
UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Bc. Jana Šípová

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

ŠANCE DO ŽIVOTA

Diplomová práce

Praha 2010

Autor práce: **Bc. Jana Šípová**

Vedoucí práce: **doc. Milan Tuček, CSc.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2010**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Šípová, Jana. *Ústavní výchova – šance do života*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2010. 121 s. Vedoucí diplomové práce doc. Milan Tuček, CSc.

Anotace

Diplomová práce „Ústavní výchova – šance do života“ pojednává o sociologickém pohledu na institucionální výchovu. V teoretické části je rozebírán problém socializace jedinců ústavní výchovy, dále jejich stigmatizace či ústavní prostředí z pohledu teorie totálních institucí. Tématem práce je způsob, jakým ústavní výchova umožňuje vývoj osobností tamních dětí, dále je rozebíráno téma pomoci, jakou zařízení nabízejí dětem před odchodem ze zařízení (pro jejich následnou socializaci v novém prostředí). Práce je doplněna historickým přehledem a právním vymezením ústavní výchovy. Výzkumná část má za cíl sledovat výše zmíněné sociologické aspekty v jednotlivých zařízeních dětských domovů. Výzkum je založen na odpovědích zaměstnanců zařízení, dětí, které se chystají opustit ústavní výchovu a dětí, které již opustily toto prostředí.

Annotation

Diploma thesis „Upbringing in Childcare Institutions – Life Chances“ deals with the sociological perspective of education and upbringing in childcare institutions. In the theoretical part, there is discussed the problem of socialization of individuals from specialized institutions, as well as their stigmatization or institutional environment from the perspective of the theory of total institutions. This work focuses on how education in specialised institutions allows development of their children’s personalities, what help is offered to the children before leaving the facility (for their subsequent socialization in a new environment). The work is complemented by a historical overview of the legal definition of institutional childcare. The research part is intended to monitor the above-mentioned sociological aspects of single orphanage facilities. The research is based on the responses of facilities staff, children who are about to leave the institutional and the children who have left this environment.

Klíčová slova

Ústavní zařízení, socializace, sociální deprivace, dětské domovy, život v ústavu, samostatný život.

Keywords

Childcare institutions, socialization, social deprivation, children's homes, living in childcare institutions, an independent life.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 19. května 2010

Bc. Jana Šípová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. Milanu Tučkovi, CSc, za vedení mé práce. Dále bych ráda poděkovala paní Flossmannové za její pomoc a všem z dětských domovů, kteří mi vyšli vstříc při zpracovávání mé práce.

Magisterská teze – Jana Šípová

Ústavní výchova – šance do života

Práce by se měla zabývat tím, jaký vliv má chybějící rodinné zázemí a s tím související ústavní péče na vývoj a zařazení dětí bez domova do běžného života. Chtěla bych zkoumat jak je účinná ústavní péče u dětí, které jsou vlivem rozpadu rodiny sociálně deprimované a zároveň často stigmatizované. Dále bych psala o ústavní péči, která je v naší republice poskytována – garantována - státem. Zajímalo by mne také, jakými směry se vyvíjí ústavní péče, zda se zlepšuje, a jaký vliv má tento posun na socializaci klientů těchto zařízení.

Sociologická část

- témata zabývající se rozpadem rodin, jaký typ klientů v ústavní péči dnes převažuje a jakým způsobem se do ní tito klienti dostávají
- sociologické aspekty/dopady ovlivněné výchovou mimo rodinu – sociální deprivace, stigma, ...

Teoretická část

- ústavní výchova, druhy zařízení pro děti – výchovné ústavy, dětské domovy (internátní typ, rodinný typ), včetně historického vývoje
- jaká je právní ochrana / zabezpečení dětí bez domova
- jaké služby mají instituce ústavní péče poskytovat (statistiky dětských domovů, počet dětí bez domova)
- jaké existují programy, které pomáhají připravit klienty na běžný život – vzdělání, sociální služby, granty, programy, ...

Praktická část

- terénní výzkumná práce by se týkala toho, jak jsou klienti ústavů úspěšní v samostatné socializaci
- výzkum by byl prováděn v zařízeních s náhradní péčí pro děti, lokalita Čechy
- metoda: strukturované rozhovory prováděné jak se zaměstnanci ústavních zařízení, tak se samotnými klienty těchto zařízení.

Literatura

Škoviera, A. 2007. Dilemata náhradní výchovy. Praha: Portál.

Zákon o výkonu ústavní výchovy – zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákon č. 383/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb.

Český statistický úřad

Goffman, E. 2003. Stigma. Praha: Sociologické nakladatelství.

Vedoucí diplomové práce

doc. Milan Tuček, CSc.

OBSAH

1.	Úvod	10
2.	Pojmy spojené s ústavní výchovou	11
2.1	Deprivace.....	11
2.2	Dětské domovy	11
2.3	Instituce	12
2.4	Ochranná výchova.....	12
2.5	Organizace	13
2.6	Residenciální péče.....	13
2.7	Široťčinec	14
2.8	Speciální výchovná zařízení	14
2.9	Ústavní sociální péče.....	15
2.10	Ústavní výchova.....	15
3.	Sociologický pohled na ústavní výchovu	15
3.1	Proces ústavní výchovy jako sociální instituce.....	16
3.2	Výchova v rodinném zázemí vs. ústavní výchova.....	19
3.3	Ústavní prostředí z hlediska procesu socializace.....	22
3.4	Klient ústavní výchovy vs. okolní společnost	25
3.5	Ústavní výchova z pohledu teorie totální instituce	29
3.6	Význam sociálních skupin v ústavní výchově.....	35
3.7	Sociální deprivace a ústavní prostředí.....	36
4.	Historické kořeny ústavní výchovy	37
4.1	Starověk.....	37
4.2	Křesťanství	38
4.3	Období středověku	38
4.4	Novověk	40
4.5	Období první republiky	42
4.6	Období po 2. světové válce po 70. léta	43
4.7	Období 70. a 80. let	44
4.8	Období po roce 1989.....	44

4.9	Praktické ukázky institucí, které pečovaly o nezaopatřené děti	45
5.	Problematika ústavní výchovy	56
5.1	Ústavní výchova a její rozdělení.....	58
5.2	Statistické údaje o počtech ústavních zařízení.....	59
5.3	Institucionální výchova	66
5.4	Institucionální zařízení	67
5.5	Společné znaky zařízení ústavní výchovy	71
5.6	Odchod z ústavní péče.....	72
5.7	Příprava na samostatný život	73
5.8	Pomoc po odchodu z ústavní výchovy	79
5.9	Podpora dětí z dětských domovů	81
6.	Legislativní vymezení ústavní výchovy	82
6.1	Zákon č. 109 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů	83
6.2	Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů	88
7.	Vlastní výzkum a jeho výsledky	89
8.	Závěr.....	99
9.	Resumé	99
10.	Summary.....	100
11.	Seznam obrázků a tabulek	101
12.	Použité zdroje.....	102
13.	Seznam příloh.....	109
14.	Přílohy.....	110

1. ÚVOD

Téma ústavní výchovy, problematika dětských domovů nebo problém zařazení dětí z dětských domovů do běžného života jsou oblastí zájmu mnoha prací. Chtěla jsem proto téma otevřít z poněkud netradičního sociologického pohledu. Hlavními tématy mé práce jsou především proces socializace v ústavním prostředí, problémy související s odchodem dětí z ústavního prostředí do samostatného života a to, jakým způsobem zařízení ústavní výchovy pomáhají svým klientům k úspěšné socializaci v neústavním prostředí.

Ve své práci vycházím ze sociologických konceptů, které vysvětlují z pohledu institucí ústavní výchovy. Tato zařízení se během historie měnila, čímž se zabývám v jedné z kapitol. Pro vytvoření uceleného pohledu jsem také věnovala jednu kapitolu dnešnímu legislativnímu vymezení ústavní výchovy.

První, teoretickou část práce zahajuji výkladem pojmů, se kterými v dalším textu pracuji (popřípadě uvádím pojmy, které se tématu bezprostředně týkají), hlavní část textu je věnována sociologickému přístupu. Koncepty, se kterými v sociologickém textu pracuji, jsou teorie totálních institucí od Ervinga Goffmana. Zde jsem se zaměřila na konfrontaci jednotlivých charakteristik ústavního prostředí se současnou situací. Dále pracuji s problematikou stigmatizace dětí, které jsou umístěné do institucí ústavní výchovy. Se stigmatizací velmi úzce souvisí také teorie deprivace. Snažím se proto názory na tyto dva aspekty, které jsou nejčastěji uváděny v souvislosti s prostředím ústavní výchovy, přiblížit z pohledu těch nepovolanějších - zaměstnanců a dětí, které v tomto prostředí žili nebo stále žijí. Tímto se zabývám ve druhé, výzkumné části své práce. Cílem výzkumu je objasnit zda případně jak jsou teoretické koncepty, rozebírané v první části textu, vnímány jak samotnými zaměstnanci, tak dětmi v domovech či jaký názor na ně mají bývalí klienti.

2. POJMY SPOJENÉ S ÚSTAVNÍ VÝCHOVOU

V této úvodní kapitole bych ráda charakterizovala vybrané pojmy, se kterými ve své práci pracuji, nebo které se tématu bezprostředně týkají. Toto je pouze základní charakteristika, v jednotlivých kapitolách jsou pojmy více rozpracované.

2.1 Deprivace

Deprivace vzniká v situaci, kdy se jedinci něčeho nedostává. Z toho důvodu rozlišujeme vícero typů deprivace (biologická, psychická apod.).

- Sociální deprivace – úzce souvisí se socializací. Vyplyvá ze špatně probíhající socializace, kdy se jedinec vyvíjí v prostředí, které neumožňuje jeho zdravý vývoj, kdy nabízí prostředí omezené možnosti pro smyslové a emocionální potřeby a potřeby rozvíjející intelektuální stránku osobnosti.¹Následkem špatného vývoje tito jedinci trpí ztrátou sociální identity, tedy ztrácejí kontakt se svými nejbližšími a tím následně ztrácejí svou sociální pozici ve společnosti jako celku.² Sociální deprivaci způsobují vnější faktory - může se jednat např. o vliv neúplné rodiny, vliv nefunkční rodiny či vliv ústavního prostředí.³
- Citová deprivace – je jedním z typů psychické deprivace. Vzniká během nedostatečné citové saturace. Následky neuspokojení mohou zasahovat – a také se tak děje – do dalších oblastí života jedince (zhoršení zdraví, problémy v práci apod.).⁴

2.2 Dětské domovy

Jsou to zařízení, která spadají pod ústavní výchovu. Mohou v nich být umístěni pouze zcela zdraví klienti (tj. tělesně i duševně), kteří nevykazují žádné problémy ve výchově. Dětské domovy jsou dvojího typu:

¹ *Základy psychologie* [online]. 2006 [cit. 2.května 2010]. Dostupné na WWW: <http://najmo.borec.cz/ZPS.pdf>.

² *Deprivace*. In Wikipedie : otevřená encyklopedie [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikimedia Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2010-04-20 [cit. 3.května 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Deprivace>>.

³ *Základy psychologie* [online]. 2006 [cit. 2.května 2010]. Dostupné na WWW: <http://najmo.borec.cz/ZPS.pdf>.

⁴ *Deprivace*. In Wikipedie : otevřená encyklopedie [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikimedia Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2010-04-20 [cit. 3.května 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Deprivace>>.

- Dětský domov internátního typu – je klasickým typem dětských domovů, se kterými se dnes setkáme. Jeho zřizovatelem bývá nejčastěji stát nebo kraje. Výchova probíhá v rámci výchovných skupin. Délka pobytu klientů je klasifikovaná jako kratší.
- Dětský domov rodinného typu. Jedná se o zařízení, které se svým zaměřením blíží klasickému dětskému domovu. Rozdíl je však ve způsobu jeho provozování, z čehož vyplývá také odlišný přístup ke klientům. Klienti také bývají rozděleni do výchovných skupin, které však počtem členů bývají menší a bývají nazývány „rodinnými buňkami“ (o velikosti do 10 osob na buňku). Vychovatelé („tety“ a „středové“) zde žijí společně s klienty, nedocházejí do zařízení na směny. V tomto typu zařízení jsou klienti aktivně zapojováni do běžných denních činností (úklid, vaření, nakupování apod.)⁵

Domovy můžeme členit i podle jiného hlediska:

- Ø Dětské domovy „ultrarodinného typu“ – jedná se o zařízení, které spravuje rodina (např. Duha – Mezirolí, Úraz u Nemyšle).
- Ø Dětské domovy „zaměstnaneckého“ typu – tento typ domova vedou zaměstnanci, kteří nejsou nijak příbuzensky spřízněni.⁶

2.3 InSTITUTE

Z etymologického hlediska pochází slovo „institute“ z latinského „institute“, což znamená zřizovat, praxe, zvyklost. V 18. století byla instituce poprvé chápána jako zařízení, jehož funkce slouží veřejným, výchovných nebo jiným účelům.⁷ Ze sociologického pohledu instituce představuje ustavený a očekávaný způsob jednání.⁸

2.4 Ochranná výchova

Tato výchova je speciální ve svém zaměření na klienty (ve věku 12 – 15 let), kteří spáchali nějaký trestný čin, za který by bylo možné uložit výjimečný trest. Soud může nařídit tento způsob výchovy tehdy, pokud shledá, že bude mít ochranná výchova

⁵ *Etopedie* [online]. 2010 [cit. 3.března 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.cmsps.cz/~predmety/SpP/>>.

⁶ Pícek, Miloš. Soukromé dětské domovy. In *Bulletin č. 67, Mikulov, 19. října 2006* [online]. 2007 [cit. 3.března 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

⁷ [Matoušek 1999: 17]

⁸ [Keller 2002: 69]

lepší dopad na napravení dítěte než uložení trestu odnětí svobody. Umístění má tedy především výchovný charakter.

Dalšími důvody nařízení tohoto typu výchovy může být špatná či zanedbaná výchova biologickou rodinou nebo skutečnost, že by v tom konkrétním případě nestačila pouze ústavní výchova. Ochranná výchova je vykonávána v různých typech ústavních zařízení – ve výchovných ústavech, diagnostických ústavech, v dětských domovech či dětských domovech se školou.⁹

2.5 Organizace

Slovo pochází z řečtiny, v překladu znamená „nástroj“. Oproti instituci se liší tím, že se jedná o skupinu lidí spojenou společným cílem, tato skupina je tedy vytvořena účelově a má vnitřní hierarchizovanou strukturu.¹⁰

2.6 Residenciální péče

Je synonymem náhradní ústavní péče – ve smyslu dlouhodobého procesu výchovy/zabezpečení. Pod tímto označením můžeme chápat také domovy důchodců. V rámci residenciální péče se můžeme setkat s následujícími procesy:

- Reedukace – jiné označení pro převýchovu
- Převýchova – „nápravná výchova“, která probíhá za pomoci sociální opory, je spojena s přetvořením osobnosti a učením se novým dovednostem a schopnostem¹¹
- Resocializace – velice úzce souvisí s procesem převýchovy. „Jedinec, který dříve sociálně selhával a nedokázal se správně zařadit do společnosti, se postupně učí správnému sociálnímu chování. Součástí tohoto procesu je příprava na návrat do normální, běžné společnosti a zároveň i příprava společnosti (rodiny, školy, ...) na přijetí člověka, který nějakým způsobem selhal.“¹²
- Výchovné opatření – je právnickým označením procesu, v němž o zařazení jedince do některého ústavního zařízení rozhoduje v jedné fázi sociální úřad (ten posoudí a určí, jaké podmínky musejí být pro

⁹ Rydlo, Josef; Švardala, Libor. *Přehled institucí* [online]. 2008 [cit. 10.října 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sos-ub.cz/prevence/institu1.pdf>.

¹⁰ [Matoušek 1999: 17]

¹¹ [Škoviera 2007: 29]

¹² Op. cit.

konkrétního jedince dodrženy tak, aby se jeho osobnost mohla plnohodnotně vyvíjet). Ve druhé fázi se jedná o výchovné opatření soudu (soud rozhoduje podle dané situace o umístění dítěte do některého zařízení ústavní péče). Výchovná opatření se týkají situací, kdy dítě vykazuje některé z poruch chování (sociální narušení, emocionální narušení či vývojové poruchy).¹³

2.7 Sirotčinec

Je to označení instituce, se kterou se dnes v České republice nesetkáme. Jeho hlavní náplní práce byla starost o sirotky – tedy jejich zaopatření. Náplní práce bychom mohli jako nejbližší nástupce sirotčinců označit dětské domovy, i když ty mají mnohem více funkcí a mají širší pole svých klientů. Sirotčince jako instituce byly velmi chudými zařízeními, potýkaly se jak s nedostatkem financí (většina peněz byla získávána formou milodarů nebo nefinanční naturální pomoci z přebytků, které věnovaly statky), tak se špatnými zdravotními podmínkami.¹⁴

2.8 Speciální výchovná zařízení

Tato zařízení jsou další alternativou k ústavní a ochranné výchově. Základní členění zařízení zaměřených na speciální přístup ve výchově je dle věku klientů:

- dětský výchovný ústav – určen pro klienty ve věku 10 – 15 let, nejčastějším důvodem umístění je asociální chování. Může být nařízena jak ústavní, tak ochranná výchova.
- výchovný ústav pro mládež – je zařízením pro starší klienty ve věku 15 – 18 let. Je jakýmsi druhým stupínkem speciálního výchovného zařízení. Jednotlivé typy zařízení mají specifické cíle a zaměření. Klasický výchovný ústav pro mladistvé je zaměřen na pomoc při vzdělávání pro budoucí povolání, např. v odborných učilištích.¹⁵

¹³ [Škoviera cit. dílo, str. 29 – 30]

¹⁴ *Sirotčinec*. In Wikipedie : otevřená encyklopedie [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikimedia Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2009-11-21 [cit. 13.ledna 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Sirot%C4%8Dinec>>.

¹⁵ *Etopedie* [online]. 2010 [cit. 3.března 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.cmsps.cz/~predmety/SpP/>>.

2.9 Ústavní sociální péče

Do této oblasti spadají např. tyto služby: výchovná a poradenská péče či ústavní sociální péče, kterou je chápána péče o zdravotně handicapované nebo o ty, kteří se o sebe nemohou postarat sami vzhledem ke svému věku.¹⁶

2.10 Ústavní výchova

Ústavní výchova plyne z rozhodnutí soudu, kdy soud rozhodne o tom, zda by další pobyt v původní rodině měl vážné následky na výchovu dítěte. Vztahuje se na děti ve věku 3 - 18 let, na děti mimo rodinu nebo na děti, které mají nějaký handicap, a proto potřebují jiný způsob zacházení. Dále může být nařízena v případě, že výchova v biologické rodině je nějakým způsobem narušená či ohrožená nebo pokud tato rodina není schopna zajistit výchovu vlastními silami.¹⁷ Pokud konflikty v rodině vážně narušují její důležité výchovné a emocionální funkce a není perspektiva zlepšení, je žádoucí výchovný vliv rodičů omezit nebo přímo vyloučit.¹⁸ Důvody mohou být i sociální, jde o případy, kdy jsou rodiče např. ve výkonu trestu.¹⁹

Typy zařízení (jak zdravotnická, tak školní), do kterých jsou děti umísťovány, se váží na věk dítěte a kompetence nad nimi mají rozdělené tři ministerstva: Ministerstvo zdravotnictví České republiky, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky.²⁰

3. SOCIOLOGICKÝ POHLED NA ÚSTAVNÍ VÝCHOVU

Svůj sociologický rozbor ústavní výchovy bych ráda věnovala především tomu, jak působí vliv institucionální péče na klienty samotné, na vnímání jejich osoby lidmi „ze světa venku“ a s tím spojené téma začlenění bývalých klientů do společnosti. Ze sociologického hlediska se tedy jedná o problémy spojené se sociologií rodiny, sociální deprivací a také problémy s vnímáním klientů ústavní výchovy, kdy jim přisuzujeme

¹⁶ [Rážová, Králová 2000: 7 – 8]

¹⁷ Rydlo, Josef; Švardala, Libor. *Přehled institucí* [online]. 2008 [cit. 10.října 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sos-ub.cz/prevence/institu1.pdf>.

¹⁸ [Vocilka 1996: 13]

¹⁹ *Etopedie* [online]. 2010 [cit. 3.března 2010]. Dostupné z WWW:

<<http://www.emsps.cz/~predmety/SpP/>>.

²⁰ Rydlo, Josef; Švardala, Libor. *Přehled institucí* [online]. 2008 [cit. 10.října 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sos-ub.cz/prevence/institu1.pdf>.

sociální stigma. V neposlední řadě můžeme nahlížet na ústavní zařízení z pohledu teorie totálních institucí.

3.1 Proces ústavní výchovy jako sociální instituce

V rámci společnosti existuje mnoho institucí, které mají i různé významy. Není proto ojedinělé, když se jejich cíle nejenže neslučují, ale mohou být přímo protikladné. To, co se však nemění, je fakt, že každá společnost je závislá na tom, jak se jedinci vypořádají se svou existencí v rámci společnosti. Právě toto jednání je považováno za instituci. Vzhledem k tématu ústavní výchovy a její problematice je potřeba vycházet spíše z funkcionálního pojetí instituce, protože tento náhled je založen na sledování potřeb společnosti jako celku – ne jednotlivých jedinců. Instituce jsou v tomto pohledu vnímány jako předem definovaný soubor norem, který slouží zájmům dané společnosti.²¹

Ústavní výchova je tedy svým charakterem určitým typem instituce, která má předem daný cíl pečovat, dohlížet a vychovávat ty, kterým tuto péči nemůže z jakéhokoli důvodu zabezpečit jejich rodina nebo blízcí.²²

Proč právě toto chápání pojmu instituce? Ústavní zařízení v jakémkoli historickém období měla vždy danou a přesně vymezenou funkci v rámci společnosti. Tato funkce se měnila – ať už jí chápeme snahu či potřebu pomoci těm, kteří pomoc potřebují, nebo naopak snahu sdružit a ukrýt do ústraní „nepohodlné“ jedince. Další funkcí může být názor, že instituce jsou zřízené pro výkon předem daného cíle, kterým je spíše chod tohoto zařízení než zabezpečení jakékoli pomoci jejím klientům - viz dále uvedená charakteristika totálních institucí.

Ústavní výchova jako instituce má jako jeden z hlavních úkolů dohlížení na výchovu a starost o klienty. Tuto primární funkci přebírá od nefunkčního rodinného zázemí klienta (viz dále). Zde ovšem platí, že pokud je jen trochu možné mimoústavní řešení situace – např. do rodiny docházejí sociální pracovníci, pak není důvod dítě odlučovat od rodiny, záleží ovšem na závažnosti problému.

Tento dohled na klienty je specifickým druhem moci nad jedinci. I když se na první pohled může zdát, že se jedná o záležitost jednotlivců (vychovatel/zaměstnanec zařízení vs. klient), ve skutečnosti (a vzhledem k povaze ústavní výchovy jako instituce) jde o organizovanou, anonymní strukturu vztahů, která je řízena směry vertikálními

²¹ [Keller 2002: 67, 69]

²² [Novotná 2008: 32]

i horizontálními. Systém vztahů držících celek pohromadě je více-směrný proto, že se vztahy vzájemně podmiňují v účincích moci.²³ Foucault zde upozorňuje na to, že i zaměstnanci, kteří dohlížejí, jsou totiž také pod dohledem. Moc se zde nepřirovnává k nějaké věci nebo funkci, kterou lze disponovat, ale k procesu, který je v pohybu jako „mašinerie“, „aparát“ s neustálou kontrolou všech.²⁴ Realita ústavní výchovy vypadá tak, že všechna zařízení jsou pod neustálou a důslednou kontrolou, ať už z pohledu dodržování práv klientů nebo z pohledu provozního, zda zařízení splňuje dané normy.²⁵

K pojmu dohlížení se pojí také funkce trestu. Trest jako penalizace a zároveň výstraha je v ústavní výchově používán²⁶ (viz dále). Ovšem sankcionování není používáno slepě jako nástroj k upevnění moci, ale jako výchovné opatření, které je pro každého klienta individuální. O veškerých postupech u jednotlivých klientů jsou vedeny záznamy.²⁷

Ústavní výchovu však můžeme chápat i jako formu organizace. Organizacemi jsou konkrétní zařízení, která zabezpečují potřebnou péči a dohled nad svými klienty. Organizace vznikají účelově, mají předem jasně vytyčený cíl.²⁸

Jaké jsou odlišnosti v chápání ústavní výchovy jako instituce a jako organizace? Instituce ústavní výchovy má jasně vymezený cíl, který jsme si již vymezili. Problémem ovšem je, jak je tento cíl vnímán a interpretován jednotlivými organizacemi ústavní výchovy. Základ daný zákonem se nemění, rozdíl je však v přístupu jednotlivých zařízení ve službách nebo způsobu své práce, kterou vykonávají. Tyto jednotlivé odlišnosti popíši později.

Ústavní výchova, tedy jednotlivé ústavy jako organizace, vykazují hlavní znaky, o kterých hovořil již na počátku 20. století H. Fayol. Chtěla bych uvést tyto znaky doplněné o jejich odraz v reálném světě ústavního zařízení:

- Dělba práce – v každém zařízení je rozložena dělba činností jak zaměstnanců, tak také jeho klientů, dělba práce má svá pevná pravidla (viz vnitřní řád každého zařízení).

²³ [Foucault 2000: 253]

²⁴ Op. cit.

²⁵ Křepský, Dalibor. Dětské domovy pod mediálním tlakem. In *Bulletin č. 67, Velké Bílovice, 30. – 31. května 2007* [online]. 2007 [cit. 7. února 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

²⁶ [Foucault 2000: 253]

²⁷ Janský, Pavel. Práva a povinnosti dětí v zařízeních ústavní výchovy. In *Bulletin č. 65* [online]. 2004 [cit. 4. března 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

²⁸ [Novotná 2008: 32]

- Autorita – je zastoupena v osobách vychovatelů a jiných zaměstnanců zařízení. Tato pozice vyžaduje autoritativní přístup během interakcí.
- Disciplína – souvisí s vnitřním řádem zařízení, její dodržování je hlídáno pomocí systému odměn a trestů. Disciplína je vyžadována v každém zařízení ústavní výchovy bez ohledu na typ zařízení.
- Jednota instrukcí – pro správné a funkční směřování zařízení je toto důležitou podmínkou.
- Jednota vedení – každé zařízení má v čele vnitřní hierarchie pozic nejvyšší osobu zodpovědnou za chod zařízení, nejčastěji je to pozice ředitele, můžeme ale tento požadavek také chápat ve smyslu dodržování jednotné výchovné linie tak, aby zaměstnanci pracovali koordinovaně a s jednotným cílem a vzájemně si nenarušovali výsledky své práce.
- Podřízení zájmům organizace – organizace vzniká vždy účelově, je tedy žádoucí, aby se během chodu řídila cíli, pro které byla zřízena, protože pokud se tak neděje, je to důvodem k jejímu zrušení.²⁹
- Odměňování – souvisí s dodržováním vnitřního řádu, je to forma pochvaly, může mít např. podobu výjimečné vycházky apod.
- Centralizace – centralizaci na příkladu ústavního zařízení chápeme ve smyslu sjednocení a podřízení veškeré činnosti v rámci zařízení jednomu požadavku – plnění cíle zařízení.
- Řetězec vztahů – je typický pro každou organizaci. Interakce probíhají všude, kde je více sociálních aktérů. Vztahy v rámci organizace bývají částečně hierarchizovány (vztahy zaměstnanec vs. klient), nalezneme zde i horizontální strukturu vztahů - klienti zařízení navzájem, pokud ovšem nepředpokládáme hierarchizované vztahy v rámci výchovných skupin.
- Řád a pořádek – je nedílnou součástí každé organizace, nejen ústavní výchovy. Bez něj by organizace nemohla fungovat. Je však důležitý i z výchovného hlediska. Sociální svět má své zákonitosti, kterým se postupnou socializací učíme. Proto by také klienti ústavních zařízení měli získávat povědomí o určitém řádu. Nejenže jim to usnadní jejich adaptaci v rámci organizace, ale také jim pomůže zvyknout si na určitá pravidla,

²⁹ [Novotná cit. dílo, str. 32]

bez kterých by si na neústavní život zvykali jen obtížně. Vnitřní řád si určuje každé zařízení samo, jeho obsah je přístupný všem, v některých zařízeních je umožněno i samotným klientům částečně se podílet na jeho obsahu.

- Korektnost – korektnost v rámci ústavního prostředí spatřuji v ohledu přístupu zaměstnanců k jejich práci.
- Stabilita zaměstnanců – je velmi důležitá a podstatná, protože právě oni jsou podmínkou pro zajišťování odpovídajících služeb. Pokud je personál neustále obměňován, potýká se zařízení nejen s nezcela plynulým chodem, ale především na tuto situaci doplácí klienti, protože potřeba stabilního (nejen citového) prostředí je vždy důležitá v jakémkoli prostředí: v ústavním stejně jako v rodinném.
- Iniciativnost – v tomto případě si pod pojmem iniciativy představuji aktivity zařízení, které jsou nad rámec povinností, které musí splňovat. To znamená pořádání různých akcí (kulturních, sportovních apod.), které by zařízení přiblížilo okolnímu prostředí. Nebo jiné činnosti, které by lépe pomohly klientům v oblasti budoucího samostatného života.
- Kolegialita - je především u tohoto typu organizace velice podstatná, bez kolegiality a funkčního prostředí by nebylo možné zajistit správné fungování zařízení a dosahování vytyčených cílů, kterým je především co nejkvalitnější péče.³⁰

3.2 Výchova v rodinném zázemí vs. ústavní výchova

Nejčastějším důvodem umístění do ústavní výchovy bývá nedostatečná péče nebo úplná absence péče rodiny. Pro názornou ilustraci situace, za jakých okolností se často dostávají klienti ústavních zařízení do této péče, bych ráda uvedla několik vybraných statistických údajů³¹, které vypovídají o poměrech v původních biologických rodinách:

³⁰ Jednotlivé položky [Novotná cit. dílo, str. 29]

³¹ Data pocházejí ze šetření Výzkumného ústavu pro kriminologii.

- Zhruba 70 % rodin klientů se vyznačuje nízkou socio-kulturní úrovní, dále zde byla shledána závažná pochybení a nedostatečná péče o základní potřeby dítěte.
- Přibližně ve 20 % procentech byli klienti ve své původní rodině vystaveni opakujícímu se fyzickému týrání.
- Dokonce kolem 5 % klientů bylo ve své biologické rodině sexuálně zneužíváno.
- Za zmínku stojí také to, že někteří rodiče sami mají psychické problémy, může se jednat také o delikventy.³²

Můžeme tedy říci, že klienti pocházejí z rodin, ve kterých ve velké míře selhává výchovná péče, kde se vyskytují problémy s fyzickým násilím, dále z rodin, kde se objevuje fenomén alkoholismu, často se také jedná o neúplnou rodinu. Klienty mohou být i děti, které byly umístěny do pěstounské péče, která ovšem neproběhla úspěšně a děti byly vráceny zpět do výchovného zařízení.³³

Údaje z jiného úhlu pohledu uvádí Škoviera. V tabulce č. 1 nalezneme záznamy o původních rodinách, ze kterých byly děti umístěny do ústavní výchovy. Je zde vidět, že malé děti do stáří do 3 let se v ústavní výchově ocitly v téměř v polovině případů proto, že nikdy neměly svou rodinu, naopak děti ve věku 4 – 15 let pocházejí v 50 ti procentech z rozpadlých rodin, ve druhém nejčastějším případě (téměř třetina) jde o děti z nefunkčních rodin:

Obrázek č. 1³⁴ - Stav a funkce původní rodiny

Stav a funkce rodiny	Děti ze standardních DD		Děti z RDD
	věk 1-3 r. n = 112	věk 4-6 r. n = 145	věk 12-15 r. n = 163
rodina nikdy nevznikla	45 %	15 %	9 %
rodina se rozpadla	20 %	50 %	51 %
rodina úplná, ale neplní svou funkci	26 %	28 %	27 %
rodina úplná	5 %	6 %	17 %
chybějí spolehlivé údaje	3 %	1 %	-

Legenda: DD – dětský domov, RDD – reedukační dětský domov

³² Janský, Pavel. Práva a povinnosti dětí v zařízeních ústavní výchovy. In *Bulletin* č. 65 [online]. 2004 [cit. 4.března 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

³³ [tamtéž]

³⁴ [Škoviera 2007: 44]

Instituce (funkční) rodiny by měla pro jedince představovat nejen stabilní citové zázemí, ale také místo, kde se člověk učí být sociální bytostí – měla by dítěti nabízet stabilní a láskyplné prostředí. Měla by být prostředím podporujícím sociální učení, mělo by tvořit očekávání jedince vůči okolí, dále očekávání okolí od jedince a podporovat učení sociálních vztahů.³⁵ Instituce rodiny však měla v průběhu historie mnoho podob. Ch. de Jacourt uvádí tuto definici rodiny z velké francouzské encyklopedie:

„... pod pojmem rodina rozumíme společnost, jež tvoří základní výbavu a přirozený stav člověka. Rodina je vskutku občanská společnost ustavená přírodou [...] tato společnost je nejpřirozenější a nejstarší ze všech společností [...] Rodina se zakládá manželstvím a je to příroda sama, jež vtahuje člověka do tohoto svazku; z něho jsou pak rozeny děti, jež prodlužují život rodiny, udržují lidskou společnost při životě a nahrazují ztráty, jež v ní způsobuje smrt každý den.“³⁶

Dnešní pojetí rodiny je založeno na předpokladu svazku dvou lidí a případně jejich dětí (párová monogamická rodina). Mnohem důležitější je však sociální hodnota rodiny, protože na rodinu můžeme nahlížet jako na soubor různých vztahů, přechodných i trvalých.³⁷

Zakladatelé sociologie chápali rodinu jako jednu ze základních a nepostradatelných jednotek sociálního organismu, protože rodina jako instituce zprostředkovane distribuuje hodnotový řád společnosti, učí dítě poznávat a zvládat sociální role, povinnosti a způsoby chování celé společnosti a tvoří tímto osobnost dítěte.³⁸ Současná rodina, jak píše Matoušek, stále zastává ochrannou funkci vůči okolí, stále je místem, kde její členové uspokojují své citové potřeby. Hlavním vkladem do budoucnosti, který rodina předává svým dětem, je v dnešní době především vzdělání.³⁹

Rodinné zázemí poskytuje dítěti prostor a vzdělání především v oblasti socializace (viz dále). Pokud je dítěti umožněno rozvíjet morální odpovědnost vzhledem ke všemu, co mu umožnilo poznat a vstřebat rodinné zázemí, potom určitě dříve nebo později dosáhne uspokojení (když se mu daří získané povědomí úspěšně aplikovat v realitě).⁴⁰

³⁵ [Matoušek 1999: 66]

³⁶ [Možný 1990: 17]

³⁷ [tamtéž: 17, 23]

³⁸ [tamtéž: 24, 30]

³⁹ [Matoušek 2003: 32]

⁴⁰ [Erikson 2002: 233]

3.3 Ústavní prostředí z hlediska procesu socializace

Proces socializace je pro každou společnost z hlediska jejího vývoje velmi důležitý. Stejně tak je pro každého jedince v dané společnosti podstatným činitelem pro jeho fungování ve společnosti. Socializace má za cíl vytvořit jedince, který bude každým svým činem (i když to nebude zjevné) podporovat společnost. Socializace se také nazývá „druhým socio-kulturním narozením“, protože učí jedince jak se chovat v různých situacích plynoucích z interakce. Pokud člověk neumí reagovat během kontaktu s jinými jedinci, stává se sociálně narušeným.⁴¹

V procesu socializace je tedy důležité to, jak sami sebe vidíme, což ovlivňuje především naše okolí. Tento koncept symbolického interakcionismu přichází s tvrzením, že nejdůležitější proces, který se podílí na utváření osobnosti každého z nás jako právoplatného člena společnosti, vyplývá právě z hodnocení naší osoby ostatními členy naší společnosti. Jinými slovy z toho, jak sami sebe prezentujeme a jak se chováme se vyvíjí názor okolí na naši osobu. V procesu utváření naší osobnosti rozlišuje George H. Mead ve své teorii vliv názoru „významných druhých“, kteří ovlivňují interakci jedince s okolím. Na základě jejich reakce měníme a přizpůsobujeme své jednání. Tito významní druzí jsou jak členy primárních sociálních skupin, tak sekundárních sociálních skupin. Vzhledem k tomu, že proces socializace jedince je dlouhodobým procesem, tak se později do tohoto procesu promítá vliv tzv. „generalizovaného druhého“. Tento pojem označuje vliv abstraktního kolektivu, který je měřítkem našeho správného morálního chování. Zatímco vliv významných druhých utváří naši osobnost hlavně během dětství a mládí, v dospělosti je naše chování ovlivňováno především tímto abstraktním měřítkem.

Proces socializace je také spojen s procesy nápodoby a symbolického sdělení. Nápodobu se učíme již od dětství, kdy pomocí hry (hraním rolí) poznáváme svět a jeho fungování. Tento proces rozhodně není omezen pouze dětstvím, protože každý člověk hraje různé role po celý svůj život a zároveň se i po celý život učí.⁴²

V souvislosti s rolemi bych uvedla jednu z mnoha typologií, protože na ní lze ukázat problémy týkající se ústavního prostředí a dětí v něm žijících:

⁴¹ [Keller 2002: 38]

⁴² [Petrušek 2009: 58]

- Připsané role – jsou atributy, které dotyčný nemá možnost ovlivnit.
- Získané role – jsou vázané na schopnosti a dovednosti dotyčného, tedy závisí na tom, čeho dotyčný ve svém životě dosáhl.
- Vnucené role – člověk hraje na základě objektivních okolností, jež jsou mu „vnuceny“.⁴³

Každý jedinec během svého života hraje mnoho rolí v podstatě z každé skupiny tohoto rozdělení. Děti vyrůstající v prostředí ústavní výchovy jsou v jistém smyslu znevýhodněny, a to především vnucenou rolí ústavních klientů. Vnucenou proto, že o umístění do ústavní péče nerozhodují sami klienti, ale třetí činitel – soud nebo např. sociální úřad. Vnucená role má podle mne sekundární vliv i na druhý zmíněný typ, tj. role získané minimálně v tom ohledu, že ztěžuje bývalým klientům úspěšnou socializaci do nového prostředí v celém jejich samostatném životě nebo alespoň na jeho počátku

O důležitosti rolí v určité etapě dětského vývoje píše také Erikson. Konkrétně píše o období školní docházky, u něhož se zabývá možnou hrozbou, která by mohla mít za následek snížení povědomí o vlastních schopnostech. Pokud sžití dítěte s některými nástroji vyskytujícími se v okolí proběhne špatně nebo vůbec, může to dítě uvrhnout do izolace a zapříčinit pocity vlastní nedostatečnosti. V tomto bodě se ukazuje zásadní role okolní společnosti, která může dítěti pomoci. Pomoc je ve smyslu navedení pomocí rolí k tomu, aby pochopilo co je podstatné a co nikoli.⁴⁴

Důležitá je v rámci socializace tedy i role společnosti. Širší společnost chápou jako prostředí, ve kterém se dítě pohybuje a se kterým je v úzkém kontaktu. Pokud pomineme, že pocity méněcennosti, které děti mohou pociťovat v zařízeních, často plynou ze stigmatizace, s níž je ústavní prostředí spojeno, a budeme předpokládat, že zde významnou roli hraje společnost, pak je zřejmé, že se jedná o problém odlišnosti světa v instituci vůči okolní společnosti. Klienti jsou dnes sice v častém kontaktu s vnějším světem, nicméně přesto je zřejmé, že vše, co klient vnímá, vnímá z pohledu ústavního prostředí, nikoli tedy z pohledu většinové společnosti. Takže zbavení se pocitu méněcennosti záleží na možnostech, schopnostech či ochotě ústavního prostředí pomoci dítěti překonat tyto pocity a pochopit jaké role jsou pro něj důležité. Zde spatřuji jistou míru znevýhodnění světa ústavní výchovy vzhledem k jeho povaze jako instituce, kterou ovlivňují především její cíle.

⁴³ [Keller 2002: 71]

⁴⁴ [Erikson 2002: 236]

U klientů ústavní výchovy probíhá samozřejmě také socializace. Její průběh je však pro děti v zařízeních ztížen. Musejí již od poměrně brzkého věku zvládat chápání složitých procesů a fungování různých rolí, především rolí týkajících se fungování zařízení ústavní výchovy, a dále musejí pochopit svou roli jako klienta tohoto zařízení. Nevýhodu spatřuji především v tom, že oproti svým vrstevníkům mají na osvojení těchto složitějších procesů méně času. Jinými slovy: děti, které z jakéhokoli důvodu nevyrostají v rodinném zázemí, se musejí dříve začít orientovat v okolním (sociálním) prostředí a přebírat odpovědnost za své jednání.

Socializace však není pouze o společnosti a jejím fungování, snad ještě důležitější funkce spočívá ve formování jedince jako osobnosti. Tento proces personalizace označuje krystalizaci jedinečných vlastností dotyčného. Jaké vzorce chování si osvojil, jaké sociální role je schopen hrát, ale také jaká jsou očekávání jeho okolí od jeho osobnosti.⁴⁵ O procesu utváření osobnosti se zmiňuje také Erikson. Hovoří o procesu formování ego identity. Říká, že vývoj identity je závislý nejen na kumulování různých rolí, které si děti zkoušejí hrát a se kterými se zkoušejí identifikovat, jde o tzv. „ego identity“. Ty: „plynou ze schopnosti ega integrovat veškeré identifikace se schopnostmi rozvinutými díky nadání a s příležitostmi, jež nabízejí sociální role“.⁴⁶ Důležitý je zde především požadavek „příležitosti“ a „sociální role“. Nadání je každému dáno od narození, nedá se naučit ani získat, ovšem příležitosti závisejí hlavně na otevřenosti prostředí, tedy na tom, zda a do jaké míry umožňuje působení různých činitelů. Neinstitucionální prostředí, se kterým je v kontaktu většina z nás, v tomto směru nabízí mnoho příležitostí. Ale jak jsem již výše uvedla, ústavní prostředí se vyznačuje především uzavřeností, a tudíž také omezeným množstvím příležitostí.

„Dospělý jedinec, který ukončil hledání identity a její zdůrazňování, se snaží a je ochoten spojit svou identitu s identitou ostatních. Je připraven k intimitě, tedy schopnosti vstoupit do konkrétních spojení a partnerství a vyvíjet etickou sílu takové závazky dodržovat, byť by to vyžadovalo značné oběti a kompromisy.“⁴⁷ Růst osobnosti každého jedince je možný za předpokladu, že společnost podporuje pocity bezpečí, identity a celistvosti jedince, a pokud podporuje hodnoty, na kterých je postaveno ego dotyčného.⁴⁸ Mezi dnešní základní požadavky na ústavní výchovu patří rozvoj identity a celistvosti osobnosti, což by mělo být umožněno individuálním přístupem k dětem.

⁴⁵ [Petrusek 2009: 58]

⁴⁶ [Erikson 2002: 238]

⁴⁷ [tamtéž.: 239]

⁴⁸ [tamtéž.: 254]

Individuální přístup by měl podporovat také pocit bezpečí, který je pro ústavní klienty velmi podstatným.

Klienti ústavní výchovy mají oproti ostatním tu nevýhodu, že formování jejich osobnosti probíhá v nenormálním ústavním prostředí, které s sebou nese mj. stigma, se kterým se tito jedinci musejí naučit žít. Stigma je spojeno především se strategiemi skrývání stigmatizujících skutečností. Tuto dovednost se musejí stigmatizovaní naučit, aby zvládali především ty situace, kde se role, jež hrají, vylučují nebo střetávají.

Konflikt mezi rolemi není spojen pouze s ústavním prostředím, ale je běžnou součástí každodenního života.⁴⁹ V ústavním prostředí je pouze vyšší pravděpodobnost jeho výskytu. Jedná se např. situaci zda skrývat skutečnost, že dotyčný nevyrostá ve vlastní rodině apod.

3.4 Klient ústavní výchovy vs. okolní společnost

Ještě jednou se vrátím k přístupu symbolického interakcionismu v procesu socializace. Nejdůležitější proces utváření toho čím jsme se děje ve fázi, kdy své názory, jednání a přístupy k okolí vnímáme skrze názor „významných druhých“, o čemž hovoří Mead. Tato skupina bývá tvořena zprvu našimi blízkými, tedy těmi, na jejichž názoru nám nejvíce záleží, jde o rodinu, blízké přátele apod. Je tedy zřejmé, že má na naše jednání největší vliv. Tento moment je pro každého člověka tím klíčovým. Aby vše v procesu socializace mohlo proběhnout tak jak má, je důležité, aby socializace byla podpořena také vhodným zázemím. Je bezesporu rozdíl v tom, jak probíhá v běžném rodinném zázemí a nebo v jakémkoli ústavním prostředí. Prostředí instituce zabezpečující ústavní výchovu nemůže plně nahradit veškeré funkce rodiny a vlastně to ani není jeho náplní. Tím spíše nemůže nahradit citové prostředí, které je předpokladem všestranného vývoje osobnosti. Proces socializace v rámci ústavní výchovy je tedy ovlivněn podmínkami, za jakých tyto instituce fungují. Nemusí jít jen o to, že nelze vždy zajistit dítěti osobní přístup, takový jaký by zřejmě mělo ve své rodině, ale že už samotné prostředí výchovného zařízení má vliv na průběh a rozsah utváření jedince coby sociální bytosti. Prostředí nemusí být tolik podnětné, dítě samozřejmě vnímá, že je pod neustálým dohledem. Toto vše musí zanechat vliv na jeho vývoji i na následném vnímání jeho osoby společností.

⁴⁹ [Petrusek 2009: 59]

A na tuto skutečnost vnímání jedince celou společností reaguje teorie labellingu (etiketizační teorie). Teorie labellingu s ústavní výchovou souvisí v tom ohledu, že labelling podporují média, řada institucí i laická veřejnost – pohled na ústavní výchovu je záměrně ocerňován. Za labellingem však také můžeme v pozadí tušit vliv různých zájmových skupin: mocenských, společenských i politických, které profitují z určitého názoru veřejnosti na vliv nebo činnost ústavních zařízení. Tímto aspektem bych se však nechtěla zabývat.

Vliv názoru okolí na naši osobu, a s tím spojenou naši sociální pozici ve společnosti, můžeme tedy kromě symbolického interakcionismu sledovat také v teorii labellingu. Labelling v podstatě navazuje na interakcionismus. Jedná se o přisuzování nálepek/značek/etiket určitým osobám v rámci interakce. Tyto nálepky představují sdílené významy a pocházejí od těch, s nimiž jsme v interakci. Teorie zkoumá vliv udílených nálepek na jedince a na jeho chování, ale i zpětně vliv těchto nálepek na vnímání jedinců jejich okolím. Je tedy zřejmé, že v podstatě nezáleží na tom, jak se dotyční chovají, protože okolí je vnímá skrz jim přidělenou nálepkou. Důležitější než samotné chování jedinců jsou tedy souvislosti, které vedou k udělení nálepky. Problémem, se kterým se v této souvislosti můžeme setkávat, je stereotypní udělování nálepek, a tím také stereotypy a předsudky, které z této situace plynou.

Teorii labellingu je možné považovat za jeden pohled, přístup k vnímání klientů ústavní výchovy. Velmi často se i dnes setkáváme se stereotypními názory na ústavní výchovu. Pokud si uvědomíme, že jeden z převládajících názorů na děti vyrůstající v ústavní výchově je takový, že se jedná o problémové a špatně vychovatelné děti, které bývají častými delikventy, že tyto děti mají velmi nízké sociální vědomí a často nejeví zájem o běžný spořádaný život, potom musíme tušit, že toto povědomí musí mít vliv i na budoucí život dětí, tedy po opuštění ústavní výchovy. Nálepky tudíž nevypovídají o skutečné charakterové výbavě nebo o schopnostech dotyčného, ale jsou konstruktem, který slouží jako zjednodušující pomůcka během běžné interakce.

S etiketizační teorií tematicky blízce souvisí také označování jedinců stigmatem. Jedná se o podobný postup, kdy se na jedince nahlíží skrze označení, které mu dala společnost, a podle tohoto stigmatu s dotyčným jedná. Stigma, které se pojí s ústavní výchovou, je velmi závažným tématem. Jak píše Vocilka, společenská stigmatizace

plynoucí z ústavní nebo ochranné výchovy, může mít na jedince velice neblahé dopady. Může totiž nastat odcizení se společností.⁵⁰

Stigma, o němž píše Goffman ve stejnojmenné knize, označovalo během historie různé aspekty nějakého odlišení se. Dříve bylo stigma spojováno s fyzickým označováním tělesné odchylky, kdežto dnes je stigma spojováno spíše s pocitem studu. Pokud jsou dvě i více osob v interakci, pak na základě sociálního statusu odvozují, s kým se v interakci setkávají. Goffman hovoří o existenci „virtuální sociální identity“ a „skutečné sociální identity“. Stigma vzniká právě z rozporu mezi těmito dvěma postoji a ze vztahu mezi atributem a stereotypem. Jde o rozpor mezi nějakým imaginárním znakem a tím, jak identita funguje v realitě.⁵¹ Vezmeme-li tuto teorii na příkladu situace klientů odcházejících z ústavního prostředí, je jasné, že se v tomto případě střetávají dvě sociální identity: identita daná výchovným zařízením a skutečná identita, která je dána prostředím, do kterého dotyčný ze zařízení odchází.

U problému stigmatu hraje hlavní roli velikost odlišnosti dotyčného v rámci běžného života. Druhů stigmatu je vícero a jak píše Goffman, často se stává, že se jednotlivé odchylky mohou vršit. U klientů ústavní výchovy se jedná o takový typ odchylky, který je vázán na konkrétní sociální skupinu (jakou je např. skupina nezaměstnaných, alkoholiků apod.). Stigmatizovaný ví o své odchylce (tedy pokud se nejedná o případ, kdy je svým okolím chráněn od tohoto zjištění), takže jeho interakce i jednání mohou být tímto vědomím hanby silně ovlivněny. Člověk postižený stigmatem limituje své jednání či potřeby podobnými hranicemi jako lidé ve stejné sociální skupině. Pokud se ve svých nárocích v rámci stejné sociální skupiny nějak odlišuje, může pociťovat negativní reakce vůči své osobě.⁵²

Jestliže stigmatizovaný cítí, že je v procesu interakce s okolím nějak znevýhodněn, má pocity úzkosti či nebezpečí. Snaží se proto dobrovolně chránit a uzavřít se vůči okolnímu prostředí, protože cítí nejistotu z toho, jak jeho osobu okolí přijme. Bohužel je totiž velice běžné, že okolí se řídí předsudky-nálepkami, a považuje některé situace automaticky a stereotypně za důsledek stigmatu, aniž by připustilo možnost, že určitá situace může být následkem jiné příčiny. K tomuto mylnému usuzování jsou náchylnější ti, kteří o světě stigmatizovaných nemají příliš přesné představy. Naopak ti, kteří jsou se stigmatizovanými v kontaktu (Goffman je nazývá

⁵⁰ [Vocilka 1996: 8]

⁵¹ [Goffman 2003: 10, 12]

⁵² [tamtéž: 159, 13 - 15]

„zasvěcenými“), znají jejich život velmi dobře, protože se jim ukazuje bez přetvářky. Ti nejspíše mohou chápat omezení, jaké stigma přináší, protože vidí oba „světy“ současně. Tito lidé bývají nejčastěji pracovníky daného zařízení nebo to mohou být lidé ze stejného sociálního prostředí. Zároveň však i na nich ulpívá stín stigmatu.⁵³

Goffman hovoří o tom, že stigmatizovaní procházejí podobnou morální kariérou, přičemž rozlišuje její čtyři vzorce. Pro klienty ústavní výchovy platí čtvrtý vzorec, v němž se nacházejí ty osoby, které část života prožijí v komunitě zasažené stigmatem, takže jsou nuceny si osvojit různé identity (např. svou identitu v běžném životě a identitu stigmatizovaného já).⁵⁴

Dalším důležitým momentem je „viditelnost stigmatu“, tedy otázka, zda je stigma na veřejnosti postřehnutelné nebo není, a také kdo je schopen stigma rozpoznat. Tato viditelnost se týká především tělesného postižení, u klientů ústavní výchovy se jedná spíše o přiřknutý než jakkoli zjevný atribut. Takže tito klienti mohou řešit situaci, zda popřípadě komu přiznat své stigma nebo zda raději předstírat, že stigmatizace se jich netýká, i když se stále v pozadí vyskytuje možnost, že mohou být kdykoli zdiskreditovatelní.⁵⁵

Důležité je především to, jak je sociální prostor během interakcí propojený, tedy kdo a co o kom ví. V tomto momentu se nabízí možná reakce, kterou Goffman obsírně rozebírá, jde o strategii možného klamání během sociálního vystupování. Jinými slovy představuje snahu o oddálení zjištění stigmatu.⁵⁶

Stigma představuje situaci, kdy jedinec musí hrát v určitých životních situacích dvě sociální role, přičemž je do tohoto „hraní“ nedobrovolně nasměrován. Stigma (i „normální pozici“ v rámci společnosti) můžeme označit za postoj či stanovisko. To, jak často je stigma viditelné, je ovlivněno hlavně povahou stigmatu, je nutné si však uvědomit, že stigmatizovaný může mít také předsudky vůči někomu, kdo je stigmatizován v něčem jiném.⁵⁷

⁵³ [Goffman cit. dílo, str. 22, 39 - 41]

⁵⁴ [tamtéž: 43 - 47]

⁵⁵ [tamtéž: 54 - 64]

⁵⁶ [tamtéž: 78]

⁵⁷ [tamtéž: 157]

3.5 Ústavní výchova z pohledu teorie totální instituce

Zájem o organizace, které ovlivňují veškeré složky života klientů a které jsou řízeny byrokratickým stylem, můžeme v sociologii vystopovat od 40. let 20. století.⁵⁸ V 60. letech ve své práci použil Goffman pojem „totální instituce“. Tímto označením odkazuje na shodné prvky institucí, ať už se jedná o instituce léčebného či výchovného charakteru. Upozorňuje na základní problémy, se kterými se v institucích můžeme setkat a které nelze jakkoli změnit, protože vyplývají ze samotné podstaty ústavního zařízení. Totální instituce představují uzavřené prostředí, jež je v přímém rozporu s prostředím života venku, mimo instituci. Jsou v něm umístěni klienti, kteří vedou za zdmi instituce život řízení pravidly.⁵⁹

Nejdůležitější charakteristikou totální instituce je podle Goffmana právě ta skutečnost, že v jednom prostoru žije pohromadě mnoho lidí, z nichž každý má své vlastní specifické potřeby, na které ovšem není brán ohled, protože potřeby klientů jsou naplňovány organizovaně a nikoli individuálně.⁶⁰ Dalším neméně důležitým znakem je polarizace dětí a zaměstnanců v zařízení. Tyto dvě skupiny jsou naprosto oddělené přísnými pravidly, které podporují hranice, jež nelze překonat. Keller zde hovoří přímo o „antagonistických stereotypech“, které jsou tímto určeny a zesilovány „vzájemnou sociální distancí“.⁶¹

Především je zde přítomnost pevného řádu denních aktivit, kterým se instituce řídí a se kterým jsou všichni seznámeni a jsou povinni ho dodržovat.⁶² S touto skutečností se samozřejmě setkáváme také v dětských domovech a jiných zařízeních pro výchovu dětí. Oproti dřívějším skutečnostem můžeme v této oblasti hovořit o jistém pokroku, protože dnes není výjimkou, že řád se může měnit se souhlasem klientů a na základě jejich potřeb. Např. ne jeden dětský domov je přístupný změnám, které navrhují samy děti, které v něm žijí. V této oblasti se situace více rozvolnila. Denní režim, do něhož děti samy mohou zasahovat, jim spíše přiblíží život v běžné rodině. Je proto vhodné, aby se klienti sami podíleli na jeho chodu, a mohly se tak rozvíjet jejich schopnosti či zájmy. Je také důležité, aby sami klienti vyvíjeli aktivitu. Denní režim vnáší řád a systém do jednotlivých činností. A v neposlední řadě: „Dobrá organizace

⁵⁸ [Keller 1996: 125]

⁵⁹ [tamtéž: 129]

⁶⁰ [tamtéž: 130]

⁶¹ [tamtéž: 130]

⁶² [tamtéž: 131]

a náplň denního režimu má velký vliv i pro výchovu celé řady společenských, pracovních, kázeňských či hygienických návyků“.⁶³

V souvislosti s řádem uvádí Goffman další znaky institucí, například možnost zaměstnanců sankcionovat klienty za nejrůznější prohřešky. Toto trestání je umožněno právě zmíněnou existencí vnitřního řádu, který striktně vymezuje práva i povinnosti všech zúčastněných. Goffman k tomu dále píše, že zde existuje snaha o co nejvyšší a nejčastější míru trestání.⁶⁴ Toto tvrzení je dnes neplatné.

Vzhledem k tomu, že v institucích panují přesně dané rozvrhy, nutně z tohoto faktu vyplývá další charakteristika, a sice ta, že každá fáze dne je přesně určena, co se má dělat a kdy. Problém, který zde Goffman spatřuje, vyplývá z povinnosti řídit se řádem, který však zasahuje do celého dne klientů. To znamená, že nemají možnost vymanit se z neustálého dohledu, který asociuje řád. Problém neustálé kontroly může a určitě také musí vyvolávat různé poruchy nejen při socializaci.

Život v „totální instituci“ se tedy vyznačuje neustálou kontrolou toho, zda dotyčný „správně hraje roli klienta“. Když si vybavíme, jaký je náš denní režim, můžeme shledat jisté shody. Již od mala máme v každém věku určité povinnosti, ať je to povinnost školní docházky nebo povinnost pracovat. V tom jsou si obě situace podobné. Co se ale liší je míra denních aktivit/rolí, které tato povinnost zahrnuje. Každý máme mnoho povinností vyplývajících z různých společenských rolí, které zastáváme. Role matky a s tím související povinnosti, role související se zaměstnáním nebo role v rámci volno-časových aktivit. Naše role/povinnosti jsou vázány na fáze našeho denního režimu. Ovšem pro klienta, jehož denní režim má přesně danou náplň, nejenže nenabízí mnoho zpestření, ale odsuzuje do k „hraní“ pouze jediné sociální role. Takto opakující se jednotvárnost má podle Kellera tento důsledek: „Nepřekročitelná bariéra, kterou tyto instituce kladou mezi chovance a vnější svět, je mimo jiné zbavuje možnosti měnit role v průběhu všedního dne. Tím ochuzuje jejich Já a oklešťuje jejich sociální status.“⁶⁵

Klienti dětského domova prožívají rozdílnost rolí, např. na rozdíl od klientů instituce zdravotnického zařízení. Ze srovnání s historickými údaji, které vypovídají o aktivitách v sirotčincích a ústavech funkcí jim podobných, je vidět, že tak jako dnes klienti měli i dříve více rolí, povinná role žáka je stejná dříve i dnes, míra činností ve volném čase se však liší. Dnes mohou klienti rozvíjet své schopnosti v širší nabídce

⁶³ [Hrdličková, Pávková 1987: 9]

⁶⁴ [Keller 1996: 132]

⁶⁵ [tamtéž: 130]

aktivit. Tyto aktivity mohou probíhat v rámci instituce popřípadě v jiných zařízeních určených pro volný čas mládeže. Dříve byl však volný čas naplňován pouze v rámci zařízení a také v návaznosti na rozdíl mezi dívčími a chlapeckými aktivitami, záleželo ovšem také např. na počasí.⁶⁶

Dříve starší chovanci měli oproti mladším více povinností (nad rámec povinností, které předepisoval ústavní řád). Tuto skutečnost přikládám názoru, že např. povinnosti týkající se základních návyků, jako jsou úklid, oprava šatstva apod., měly mít socializační tendenci. Tedy aby děti při vstupu do samostatného života již zvládaly zmíněné dovednosti. Dnes jsou povinnosti ovlivněny především typem zařízení.⁶⁷

S problematikou řádu a režimu dne úzce souvisí i fakt, že veškeré činnosti jsou prováděny s ostatními klienty zařízení. Tedy existuje prakticky nulová šance na soukromí.⁶⁸ Klient je pod neustálým dohledem instituce a je v nepřetržitém kontaktu s ostatními. Tuto Goffmanovu charakteristiku bychom mohli rozhodně aplikovat na výchovná zařízení dále v historii, protože pokud si pročteme, z jakých aktivit se skládal denní režim chovanců např. na počátku 20. století, je zřejmé, že neustálá kontrola nedovolovala možnost úniku do „soukromí“, které dnes klienti mají ve větším míře než dříve, jak ukázaly výsledky mého výzkumu.

Goffman totálními institucemi myslí obecně i instituce jako jsou nemocniční nebo vězeňské zařízení, kde samozřejmě platí tato charakteristika téměř bez výhrad, klienti jsou pod neustálou kontrolou, veškerý čas je rozdělen v rámci instituce, vyjma vězňů, kterým povaha jejich trestu umožňuje vycházky. Pokud však uvažujeme o dalších institucích, které sám zmiňuje: armáda, klášter nebo dětské domovy, v těch se situace vyvinula k lepšímu. V současné době mají například řádoví bratři a řádové sestry v kláštrech možnost trávit část dne v soukromí⁶⁹ (srovnej viz <http://www.klarisky.cz/pages/cs/denni-rad.php>). Podobně také dětské domovy dovolují možnost osobního volna i mimo ústavní zařízení (z vnitřního řádu Dětského domova Sedlec – Prčice): „Soukromý čas dětí - neomezeně dle požádání dítěte v pracovní dny

⁶⁶ Brož, V. *Městská útulna pro dívky žebravé, toulavé neb bez přístřeší : Zpráva o činnosti za čas od 17. října 1903 do 21. prosince 1904.* [HTML dokument]. Praha : Důchody královského hlavního města Prahy, 1906 [cit. 25.října 2009]. Dostupný z:

<<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=1081>>.

⁶⁷ [tamtéž]

⁶⁸ [Keller 1996: 13]

⁶⁹ Krejčí, Robert. *Denní řád* [online]. 2009 [cit. 7.února 2010]. Dostupný z WWW: <<http://klaster-vyssibrod.webdesignum.cz/Zivot-v-klastere/Denni-rad>>.

i o sobotách a nedělích po dohodě s vychovatelem. Rozvrhem dne je tento čas plánován po skončení vyučování“.⁷⁰

Zde je vidět, že existuje možnost osobních aktivit. Sice stále platí, že čas vyhrazený na tyto aktivity je pevně ukotvený v denním řádu, nicméně této možnosti lze využít. V tomto ohledu tedy záleží na typu instituce.

Dalším charakteristickým znakem totální instituce je kromě téměř stálé přítomnosti ostatních také to, že většina denních aktivit je provozována v jednom a též prostředí.⁷¹ V běžném životě během jednoho dne změníme mnoho činností, mnoho sociálních rolí (jak již bylo řečeno) a tím také sociální prostor, kde to či ono děláme. Oddělená prostředí mají svůj význam. Jednak z hlediska podnětnosti, tak i z funkčního pohledu. Proto, aby se člověk mohl plnohodnotně rozvíjet, potřebuje různé podněty, které by ho inspirovaly ve vývoji jeho vrozených vloh. Jak píše Příhoda, je pro dětskou životní fázi a pro směřování jeho budoucí vývoje rozhodující právě to, v jakém sociálním prostředí vyrůstá.⁷² Jednotvárnost rozhodně nepodporuje všestranný rozvoj.

V podnětném sociálním prostředí se rozvíjí schopnost „sociálního učení“, které je založeno na sociální interakci s ostatními a v jehož procesu se jedinec učí základním činnostem a dovednostem: používat základní předměty, učí se činnostem důležitým pro existenci ve společnosti nebo rozumět systému znaků používaných ke komunikaci. Všechny tyto dovednosti z něj činí sociální bytost.⁷³

Podnětné prostředí podporuje proces socializace také v tom ohledu, že se jedinec učí strategii jednání, jak jsem již uvedla. Vzorce jednání vyplývají ze situací, které se v minulosti osvědčily, z tohoto typu situací vznikají rutinní typy jednání. V prostředí, které je málo podnětné, kde se stále střídají tytéž sociální situace, v takovém prostředí je těžké dosáhnout nějakého vývoje. Rutinní jednání sice šetří naše každodenní volby nad různými situacemi, ovšem zároveň nám neumožňuje učit se něčemu novému. Pokud se jedinec setkává během interakcí s novou situací a nemůže čerpat ze svých zkušeností, je toto jednání označováno jako ne-rutinní. Aktér musí vždy poté, kdy se v dané situaci

⁷⁰ Urban, Stanislav. *Dětský domov se školou, základní škola a školní jídelna, Sedlec – Prčice, Luční 330 : Vnitřní řád*. [HTML dokument]. Sedlec : 2007 [cit. 15.listopadu 2009]. Dostupný z: <http://www.ddsedlec.cz/dokumentace.html>.

⁷¹ [Keller 1996: 129]

⁷² [Příhoda 1977: 9]

⁷³ [Petrusek 2009: 56 – 57]

zorientoval, zhodnotit na základě interpretování dané sociální situace, jakou strategii jednání v dané situaci použije.⁷⁴

V běžném životě se během každého dne setkáváme s množstvím situací, které vyžadují naši interakci. Může se zdát, že toto neustálé a každodenní rozhodování je přítěží, a z toho důvodu je požadavek co největšího počtu vzorců pro rutinní jednání ospravedlnitelný. Pokud se však na problém podíváme z druhé strany, z pohledu ústavního prostředí, nejeví se tento požadavek tak jednoznačně. Lidé, kteří žijí v „normálním“ prostředí plném interakcí a podnětů, jsou na toto prostředí zvyklí. Umí se v něm pohybovat i jednat. Mají obrovskou výhodu oproti těm, kteří byli vychováváni a socializováni v odlišném sociálním prostředí ústavní výchovy. Klienti zařízení sice přicházejí do styku s okolním světem, do kterého v budoucnu po dovršení zletilosti budou patřit, tyto kontakty, které bychom mohli vnímat jako „návštěvy“, jsou však stále jen kontakty, ne životem. Nelze se domnívat, že tyto krátké pobyty postačí k orientaci v okolním prostředí. Klienti se totiž setkávají často jen zprostředkovaně s problémy mimoústavního světa, protože v ústavním zařízení mají veškerou péči zabezpečenou. Proto vnímají okolní realitu světa zkresleně a vzhledem k tomu, že s některými situacemi nepřijdou do žádného kontaktu, nemohou si utvořit odpovídající vzorce jednání, aby v takové situaci nebyli bezradní.

Podobný názor o ochuzeném výchovném prostředí uvádí také docentka Šulová, kdy píše, že je prokázán negativní vliv ochuzeného podnětného prostředí na vývoj jedince: „... těmto dětem chybí příkladně pocit kontinuity životního běhu, trvalosti mezilidských vztahů, pevné osobní identity, chybí jim modelové chování běžné v rodinné struktuře“.⁷⁵

K nenormálnímu prostředí, jehož představitelem je ústavní prostředí, uveďme názor psychiatra Pinela, který říká, že dané prostředí přímo ovlivňuje rozvoj jedinců: „V nenormálním prostředí lze stěží očekávat rozvoj normálního jednání.“⁷⁶

Slovník sociologů označuje prostředí, ve kterém žijeme, jako sociální prostor. Základním předpokladem je, že se v něm vyskytují aktéři, mezi nimiž probíhá sociální interakce, a tím mohou vznikat sociální vztahy.⁷⁷ Z tohoto hlediska je prostředí ústavní výchovy sociálním prostorem, ale s omezeným počtem sociálních vztahů. A vzhledem

⁷⁴ [Novotná 2008: 9 – 10]

⁷⁵ Šulová, Lenka. *Náhradní rodinná péče a její úskalí* [online]. c2002-2010 [cit. 10.ledna 2010].

Dostupné na WWW: <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1211>.

⁷⁶ [Keller 1996: 128]

⁷⁷ [Novotná 2008: 14]

k omezenému počtu těchto vztahů, si jedinci/klienti tvoří „omezenou“ sociální realitu. Ještě jeden problém se pojí s pojmem sociálního prostoru a sociální reality. Musíme si totiž uvědomit, že povědomí o okolním sociálním prostoru konstruuje skrze vlastní zkušenosti a poznatky ze sociálního prostoru, který je složen z našich zážitků. Jinými slovy, postavení jedince ve společnosti určuje to, jak bude nahlížet sociální realitu.⁷⁸

Je tedy důležité, aby klienti měnili sociální prostředí během dne. Změnu prostředí, o které píší, chápou ve smyslu úplné změny např.: domov X škola X pracoviště X zájmový klub apod., nemyslím tím pouhý „přechod“ z jedné místnosti do jiné. Situace dětských domovů v tomto případě není tak neutěšená, jak ve své teorii popisuje Goffman. Klienti tohoto typu ústavní výchovy nejsou doslovně uzavřeni v jednom prostředí. Školní docházka většinou probíhá mimo domov, stejně tak některé volnočasové aktivity, kroužky a zájmová činnost:

- „Děti se rozvíjejí při individuální zájmové činnosti (kroužky při ZŠ, sportovní kluby, základní umělecké školy atd.). Pod vedením pracovníků DDŠ se děti rozvíjejí v dramatickém oboru, výpočetní technice, tělesné výchově, keramice atp. Tato zájmová činnost je evidována a vychovatel, který v této době vykonává službu, zodpovídá za to, že dítě je včas a řádně připraveno k návštěvě vybrané zájmové činnosti.
- Jestliže dítě navštěvuje kroužek mimo DDŠ, vypíše mu vychovatel vycházku.
- Rozpis zájmové činnosti podle časů a jména vedoucího zájmového útvaru je vypsán v třídní knize a vyvěšen na nástěnce.“⁷⁹

Goffman dále rozebírá problematiku „morální kariéry klientů“. Neosobní jednání s klienty a neosobní prostředí v totálních institucích mají za následek to, že jedinci se chovají stejně. V této souvislosti uvádí pojem „umrtvení osobnosti“ (jakožto jeho „nová institucionální identita“). Toto umrtvení pramení ve způsobu zacházení, které je shodné pro všechny klienty, a z deprivace, které jsou klienti vystaveni. Ti se procesu umrtvení své osobnosti mohou „bránit“ různými způsoby sžitím se s prostředím:

⁷⁸ [tamtéž: 20 - 21]

⁷⁹ Urban, Stanislav. *Dětský domov se školou, základní škola a školní jídelna, Sedlec – Prčice, Luční 330 : Vnitřní řád*. [HTML dokument]. Sedlec : 2007 [cit. 15. listopadu 2009]. Dostupný z: <http://www.ddsedlec.cz/dokumentace.html>.

- Regrese – jedinec je uzavřený, protože se snaží chránit před okolím, které narušuje jeho soukromí.
- Rebelie – jedinec se nesnaží o bezkonfliktní sžití se s novým prostředím.
- Kolonizace – jedinec se v rámci možností snaží o vybudování pro něj co nejpříjemnějšího života v rámci instituce.
- Konverze – dotyčný se adaptuje na prostředí, nemá problémy v interakci se zaměstnanci.⁸⁰

Všechny tyto strategie chování mohou klienti využívat po dobu svého pobytu. Zpravidla však platí, že se každý klient snaží o zabezpečení pro sebe co nejvýhodnějších pozic a podmínek.⁸¹

Goffman se v souvislosti s řádem a rolami v instituci zmiňuje o posledním podstatném rysu, a sice že daný řád určité instituce je primárně uzpůsoben pro účely instituce jako fungujícího zařízení, nikoli pro pomoc nebo potřeby klientů. V tomto ohledu nelze souhlasit, tj. vzhledem k situaci v dnešních zařízeních ústavní výchovy.

I přes narůstající hlasy nesouhlasu s praktikami v institucionální výchově jako takové musejí ti, kteří se podrobněji seznámí s „místní“ situací uznat, že se minimálně u dětských domovů kvalita péče zlepšuje. Dříve byla situace jiná, srovnáme-li záznamy o fungování různých zařízení na počátku minulého století a dnes. Je zde zřejmé, že se kvalita péče, ale i prostředí a způsob zacházení s klienty, změnilo k lepšímu především v oblasti individuálního přístupu ke klientům.

3.6 Význam sociálních skupin v ústavní výchově

Význam působení sociální skupin na klienty je v rámci ústavní výchovy poměrně důležitý. Výchovné jednotky totiž mají ze sociologického pohledu charakter formálních sociálních skupin, ve kterých existují přesně vymezená pravidla jednání. Pokud je skupina nová a její členové se zatím neznají, je tento charakter skupiny důležitý. Může také napomoci vývoji formální skupiny k charakteru neformální sociální skupiny, což je samozřejmě vzhledem k upevnění vazeb ve skupině výhodné. Stejně tak by výchovná skupina měla být v některých ohledech distancovaná od ostatních skupin v zařízení, aby se v ní mohl vyvinout pocit sounáležitosti a stability.⁸² Požadavek formálního charakteru je důležitý také proto, že nově příchozí klienti mohou být hůře

⁸⁰ [Keller 1996: 133]

⁸¹ [tamtéž: 134]

⁸² [Hrdličková, Pávková cit. dílo, str. 10]

sociálně přizpůsobiví, sobečtí či agresivní.⁸³ V takovém případě jim může pomoci se včleněním se (kromě vychovatele) právě charakter formální skupiny.

3.7 Sociální deprivace a ústavní prostředí

Sociální deprivace, o níž jsem se zmínila v úvodní kapitole, může vznikat právě v prostředí ústavní výchovy. Riziko jejího vzniku pramení z celkového charakteru prostředí. Děti jsou vychovávány ve skupinách, nikoli jednotlivě (kdy je možné klást větší důraz na individualitu nebo na pocity uzavřeného a chráněného prostředí rodiny), vychovatelé o děti pečují ve směnách. Rozvoj osobnosti v takovém prostředí může vést k úzkostným stavům a k tomu, že tito klienti mohou trpět zlovyky, mohou mít pomalejší myšlení, nebo se stát uzavřenými a budovat si spíše povrchní vazby k okolí.⁸⁴

Škoviera uvádí ještě jednu možnou příčinu deprivace (spíše se jedná o příčinu psychické deprivace). Zmiňuje se o tom, že pobyt pro dítě v ústavním zařízení může být z hlediska jeho hmotného zabezpečení vhodnější, protože původní rodinné zázemí nebylo třeba příliš kvalitní ve smyslu hmotného vybavení. Pokud se na tuto skutečnost podíváme z jiné strany, můžeme zde, podle Škoviery, objevit úskalí. Pokud se v zařízení ocitne dítě z „chudších“ poměrů a zvykne si na standardní ústavní vybavení, považuje věci, které v ústavu denně používá, za samozřejmost, a pak vnímá toto poměrně komfortní vybavení jako běžnou součást života ústavního i mimoústavního.

Logicky se zde nabízí pravděpodobnost výskytu deprivace u klientů ústavní výchovy. Především v situaci, kdy klienti opouštějí zařízení a buď se vracejí zpět do svého rodinného prostředí, kde se materiální situace nezměnila a je nižší než v ústavním zařízení, nebo jsou odkázáni sami na sebe z hlediska zabezpečení. V obou případech nastává stejná situace, vybavení ústavu, které používali, najednou ztrácejí a musejí se tak vyrovnat nejen se ztrátou péče a podpory. Pokud nebudou schopni zajistit si alespoň podobné podmínky, jaké jim nabízelo ústavní zařízení, potom mohou pociťovat frustraci či deprivaci.⁸⁵

⁸³ [tamtéž: 11]

⁸⁴ [Matoušek 1999: 20, 64 – 65]

⁸⁵ [Škoviera 2007: 116]

4. HISTORICKÉ KOŘENY ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

V následujícím textu píšeme o historickém kontextu výchovy v ústavních zařízeních. Jednotlivá historická období jsou rozdělena podle důležitých událostí, které se tohoto tématu týkají a které ho významně ovlivnily, nebo jsou podstatné pro pochopení širších souvislostí. Závěr kapitoly je věnován konkrétním příkladům jednotlivých institucí, které působily v Praze v časovém rozmezí od 80. let 19. století po 30. léta 20. století.

4.1 Starověk

V antickém Řecku existoval systém podpory z veřejných prostředků pro nemajetné či neschopné práce. Získání podpory však bylo podmíněno doložením akutní situace před porotou, která o „dávkách“ rozhodovala. Získání dávky nebylo jednoduché a pokud dotyčnému mohla jakkoli pomoci rodina, na žádnou pomoc od polis neměl nárok. Dalším podstatným rysem bylo to, že pomoc nebyla v žádném případě paušální, v žádném případě se nevztahovala na nesvobodné občany.⁸⁶

Na druhou stranu můžeme starost o sirotky nalézt v dochovaných zákonech, které platily v řeckých Athénách. Polis přebírala zodpovědnost a výchovu dětí, sirotků, jejichž rodiče zemřeli ve válkách při obraně státu.⁸⁷

V antickém Římě na počátku letopočtu můžeme zaznamenat první doložený zájem o nezaopatřené děti, což může být překvapující vzhledem k tomu, že děti s různým postižením nebo tělesně příliš slabé na to, aby přežily, byly stejně jako zrádci, zloději či vrazi shazovány z Tarpejské skály⁸⁸. Původní dobrovolná forma pomoci chudým a sirotkům byla nahrazena přibližně v 1. století péčí Římského císařství⁸⁹. Tehdy vznikly tzv. „alimentační fondy“.⁹⁰ Jejich hlavní funkcí bylo finančně zabezpečit jídlo, oblečení a také vzdělání nejen sirotkům, ale také dětem, jejichž rodina si jejich

⁸⁶ *Vývoj sociální práce*. [online]. [cit. 20. listopadu 2010]. Dostupné z: <http://fse1.ujep.cz/materialy/KSP_michelova_vyvojSP.pdf>.

⁸⁷ *Sirotčinec*. In Wikipedie : otevřená encyklopedie [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikimedia Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2009-11-21 [cit. 13. ledna 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Sirot%C4%8Dinec>>.

⁸⁸ *Tarpeian Rock*. In Wikipedie : The free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida) : Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2010-05-8 [cit. 19. května 2010]. Anglická verze. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Tarpeian_Rock>.

⁸⁹ *Starověký Řím*. In Wikipedie : otevřená encyklopedie [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikimedia Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2010-05-18 [cit. 19. května 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Antick%C3%BD_%C5%98%C3%ADm>.

⁹⁰ Astride. *Metody sociální práce* [online]. 2009. [cit. 20. listopadu 2010]. Dostupné z: <<http://www.astride.estranky.cz/clanky/metody-socialni-prace/metody-socialni-prace>>.

zabezpečení nemohla dovolit.⁹¹ Fondy fungovaly tím způsobem, že z úroků půjček rolníkům (úrok 5 %) plynula jak pomoc rolníkům, tak finanční zabezpečení nezaopatřeným dětem, především chlapcům.⁹²

Jinou formou péče o sirotky bylo tzv. osvojení, které však nesledovalo primárně pomoc dítěti, ale pokud bylo praktikováno, stalo se tak v zájmu zachování rodu.⁹³ Jinak lze říci, že v antickém Římě neexistovala žádná zařízení, která by se zabývala systematickou ochranou sirotků a chudých dětí.

4.2 Křesťanství

Se vznikem tohoto náboženství začaly být zakládány první ústavy, které pečovaly o všechny potřebné. O lidi: staré („starobince“), nemocné („špitály“), chudé („chudobince“), ale také o děti bez rodiny („sirotčince“).⁹⁴ Vůbec první doložený útulek pro opuštěné děti byl vybudován na území Konstantinopole (v roce 335), první nalezinec vznikl v roce 787 v Miláně. Další podobná zařízení vznikala především na území Itálie a Francie.⁹⁵ V Byzanci byly sirotčince označovány jako „orfanotrofia“.⁹⁶ Z hlediska své činnosti byly sirotčince zaměřeny především na zabezpečení základních potřeb pro své svěřence a na rozdíl od dnešní doby nebyl tehdy kladen velký důraz na vzdělávání, tedy kromě náboženské výchovy.⁹⁷

4.3 Období středověku

V historickém období mezi 5. – 15. stoletím byly instituce sirotčinců a dalších zařízení starajících se o potřebné občany již poměrně zavedenými zařízeními. Stále se však touto činností zabývaly především církevní instituce, v této době instituce katolické církve.⁹⁸ Fakt, že první sirotčince (apod.) byly původně zřizovány církvemi, je možná důvodem toho, že ještě dnes můžeme spatřovat jistou podobnost mezi institucí kláštera a institucí dětského domova. Řádoví bratři či sestry mají stejně jako děti

⁹¹ [tamtéž]

⁹² *Vývoj sociální práce*. [online]. [cit. 20.listopadu 2010]. Dostupné z: <http://fse1.ujep.cz/materialy/KSP_michelova_vyvojSP.pdf>.

⁹³ Šulová, Lenka. *Náhradní rodinná péče a její úskalí* [online]. c2002-2010 [cit. 10.ledna 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1211>.

⁹⁴ Astride. *Metody sociální práce* [online]. 2009. [cit. 20.listopadu 2010]. Dostupné z: <<http://www.astride.estranky.cz/clanky/metody-socialni-prace/metody-socialni-prace>>.

⁹⁵ Šulová, Lenka. *Náhradní rodinná péče a její úskalí* [online]. c2002-2010 [cit. 10.ledna 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1211>.

⁹⁶ [Matoušek 1999: 26]

⁹⁷ [Švancar, Buriánová 1988 : 162]

⁹⁸ Astride Astride. *Metody sociální práce* [online]. 2009. [cit. 20.listopadu 2010]. Dostupné z: <<http://www.astride.estranky.cz/clanky/metody-socialni-prace/metody-socialni-prace>>.

v ústavní výchově denní činnosti rozvrženy v denním řádu; podobnou souvislost můžeme najít u vlastnění majetku, zařízení, které je používáno ke každodenní činnosti je všech, není soukromé.⁹⁹ Novinkou, která byla tehdy zavedena při velkých klášterech nebo u kostelů, bylo zřízení schránek, kam mohli lidé odložit dítě. První doložená schránka vznikla v roce 1198 v Římě.¹⁰⁰

V 16. století nastala poměrně důležitá změna, která souvisela s celospolečenskými změnami tehdejšího období reformace. V pomoci, především chudým, se začala nově angažovat protestantská církev. Její snaha byla jak v praktikování pomoci, tak také ve snaze o změnu uzákonění změn v péči o chudé. Přístup této církve byl odlišný od katolického způsobu pomoci v tom, že byla prosazována péče pouze o ty, kteří se sami nemohli zabezpečit, např. těch, kteří nebyli schopni pracovat. Ty, kteří práce schopni byli, církev k práci vychovávala a nabádala.¹⁰¹ Tento individualistický přístup prosadil Martin Butzer¹⁰², který se zasadil na začátku 16. století o reorganizaci chudinské péče, kdy rozlišoval opravdu potřebné od „falešných chudých“.¹⁰³

V období reformace se poprvé setkáváme s tzv. „sborovými diakoniemi“. Byly to ústavy zřizované pro všechny, kteří potřebovali pomoc. Působení reformace je však také spojeno s omezováním institucí klášterů, což zapříčiňovalo to, že se do problematiky starosti o všechny potřebné začal angažovat stát.¹⁰⁴

Jako příklad tohoto nového trendu v oblasti sociální politiky uveďme zákon anglické královny Alžběty I. z roku 1601 o povinné péči každé obce a jejích úřadů o chudé spadající pod tu kterou obec. Finanční zabezpečení této nové povinnosti mělo být kryto z daní a místních poplatků. Dále tento zákon ukládal povinnost pracovat těm, kteří práce byli schopni (tzv. donucovací pracovníci). Těm, kteří pracovat nemohli,

⁹⁹ [Matoušek 1999: 28]

¹⁰⁰ Šulová, Lenka. *Náhradní rodinná péče a její úskalí* [online]. c2002-2010 [cit. 10.ledna 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1211>.

¹⁰¹ Astride. *Metody sociální práce* [online]. 2009. [cit. 20.listopadu 2010]. Dostupné z: <<http://www.astride.estranky.cz/clanky/metody-socialni-prace/metody-socialni-prace>>.

¹⁰² Martin Bucer (můžeme se setkat i se jménem „Bucerus“; Martin Butzer - toto je anglický přepis jména, které sám používal v době, kdy působil v Anglii) byl německý protestantský reformátor, jeho myšlenky ovlivnily lutheránské, kalvinistické či anglikánské náboženské doktríny. [Martin Bucer. In Wickipédie : The free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida) : Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2010-05-13 [cit. 19.května 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Martin_Bucer#cite_note-0>.]

¹⁰³ *Vývoj sociální práce*. [online]. [cit. 20.listopadu 2010]. Dostupné z:

<http://fse1.ujep.cz/materialy/KSP_michelova_vyvojSP.pdf>.

¹⁰⁴ Astride. *Metody sociální práce* [online]. 2009. [cit. 20.listopadu 2010]. Dostupné z: <<http://www.astride.estranky.cz/clanky/metody-socialni-prace/metody-socialni-prace>>.

nejčastěji sirotkům nebo postiženým občanům, byla poskytována nefinanční pomoc – jídlo či oblečení.¹⁰⁵

Podobně tomu bylo v Rakousku, kdy Ferdinand I. začlenil do policejního řádu tzv. „domovské právo“, které podobně jako v Anglii nařizovalo obcím starost o „své“ obyvatele v nouzi.¹⁰⁶

První pražský nalezinec vznikl při špitálu „Pro deo et pauperei“ v roce 1575 a od svého založení byl v provozu po dvě století. Adopce sirotků šlechtou byla v období středověku na našem území praktikována, většinou však s cílem zachování rodu.¹⁰⁷

4.4 Novověk

V raném novověku byla dělba práce soustředěna především do manufaktur. Méně známý je fakt, že výroba probíhala také v tzv. „ústavních dílnách“. V těchto dílnách pracovali především lidé vyčlenění na okraj společnosti, umístění v různých ústavech, takže představovali levnou pracovní sílu. Práce v těchto dílnách byla činností pod zástěrkou dobrého úmyslu, protože tito lidé pracovali za „výdělek k vlastnímu užítí“. Jejich práce byla zároveň ospravedlňována tím, že se prací učí správné občanské morálce.¹⁰⁸ Abychom však pochopili, proč se tomu tak dělo, musíme si uvědomit, že v ústavních pracovnách raného novověku byla spojena sociální péče s nucenou převýchovou, bylo to samozřejmostí a nikdo se nad tím nepozastavoval. Většina institucí také plnila více sociálních funkcí najednou. Společně fungovaly káznice, chudobince, sirotčince i blázince. Lidé tehdy věřili, že mravní síla dovede jedince ke spáse duše a díky tomu nebude sveden ke zločinecké dráze nebo lenosti, které nejsou slučitelné s řádem ve společnosti daným od Boha.¹⁰⁹

Vrcholný novověk přináší změny. Období osvícenství totiž představuje zlepšení (nejen) v oblasti péče o potřebné. Např. francouzský Konvent roku 1793 ustavuje, že péče o opuštěné děti je záležitostí všech, tedy celé vlasti – společnosti.¹¹⁰

Období spojené s industrializací je také spojeno se vzrůstem potřeby sociální péče. Zpočátku byla sociální péče prováděna s dobročinností spíše dobrovolnou, kromě

¹⁰⁵ [tamtéž]

¹⁰⁶ [Matoušek 1999: 29]

¹⁰⁷ Šulová, Lenka. *Náhradní rodinná péče a její úskalí* [online]. c2002-2010 [cit. 10.ledna 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1211>.

¹⁰⁸ [Matoušek 1999: 29]

¹⁰⁹ [Rheinheimer 2003: 83-84]

¹¹⁰ Tománková, Lenka. *Právní a etické kodexy v neonatologii od starověku po současnost*. [HTML dokument]. Brno : Fakultní nemocnice Brno [cit. 13.ledna 2010]. Dostupný z: <http://www.fnbrno.cz/Data/files/NO/Pr%C3%A1vn%C3%AD%20a%20etick%C3%A9%20kodexy.ppt>.

menší skupiny bohatých byla ve společnosti převaha chudých. Postupem času však v 19. století začal zodpovědnost za sociální péči přebírat sám stát.¹¹¹

V Rakousku-Uhersku za habsburské vlády (přesněji do doby nástupu Josefa II.) v našich zemích pečovala o děti pouze dobročinná a církevní sdružení. Josef II. však měl v plánu jinou politiku v oblasti výchovy a péče o osiřelé, opuštěné, zanedbané nebo o nemocné děti. Nechal zavírat soukromé ústavy a vybudoval nová zařízení, do jejichž chodu mohl zasahovat stát.¹¹² Začaly také vznikat tzv. „farní chudinské instituty“, což byly instituce starající se o chudé.¹¹³

Tuto situaci si můžeme přiblížit praktickým příkladem o nalezinci ve Vlašském špitále, který se nacházel na Malé Straně. Založili ho Vlaši roku 1573 a původně měl pečovat pouze o chudé, až později v něm vznikl nalezinec, sirotčinec a porodnice. Do tohoto zařízení byly přijímány pouze odložené děti nebo sirotci pouze rok staří - starší ne. Těsně před jeho zrušením Josefem II. roku 1789 to bylo nejvýznamnější ústavní zařízení v Čechách, které plnilo celkem tři funkce: zdravotnickou, sociální a výchovnou.

„V době zrušení bylo ve špitále 83 chudých a 716 sirotků pracujících v manufaktuře, z nichž však jen část v areálu bydlela. Poslední sirotci opustili špitál v srpnu 1789.“¹¹⁴ Po jeho zrušení byl sloučen s Vlašským špitálem.¹¹⁵

Po roce 1789 byly tedy veškeré funkce Vlašského špitálu převedeny do budovy při kostelu sv. Apolináře. Podmínky v něm však byly velmi špatné, např. v roce 1858 pobývalo v nalezinci 2831 chovanců, přičemž úmrtnost ten rok byla taková, že všichni zemřeli (nově přijatí chovanci i ti, kteří tam pobývali déle). V zařízení bylo pečováno také o novorozence, kteří se tam narodili. U novorozenců však byla snaha o co nejranější předání do pěstounské péče, nejčastěji na venkov.¹¹⁶ Umíst'ování dětí na venkov se týkalo především dětí z Prahy a Brna, byly posílány především k Benešovu, Dobříši, k Sedlčanům apod. Odtud jejich označování „Prážata“ či „Brňata“. Po dovršení

¹¹¹ Astride. *Metody sociální práce* [online]. 2009. [cit. 20.listopadu 2010]. Dostupné z: <http://www.astride.estranky.cz/clanky/metody-socialni-prace/metody-socialni-prace>.

¹¹² Secký, Rudolf. *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v král. Hlavním městě Praze a předměstích: Péče o děti osiřelé, opuštěné, zanedbané a zmrzačené*. [HTML dokument]. Praha: Pelcl, 1905 [cit. 15.října 2009]. Dostupný z: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=114&author=>>.

¹¹³ *Vývoj sociální práce*. [online]. [cit. 20.listopadu 2010]. Dostupné z: http://fse1.ujep.cz/materialy/KSP_michelova_vyvojSP.pdf.

¹¹⁴ Fakultní nemocnice v Motole. *Nalezinec „Vlašský špitál“* [online]. c2008 [cit. 2.února 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.fnmotol.cz/nalezinec-quot-vlassky-spital-quot.html>.

¹¹⁵ [tamtéž]

¹¹⁶ Fakultní nemocnice v Motole. *Nalezinec „U Apolináře“* [online]. c2008 [cit. 2.února 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.fnmotol.cz/nalezinec-quot-u-apolinare-quot.html>.

6. roku života je měli pěstouni vrátit zpět do pražského nalezince, odkud pak byly vráceny do obce, kam patřily.¹¹⁷

Dalším důležitým milníkem bylo přijetí školského zákona z roku 1869, který mj. nařizoval zavádění ústavů pro zanedbané či zpustlé děti. Dále byl zřízen „zemský sirotčí fond“, jehož prostředky plynuly na pomoc opuštěným a osiřeným dětem (nalezencům) nebo dětem umístěným v cizí náhradní péči.¹¹⁸ Po panovníkově smrti však začal státní dohled upadat, takže začala opět vznikat soukromá zařízení.¹¹⁹

V 19. století začaly být zřizovány velké ústavy, které přebraly od církví jejich úlohu. Místo špitálů, farností či chudobinců při klášterech, se začala objevovat různá specializovaná zařízení, nikoli „univerzální instituce“ zřizované církví.¹²⁰

4.5 Období první republiky

První republika těsně po svém vzniku přebrala mnoho ze systému bývalé monarchie. V této době můžeme zaznamenat první změny v přístupu k lidem v nich umístěným. Primární funkce odsunutí ze společnosti nahradila snaha o péči a o jejich ochranu.¹²¹ Další novinkou byl vznik nového ministerstva zabývajícího se sociální péčí. Jedním z jeho hlavních úkolů byla snaha o optimalizaci spolupráce mezi soukromým sektorem v oblasti dobrovolnické pomoci a státní politikou v této oblasti.

Existovaly tedy také nestátní instituce, které působily především v tzv. „okresní péči o mládež“. Mezi jejich pravomoci patřilo např. šíření zdravotnické osvěty nebo zprostředkovatelská činnost adopcí a pěstounské péče. Dále měly pravomoc zřizovat Okresní dětské domovy¹²².

Všeobecně by se dalo říci, že období první republiky přálo různým spolkům působícím v mnoha oblastech. Jak bylo řečeno, měly pravomoc zřizovat různé domovy a ústavy pro potřebné, ovšem zkvalitnění jejich činnosti bránila situace finančního zabezpečení, protože jejich činnost byla už vzhledem k povaze jejich dobrovolnické

¹¹⁷ Magistrát města Mladá Boleslav. *Jak žili* [online]. 2003. [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<<http://www.is.mb-net.cz/mb-pravek-novovek/JT0204002.htm>>.

¹¹⁸ Astride. *Metody sociální práce* [online]. 2009. [cit. 20.listopadu 2010]. Dostupné z: <<http://www.astride.estranky.cz/clanky/metody-socialni-prace/metody-socialni-prace>>.

¹¹⁹ Secký, Rudolf. *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v král. Hlavním městě Praze a předměstích : Péče o děti osiřelé, opuštěné, zanedbané a zmrzačené.* [HTML dokument]. Praha : Pelcl, 1905 [cit. 15.října 2009]. Dostupný z: <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=114&author=>>>.

¹²⁰ [Matoušek 1999: 30]

¹²¹ [tamtéž: 34]

¹²² Okresní dětské domovy byl nový název pro sirotčince (toto označení se od tohoto okamžiku nepoužívá) a představovaly modernější zařízení. [Švancar, Buriánová 1988: 162]

základny z velké části podporována zejména z příspěvků či sbírek, státem pouze okrajově.¹²³

4.6 Období po 2. světové válce po 70. léta

Po roce 1948 se proces znárodnování promítnul také do oblasti ústavní výchovy. Hlavní myšlenkou tohoto procesu byla představa, že převedením správy sociálních oblastí na stát se vyřeší takové sociální problémy jako je nezaměstnanost, chudoba a jiné. Byly proto hromadně rušeny různé dobrovolné, soukromé i církevní organizace, zaměřující se na sociální péči. Veškeré závazky spojené s touto péčí přebral stát. Byly provedeny legislativní změny, oblast sociální politiky byla začleněna do státního plánu a vše bylo řízeno centrálně.¹²⁴ Hlavní změnou bylo to, že zařízení původně charitativní povahy se touto změnou stala institucemi výchovnými, ty byly začleněny do školského systému a tím také získaly pevné právní zabezpečení.¹²⁵

Matoušek píše, že v tomto období vznikl pojem „idol defektu osobnosti“. Jak naznačuje samo pojmenování, byla tím myšlena „vada osobnosti“, protože osoby umístěné v jakémkoli ústavním zařízení byly považovány za méněcenné a stejně jako lidé s poruchami osobnosti, měli i tito přisouzenou negativní stigmatizační nálepkou, která se s nimi slučovala po celý jejich život.¹²⁶

Dalším rysem, o kterém Matoušek v souvislosti se socialismem píše, je problematika související s centralizací veškerých činností. Hovoří zde o tom, že v zařízeních panoval velmi přísný výchovný režim, nazývá ho přímo „polovojenským režimem“, který, jak uvádí, v těchto zařízeních fungoval až do nedávné minulosti.¹²⁷

Posledním bodem k tomuto období, o němž se Matoušek zmiňuje, je tzv. „idol disfunkční rodiny“. Toto označení používali zastánci ústavní výchovy, kteří propagovali tato zařízení jako vhodné a správné řešení proto, že původní rodina neplnila svou funkci a děti umístěné v zařízeních pocházejí právě z těchto rodin. Dnes je tato koncepce jakožto hlavního činitele v procesu umísťování do ústavní výchovy zpochybněna, protože výzkumy prokázaly, že většina problémů, které se přiřazovaly k tomuto idolu, existuje i ve „funkčních rodinách“.¹²⁸

¹²³ Astride. *Metody sociální práce* [online]. 2009. [cit. 20. listopadu 2010]. Dostupné z: <http://www.astride.estranky.cz/clanky/metody-socialni-prace/metody-socialni-prace>.

¹²⁴ [tamtéž]

¹²⁵ [Švancar, Buriánová 1988: 162]

¹²⁶ [Matoušek 1999: 38]

¹²⁷ [tamtéž: 72]

¹²⁸ [Matoušek cit. dílo, str. 40]

4.7 Období 70. a 80. let

Zkvalitnění ústavní výchovy bylo umožněno v nové koncepci dětských domovů z roku 1970 (ideový záměr ministerstva školství ČSR), protože byly zkvalitněny materiální a sociální podmínky. Výrazně bylo omezeno časté předávání dětí z ústavu do ústavu a byla zavedena systematická a všestranná péče a výchova o děti a mládež. O osm let později se postavení zařízení ústavní výchovy ještě více upevnilo v zákoně ČNR č. 76/1978, podle něhož byla zařízení včleněna do československé výchovně vzdělávací soustavy. Důležité bylo i to nařízení, že zařízení měla pečovat také o mladé lidi starší 18 let, kteří nejsou schopni sociálně se osamostatnit, protože se připravují na své budoucí povolání.¹²⁹

V 80. letech se setkáváme s dětskými domovy především dvojího typu, internátními nebo rodinnými. Existovaly však i domovy kombinované z obou typů. Do internátního typu domova byly umísťovány nezletilé děti především s předpokládaným krátkodobým pobytem, v rodinném typu domova byly děti, u nichž se nepředpokládal návrat do původní rodiny, šlo tedy o dlouhodobý pobyt. Dalším rozdílem byl způsob výchovy. Internátní typ domova nebyl tolik zaměřen na výchovu k praktickým dovednostem jako rodinný typ, kde už tehdy měly rodinné buňky pracovat s finančním obnosem a zajišťovat si samostatně veškeré práce spojené se svým fungováním (vaření, úklid, a pod).¹³⁰

4.8 Období po roce 1989

Dnešní situace v této oblasti navazuje na směřování započaté v 70. a 80. letech. Dětské domovy se dnes pomalu snaží přetransformovat z typu internátního na typ rodinný. Ne snad z toho důvodu, že by se předpokládal dlouhodobý pobyt dětí¹³¹, ale spíše z toho důvodu, že v tomto typu zařízení je umožněna kvalitnější příprava na samostatný život.

Novinkou je to, že dnes existuje řada státních i soukromých organizací a institucí, které se zaměřují na různý typ pomoci během pobytu, v přípravě na odchod ze zařízení či v pomoci po opuštění zařízení ústavní výchovy.

Běžný je dnes také individuální přístup ke každému dítěti, kdy je vypracován individuální výchovný plán, podle něhož je vykonávána výchova.

¹²⁹ [Švancar, Buriánová 1988: 164 - 165]

¹³⁰ [tamtéž: 165 - 167]

¹³¹ Zhruba jedna čtvrtina dětí v dětských domovech je podle paní Dubcové (speciální pedagog v Dětském domově v Kralupech nad Vltavou) umístěna pouze na rok (popř. do dobu přípravy na budoucí povolání)

4.9 Praktické ukázky institucí, které pečovaly o nezaopatřené děti

Praktické ukázky k dokreslení obrazu vývoje ústavní péče bych zahájila popisem situace v období novověku. Současný německý historik Martin Rheinheimer podává ve své knize popis ohledně zaměření výchovy chovanců. Hned na začátku uvádí, že tehdejší péče měla být směřována především tím směrem, aby po opuštění ústavu byli bývalí chovanci schopni se o sebe postarat a sami se žít. Reálná situace však byla trochu jiná. Vzhledem k tomu, že i v tomto období hrála jednu z nejdůležitějších rolí ve společnosti církev, není se čemu divit, když zjistíme, že byl větší důraz kladen na vštěpování zásad správného křesťanského života, s čímž souvisí dohled nad „správným formováním“ osobnosti v duchu křesťanských zásad. K těmto zásadám patřilo i povzbuzování kladného přístupu k práci. Tento požadavek se však zdá být spíše druhotným. Důraz na praktické zkušenosti byl spíše v pozadí.

„Když byli chlapci posíláni do učení, aby se naučili nějakému řemeslu, většinou se hledělo na to, jak ušetřit peníze. Tím opět vznikal začarovaný kruh. Měl-li se takový přístup mistrovi vyplatit, musel mladé lidi více využívat, což zase nijak nepodporovalo jejich chuť do práce. Výlohy na učení a problémy s méně pracovitými mladistvými byly svalovány na řemeslníky. Mladí se nepoučili, že práce zbavuje člověka bídy, nízké mzdy během učební doby budily naopak dojem, že ani nejtěžší dřinou si člověk nevydělá víc, než kdyby nepracoval vůbec.“¹³²

Zde vidíme, že primární cíl, tedy naučit chovance práci a tím i zajištění budoucnosti, byl přímo závislý na finanční situaci. Kvůli snaze ušetřit na nákladech spojených se vzděláním chovanců v nějakém řemesle začaly v sirotčincích vznikat manufaktury, ve kterých chovanci museli pracovat. Z toho lze odvodit, jak píše Rheinheimer, že tato „výrobní povaha ústavů“ měla za následek odsunutí výchovy k práci na úkor využívání a vydělávání na dětské pracovní síle. Ale možná z pohledu sociologického zde docházelo k ještě nešťastnějšímu vedlejšímu efektu, že vzhledem k nedostatečné vzdělávací péči bylo chovancům znemožňováno v budoucnu dosáhnout vyšší sociální pozice ve společnosti, než jakou měli před umístěním do ústavu.¹³³

„Donucovací pracovní a sirotčince tak často bránily sociálnímu vzestupu lidí v nich umístěných, protože tamější práce jim neumožňovala zvýšit si kvalifikaci. Dětem a mladistvým byl ztěžován vzestup a vymanění se z bídy. Navzdory ušlechtilým úmyslům mnoha zřizovatelů sloužily tyto ústavy nakonec k udržení společenského statu

¹³² [Rheinheimer 2003: 84]

¹³³ Op. cit.

quo, protože kvalifikovaní pracovníci úspěšně hájili zdroje svých příjmů před konkurencí chudých a majetní s jejich pomocí rozmnožovali svůj majetek.“¹³⁴

Na počátku dvacátého století existovalo v naší zemi velké množství různých spolků, které pečovaly o děti, které z nějakého důvodu nemohly vyrůstat ve svých rodinách. Tyto spolky se dělily podle náplně činnosti, tedy podle toho, pro koho byly určeny a s jakým cílem byly zřízeny. A tak bychom tehdy našli spolky nábožensky orientované, spolky genderově oddělené nebo také spolky pro mladé delikventy.¹³⁵

Soukromé spolky měly vnitřní stanovy, ve kterých bylo např. přesně vymezeno, za jakých podmínek mohl být chovanec přijat. Tak například Soukromý sirotčinec pro hochy u sv. Jana Křtitele v Praze měl tato kritéria: doložení křestního listu, očkovacího průkazu, domovského listu, posledního školního vysvědčení, doklad o zdravotním stavu, vysvědčení chudoby a úmrtní list rodičů.¹³⁶

Povinná školní docházka zavedená roku 1774 Marií Terezií platila i pro chovance ústavů. Chodili do obecných škol a učili se spolu s ostatními dětmi: „... v obou jazycích, zeměpisu a dějepisu, přírodopisu, měřickému tvaroznalství, technologii a silozpytu“.¹³⁷

Pro názornou ukázkou fungování sirotčince a pro jeho porovnání s dnešní situací v podobných zařízeních chci uvést vnitřní řád Pražského sirotčince paní arcivévodkyně Gisely, ve kterém byli umístěni sirotci bez rozdílu pohlaví. Ačkoli jsou záznamy o sirotčinci staré přes sto let, údaje o působení sirotčince jsou z roku 1880, přesto zde nalezneme mnoho společného, ať už ve funkci, jakou toto zařízení plnilo, tak ve způsobu jakým sirotčinec fungoval. Stejně jako dnes, i sirotčinec paní arcivévodkyně Gisely měl pevně daný denní režim pro své chovance, stejně jako jejich práva a povinnosti. Chovanci měli povinnou školní docházku, dopolední a odpolední, navštěvovali stejné školy jako všechny ostatní děti. Po návratu z dopoledního vyučování dostal každý chovanec podle své skupiny (v rozdělených učebnách) jídlo a věnoval se přikázaným činnostem (dívky ručním pracím a chlapci úkolům). Tento program trval do 12 hodin. Následovalo odpolední vyučování, po něm měli chovanci do 17 hodin volný program. Následující dvě hodiny se měli připravovat na školní výuku. Jak se píše

¹³⁴ Op. cit.

¹³⁵ Secký, Rudolf. *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v král. Hlavním městě Praze a předměstích : Péče o děti osiřelé, opuštěné, zanedbané a zmrzačené.* [HTML dokument]. Praha : Pelcl, 1905 [cit. 15.října 2009]. Dostupný z: <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=114&author=>>.

¹³⁶ [tamtéž]

¹³⁷ [tamtéž]

o dalším programu: „... V létě před večeří za příznivého počasí odeberou se chovanci do zahrady, kde se baví prostocviky, poučným vypravováním atd. Po případě mohou chovanci i v zahradě večeřeti“.¹³⁸ V 19 hodin následovala společná večeře a potom do 20 hodin volný program. Před spánkem bylo povinností se pomodlit a složit si oblečení. Pro chovance skončil den ve 21 hodin. Z řádu se dále můžeme dozvědět, že dvakrát týdně, pokud bylo pěkné počasí, směli na vycházky a o svátcích a nedělích chodili všichni do školního kostela. Sirotčinec měl svou knihovnu, ze které si mohli chovanci půjčovat knihy i pro vlastní četbu.

Pevný řád neumožňoval příliš volnosti. Ať už v oblasti povinností, které museli dodržovat, nebo i v dohledu nad volno-časovými aktivitami. Dokument mapující fungování tohoto sirotčince končí zajímavým odstavcem o tom, že se: „Bývalí chovanci [...] zavazují ústav častěji navštěvovati. Každý chovanec má sirotčinec považovati za svůj milý domov, a to i tehdy, když z ústavu vystoupí. Proto zavazuje se každý z ústavu vystupující a v Praze bydlící chovanec slibem, že aspoň vždy první neděli každého měsíce o jedenácté hodině dopoledne do svého bývalého oddělení v sirotčinci se dostaví a u ředitele ohlásí, přičemž může vše, čeho si přeje, neb co mu na srdci leží, řediteli nebo pěstounům oznámiti.“¹³⁹

Tuto „povinnost“ lze chápat dvojím způsobem – jako pomoc bývalým chovancům při cestě jejich budoucím životem, a nebo jako snahu o zpětnou vazbu na to, jak se chovancům daří v samostatném životě. Z podrobného popisu řádu tohoto sirotčince vyplývá, že chovanci byli mnohdy až pedantsky učeni návykům, běžným v normálním životě. Byli systematicky připravováni pro takovou budoucí situaci, která reálně odpovídala jejich statusové pozici ve společnosti. Rozhodně jim neposkytovala takové znalosti či dovednosti, které by nemohli v budoucím životě využít.¹⁴⁰

Doklady o Sirotčinci pro dívky u sv. Hofburgy v Praze (z roku 1905) nás seznámí s tím, pro jakou budoucnost byly dívky připravovány a jakým způsobem tato příprava na budoucí život probíhala. Jaký cíl mělo toto zařízení, uvádí kniha hned na začátku: „... hlavním úkolem ústavu jest, připravovati osiřelé katolické dívky

¹³⁸ Skramlík, Em. *Domácí a kázeňský řád pražského městského sirotčince Její Výsosti paní arcivévodkyně Gisely*. [HTML dokument]. Praha : Knihtiskárna “Politiky” vl. n., 1880 [cit. 15.října 2009]. Dostupný z: <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=52>>.

¹³⁹ [tamtéž]

¹⁴⁰ [tamtéž]

manželské pro služební stav a vychovávati je v duchu křesťanském, by později s láskou a oddaností k rodině, povolání svému svědomitě se věnovaly“.¹⁴¹

Sirotčinec měl za cíl dívkám zabezpečit výchování, které by se jim jinak dostalo v rodině. Asi nejdůležitější náplní bylo zabezpečení vzdělání přiměřené věku chovank, takže navštěvovaly různé druhy školních zařízení. Byly vzdělávány především v tzv. „ženských pracech“. Pokud chovanky prošly školní docházkou, měly poznat: „... vedení domácnosti, zaměstnávají se v kuchyňské zahradě a tak připravují se na příští své povolání“.¹⁴² Ústav opouštěly poměrně v (té době) pozdním věku nejvýše 18 let.¹⁴³

Pobyt v tomto ústavě byl pro chovanky placený, což každé z nich pokrývalo cenu jídla, oblečení (uniformu), praní prádla, školní potřeby a případné léčebné výlohy. Zajímavostí je, že se ústav sám staral o umístění chovank po odchovu z ústavu: „... ústav sám jim zaopatřil místa v řádných rodinách a hledí k tomu, by i nadále setrvaly na cestě ctnosti. Ježto dívky propouštějíce se do služby v dosti již pokročilém věku, a ježto více let při kuchyni a v domácnosti ku všem pracím se přidržují, jest výsledek této výchovy – jak mi bylo sděleno, velice dobrý, a ústav nezná dívek, u nichž by byla práce jeho na zmar přišla“.¹⁴⁴

To, aby se ústav staral o zajišťování práce nebo bydlení, se v dnešních podmínkách ústavní výchovy neděje. Dnes bývají klienti ústavních zařízení často „vypuštěni“ do běžného života a to, jak se sami zařídí, záleží na nich. Mohou sice požádat o pomoc při hledání např. ubytování, většina zodpovědnosti je však stále na nich (viz dále).

Důležitost školního vzdělání platila tehdy stejně jako dnes. O nutnosti vzdělání píše zakladatel Spolku pro blaho nuzných dětí v Praze (z roku 1905). Doporučuje, aby po ukončení základního vzdělání, měli chovanci možnost dalšího studia (např. vyučení).¹⁴⁵

O tom, že dívky byly většinou vychovány a vzdělávány k tomu, aby po opuštění zařízení byly schopny vést řádně domácnost, již víme. Tento požadavek samozřejmě

¹⁴¹ Secký, Rudolf. *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v král. Hlavním městě Praze a předměstích : Péče o děti osiřelé, opuštěné, zanedbané a zmrzačené.* [HTML dokument]. Praha : Pelcl, 1905 [cit. 15.října 2009]. Dostupný z: < <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=114&author=>>.

¹⁴² [tamtéž]

¹⁴³ [tamtéž]

¹⁴⁴ Secký, Rudolf. *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v král. Hlavním městě Praze a předměstích : Péče o děti osiřelé, opuštěné, zanedbané a zmrzačené.* [HTML dokument]. Praha : Pelcl, 1905 [cit. 15.října 2009]. Dostupný z: < <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=114&author=>>.

¹⁴⁵ [tamtéž]

plyne z okolností tehdejší doby, přesto, nebo možná právě proto, může překvapit dodatek o tom, že: „Ve výjimečných případech mohou se zvlášť nadané dívky i jinému povolání věnovati.“¹⁴⁶ Jak se píše o jiném ústavu - Sirotčinci císaře Františka Josefa „Krejcarového spolku“ ... (z roku 1905).¹⁴⁷

Pro konkrétní příklad toho, jaká všechna zaměstnání mohly dívky vykonávat, se seznamujeme u záznamu spolku Záštitu, spolek pro mravní i hmotnou ochranu dívek osamělých v Praze II. Tam bylo v roce 1904 celkem 182 dívek, které se staly služebnými: „Z těch bylo 19 vycvičených kuchařek, 18 panských, 13 švadlen, 8 děvčat k dětem, ostatní byly ke vší práci domácí, po většině dívky, které přišly přímo z venkova.“¹⁴⁸

Kromě sirotčinců samozřejmě existovaly i jiné funkce podobné ústavy, které pečovaly o nezletilé děti. Dalším typem, o jehož působnosti v Praze jsem našla doložení, byla městská útulna (pravidla provozu viz příloha č. 1, domácí řád příloha č. 2 a příčiny přijetí do městské útulny příloha č. 3). Publikace podrobně popisuje její činnost v letech 1903 – 1904. Toto zařízení bylo primárně určeno pro výchovu dětí, které byly svou rodinou zanedbávané, nebo pro ty, které chodily žebrot, ať už z důvodu osiřené nebo, což nebylo výjimkou, je k této činnosti vybízeli vlastní rodiče. Autor v úvodu píše, že ačkoli město Praha zřídilo pro chudé děti různé instituce a děti měly různé výhody (odpouštění školného apod.), přesto tehdy bylo mnoho dětí, které chodily žebrot. Funkce útulny jako instituce stála mezi „vězením“ a „sirotčinci“. Snahou bylo zbavit mládež nešvaru žebraření, což by se ve věznici nedělo, a do sirotčinců tyto děti také nepatřily, protože často nebyli sirotky, proto pro ně vznikla tato instituce.

Zřízení útulny mělo dvousečný záměr. Jednak šlo o snahu rozpoznat poměry v rodině a o snahu napravit či vyřešit problémy uvnitř, na druhou stranu zde byla snaha o „nápravu“ dítěte tím, že mu byly vštěpovány zásady práce, pořádku, hygieny a působit na něj v tom smyslu, že žebrota sama o sobě je špatná a že je lepší vést spořádaný život. Útulnu spravovali opatrovník s opatrovnici (v tomto případě manželé), kteří se snažili svěřencům zajistit „rodinný život“. Během jednoho roku se v útulně vystříдалo 603 dětí.¹⁴⁹

¹⁴⁶ [tamtéž]

¹⁴⁷ [tamtéž]

¹⁴⁸ [tamtéž]

¹⁴⁹ Brož, V. *Městská útulna pro dívky žebroté, toulavé neb bez přístřeší : Zpráva o činnosti za čas od 17. října 1903 do 21. prosince 1904.* [HTML dokument]. Praha : Důchody královského hlavního města

Ústavy založené nebo spravované městem:

9 jeslí

21 opatroven a mateřských škol

18 útulků pro chudou školní mládež se stravováním

1 sirotčinec

1 vychovatelná

1 výchovavací ústav

1 městská útulna pro dívky žebravé a bez přístřeší.¹⁵⁰

Dále v Praze na počátku století působily také soukromé spolky a ústavy:

16 sirotčinců a útulen

2 spolky pro pěstounskou výchovu a výchovu v rodinách

3 útulny pro děti, které byly ve vyučení a

1 spolek pro „mravní i hmotnou ochranu dívek osamělých“

1 vychovatelná

6 ústavů dnes bychom řekli pro postižené (pro slepé, hluchoněmé, epileptiky či zmrzačené)

2 polepšovny.¹⁵¹

K dokreslení historického obrazu nám poslouží údaje z matriky chovanců Domova pro děti opuštěné a osiřelé v Praze, z nichž lze vyvodit další zajímavá fakta. Záznamy z let 1920 – 1923 pocházejí z období, kdy byl tento domov již „zavedeným zařízením“. Jeho působnost coby nestátního zařízení financovaného především z příspěvků dárců končí až v 50. letech 20. století, kdy nad ním přebíral veškerou kontrolu stát. Z dochovaných materiálů lze vyčíst například to, že většina chovanců nebyla sirotky, ale často měli alespoň jednoho rodiče. Dále vyčteme, že většina chovanců zde byla umístěna jen nakrátko, například po dobu nepříznivé finanční situace rodiče/poručníka/opatrovníka. V matričních údajích nalezneme také zmínky o tom, že chovanci byli přijati často ve velmi zuboženém často i nemocném stavu.¹⁵² Stáří

Prahy, 1906 [cit. 25.října 2009]. Dostupný z:

<<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=1081>>.

¹⁵⁰ [tamtéž]

¹⁵¹ [tamtéž]

¹⁵² [Čechurová et.al. 2003: 19]

přijímaných chovanců bylo převážně kolem věku povinné školní docházky, v údajích je dále zaznamenáno, že nejnižší věk pro přijetí do tohoto zařízení bylo 5 let.¹⁵³

Pobyt chovanců byl často hrazen z finančních zdrojů Domova, v některých případech pobyt hradili rodiče chovanců nebo případně za pobyt platil Zemský sirotčí fond.

Zajímavými informacemi jsou zprávy o následném zařazení bývalých chovanců po odchodu do běžného života, údaje o jejich vzdělání, čím se vyučili, kdo se o ně po odchodu z Domova staral. Zde lze jednoznačně určit, že polepšení z hlediska sociální pozice se po opuštění tohoto zařízení příliš často nedělo, většinou můžeme hovořit spíše o opaku.¹⁵⁴

Záznam pochází z let 1920 – 1923 a je nám umožněno v něm studovat celkem ze 49 záznamů, ne vždy však kompletních. Pro zajímavost jsem vyvodila tyto závěry:

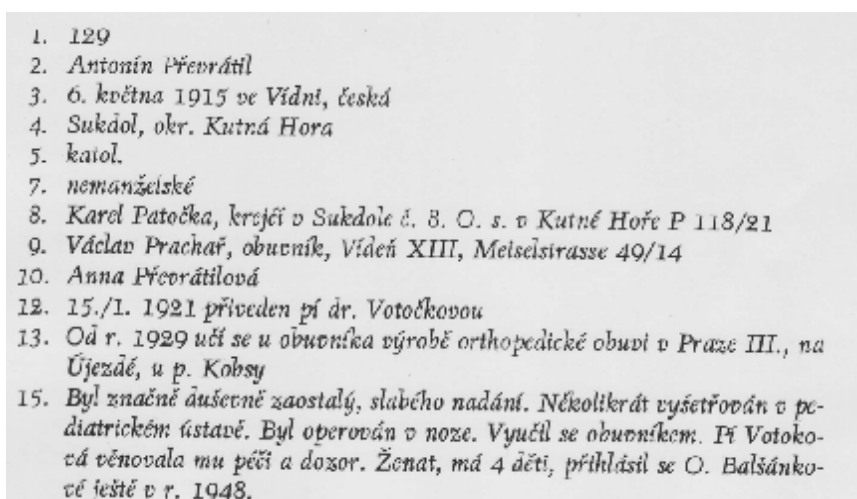
- Z hlediska manželského původu chovanců zjistíme, že 12 chovanců bylo původem nemanželských a pouze 2 z manželských svazků (u ostatních tento údaj chyběl).
- Zda jejich rodiče žili či nikoli: pouze 3 chovanci byli sirotci, 13 bylo polosirotků (u ostatních tento údaj chyběl).
- Z hlediska sociální pozice rodičů vyčteme z jakých sociálních poměrů se chovanci ocitli v domově. Rodiče patřili většinou do nižší společenské třídy: služka, kuchařka, domkář, dělník, obuvník ale také šofér, kovářský mistr nebo naddozorce finanční strážce.
- Dále můžeme vysledovat, čím se chovanci učili, na jaké povolání se připravovali: na krejčího, pekaře, obuvníka, hodináře, obuvníka, švadlenu, chůvu ...
- Chovanci si mohli dokonce během pobytu přivydělávat, tato situace nebyla ojedinělá.¹⁵⁵

¹⁵³ [tamtéž: 32]

¹⁵⁴ [tamtéž: 20]

¹⁵⁵ [tamtéž: 19 - 33]

Obrázek č. 2¹⁵⁶ - Ukázka zápisu o chovanci Antonínu Převrátilovi¹⁵⁷:

Je vidět, že situace na začátku dvacátého století z hlediska péče o potřebné a co do počtu různých druhů zaopatřovacích ústavů byla poměrně různorodá. Jako další ukázkou vývoje v této oblasti bych uvedla údaje z roku 1934, kdy v publikaci „Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou v republice Československé“ je uveden seznam různých druhů zařízení působících v této době.

Nejprve několik statistických dat. Data v publikaci jsou rozdělena podle území tehdejší republiky. V zemi České působilo celkem 3247 spolků a zařízení, které se specializovaly na péči o mládež, v zemi Moravskoslezské to bylo dohromady 1935 zařízení, ve slovenské části pouze 432 a na Podkarpatské Rusi působilo pouze 321 těchto zařízení.¹⁵⁸

Na seznamu jsou uvedeny spolky, ústavy a různá zařízení, které byly svou povahou trojího typu - „veřejnoprávní“, „polooficiální“ a „soukromé“, a podle toho, o koho se staraly, byly buď pouze pro mládež, pouze pro dospělé nebo pro obě skupiny. Jaké tedy působily spolky na území Československém? Pro zjednodušení uvedu jejich výčet pouze podle typu jejich činnosti:

- Organizace dobrovolné péče o mládež

¹⁵⁶ [tamtéž: 25]

¹⁵⁷ Vysvětlivky k číslům v obrázku: 1. Pořadní číslo chovance, 2. Jméno, 3. Datum a místo narození, 4. Příslušnost k obci, 5. Náboženská příslušnost, 6. Sirotek, polosirotek 7. Manželské / nemanželské dítě, 8. Poručník chovance, 9. Jméno, zaměstnání otce, 10. Jméno, zaměstnání matky, 11. Kdo za chovance platí a jak, 12. Odkud je a kým bylo přivedeno, 13. Komu bylo předáno, 14. Osobní doklady, 15. poznámky

¹⁵⁸ Tvrdoň, Antonín. *Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou v republice Československé : Seznam podle stavu v roce 1934*. [HTML dokument]. Praha : Státní úřad statistický úřad, 1936 [cit. 20. října 2009]. Dostupný z:

<<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=1169>>.

- Péče o matky, kojence a děti do 3, popřípadě do 6 let – spolky, poradny, útulky, jesle
- Péče o mládež ve věku předškolním do 6 let – především různé opatrovny
- Péče o mládež školou povinnou v době mimoškolní, avšak pouze během školního roku
- Péče o normální mládež osiřelou a opuštěnou – dětské domovy, sirotčince, útulky
- Péče o mládež zanedbanou – výchovny, opatrovny
- Péče o dorost od 14 – 18 let
- Peče po období prázdnin
- Dále péče o chudé, postižené a jiná sociálně (zdravotnická) zařízení¹⁵⁹

Různých spolků existovalo mnoho – nejen pro mládež. Ohledně jejich vybavení se uvádí, že ústavy určené pro péči o chudé a pro mladé byly zařízeny především pro částečnou nebo plnou péči. Z hlediska délky trvání pobytu byla zařízení s krátkodobou i dlouhodobou péčí, a z hlediska vnitřního uspořádání šlo buď o celé bytové domy, nebo jen samostatné byty.¹⁶⁰

Příklad z 80. let 20. století - Dětské domovy

Základní funkcí dětských domovů byla, je a bude, snaha o nahrazení toho, co dětem jejich rodina nemohla zajistit, co nejlepší podmínky pro rozvoj osobnosti. Dětské domovy se snažily a stále snaží takové prostředí navodit, jejich záměrem je snaha o co nejlepší přípravu dítěte na budoucí samostatný život.

Druhým neméně důležitým úkolem, který zastávají i dnes, je funkce školského výchovného zařízení. Jde tedy o: „... vytvoření trvalého prostředí, kde by se dítěti dostávalo uspokojení základních citových potřeb a které by zabezpečilo podmínky pro formování vědomostí, dovedností a návyků s ohledem na společenské i osobní potřeby, zájmy a zvláštnosti jedince“.¹⁶¹ A dále by měla tato zařízení dětem zabezpečit: „... hodnotný odpočinek, rekreaci i zábavu, poskytuje [...] možnost uplatnit se v různých

¹⁵⁹ [tamtéž]

¹⁶⁰ [tamtéž]

¹⁶¹ [Hrdličková, Pávková 1987: 8]

druzích zájmové činnosti, učí [...] sebe obsluze a plnění pracovních povinností, seznamuje [...] s organizací každodenního života v domově, zapojuje je do aktivní činnosti mimo dětský domov a pěstuje u nich dobré vztahy k členům výchovné skupiny i celého dětského domova“.¹⁶²

Velice důležitý byl i tehdy denní režim, na kterém se děti měly aktivně podílet (s tím se dnes v některých domovech setkáme). Stejně jako vnitřní řád zařízení, tak také organizační uspořádání bylo záležitostí individuální a proměnlivou vzhledem k různým podmínkám – demografickým, geografickým apod. Zákonem byl dán pouze limit. Velikosti výchovných skupin se mohly lišit, stejně tak otázka jejich složení, zda to byly homogenní nebo heterogenní skupiny. Homogenní skupiny bývaly složeny z dětí zhruba stejně starých a stejného pohlaví, heterogenní skupiny tvořily děti různě staré i obojího pohlaví. V dětských domovech rodinného typu byly častější skupiny heterogenní povahy, to bylo zapříčiněno menším a různorodějším složením klientů. Oproti tomu v klasických dětských domovech internátního typu jsme se mohli setkat spíše s homogenními skupinami.¹⁶³

Výchova v zařízeních se orientovala hlavně na oblasti: dovedností postarat se o svou osobu, společensky prospěšných pracích, přípravy do školy, získávání povědomí o zdravotní péči, dále na aktivity z oblasti odpočinku, rekreace a zálib.¹⁶⁴ Tato orientace přetrvala i v dnešní době.

Jak dnes opravdu fungují dětské domovy

V této části bych se ráda věnovala tomu, jak fungují jednotlivá zařízení dětských domovů v realitě, o čemž vypovídají jednotliví ředitelé dětských domovů. Tímto bych chtěla poukázat na to, že pokud je vedení toho kterého zařízení svolné, může být výchova vedena i nad rámec daný zákonem, čímž velice obohatí své klienty a umožní jim větší šance v budoucím životě.

Zpráva o situaci v ústavní péči v Plzeňském kraji za roce 2007 uvádí, že všechny dětské domovy mají rodinnou formu. Domovy disponují několika byty, ať už přímo v budově domova nebo v okolí. Díky těmto typům zařízení, jsou klienti aktivně zapojováni do běžných denních činností. Klienti mají ve všech zařízeních právo na své soukromí (zamykání pokojů nebo svých skříněk), nosí své vlastní oblečení, používají

¹⁶² Op. cit.

¹⁶³ [tamtéž: 10]

¹⁶⁴ [tamtéž: 24]

mobilní telefony, samozřejmostí je i práce s výpočetní technikou nebo účast na kroužcích (většinou školních).¹⁶⁵

Další skutečností je to, že všechna zařízení ústavní výchovy podléhají velmi přísným a častým kontrolám ohledně dodržování všech práv a povinností. Klienti jsou se vším srozuměni: „... mají na nástěnce vyvěšená telefonní čísla, adresy, popř. e-mailové adresy na státního zástupce, Českou školní inspekci, Linku bezpečí, ombudsmana a svou sociální pracovníci. Svá práva a povinnosti mají děti ze zákona volně přístupná a jsou v nich pravidelně školeny. O práci ČŠI hovořit mezi pedagogy je snad zbytečné. Kontroly tohoto orgánu jsou pravidelné a více než důkladné“.¹⁶⁶

Snaha o spolupráci s biologickou rodinou je v domovech samozřejmostí, a to nejen při výběru školy, ale i při pořádání různých akcí pořádaných pro děti a jejich rodiče – společný Štědrý den apod.¹⁶⁷ S tímto souvisí i volný režim návštěv rodičů.¹⁶⁸

Zajímavý je i fakt, že klienti zařízení bývají často mnohem lépe připraveni na své budoucí povolání, protože nedílnou součástí jejich pobytu je povinná školní docházka, takže mohou být připraveni lépe než z běžného rodinného zázemí, kde žádná kontrola ani povinnost, pomineme-li povinnou základní školní docházku, neexistuje a záleží tedy pouze jen a jen na rodičích, jak v tomto ohledu podpoří své dítě.¹⁶⁹

Děti v ústavní výchově naopak mají umožněn výběr zájmových činností nebo i doučování v různých předmětech, mohou studovat jazykové školy a jiné vzdělávací aktivity, pořádané hlavně nadacemi či různými dobročinnými společnostmi.¹⁷⁰

Volný čas dětí v zařízeních je samozřejmostí, denní režim není vojenským režimem, ale je uzpůsoben v rámci možností především potřebám jednotlivců, pokud děti zvládnou sami si zorganizovat denní režim, je jim toto umožněno.¹⁷¹

¹⁶⁵ Nová, Vlasta a kol. Stížnost k neobjektivnosti zprávy týkající se zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, tj. „Zprávy z návštěv zařízení, v nichž se vykonává ústavní výchova a ochranná výchova“ veřejného ochránce práv JUDr. Otakara Motejla. In *Bulletin č. 67, Plzeň, 26. března 2007* [online]. 2007 [cit. 7.února 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

¹⁶⁶ Křepský, Dalibor. Dětské domovy pod mediální tlakem. In *Bulletin č. 67, Velké Bílovice, 30. – 31. května 2007* [online]. 2007 [cit. 7.února 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

¹⁶⁷ Vavřík, Jan. Kapsa Klokánku hřeje více? Přestaňte dál lhát o ústavní péči v České republice! In *Bulletin č. 68* [online]. 2009 [cit. 7.února 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

¹⁶⁸ Křepský, Dalibor. Kritika ombudsmana nebyla v případě dětských domovů na místě. In *Bulletin č. 68* [online]. 2009 [cit. 8.února 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

¹⁶⁹ Vavřík, Jan. Kapsa Klokánku hřeje více? Přestaňte dál lhát o ústavní péči v České republice! In *Bulletin č. 68* [online]. 2009 [cit. 7.února 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

¹⁷⁰ Křepský, Dalibor. Kritika ombudsmana nebyla v případě dětských domovů na místě. In *Bulletin č. 68* [online]. 2009 [cit. 8.února 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

¹⁷¹ [tamtéž]

Pohled do historie zařízení, která pomáhala těm, kteří neměli zabezpečeny základní životní potřeby nebo se o sebe nedokázali sami postarat, nám ukazuje, že snaha pomoci měla sice různé podoby, ale byla přítomna prakticky v průběhu celé známé historie lidstva. Její formy i obsahy se lišily v návaznosti na historická období. Je však důležité si uvědomit i tyto historické kořeny, pokud studujeme působení a činnost dnešních zařízení institucionální výchovy.

5. PROBLEMATIKA ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

S problémy v rámci socializace probíhající v prostředí ústavní výchovy jsme se již seznámili. Ovšem případný vliv negativních jevů v rodinném prostředí a jeho vliv na psychický a sociální vývoj dítěte je právě to, co ospravedlňuje existenci různých institucí, organizací a veřejných služeb, jež se orientují na výchovu dětí pocházejících z tohoto nevhodného prostředí. Podle Vocilky by hlavní funkce těchto zařízení měly být především pomocné a preventivní.¹⁷² Ovšem v dnešní době se jedná nejčastěji o funkci výchovnou, popř. pomocnou.

Ústavní zařízení vždy bylo, je a bude spojené s vyvoláváním asociací spojených s absencí rodiny, s určitou sociální skupinou a s vyloučením ze společnosti. A protože by zařízení mělo především pomáhat, proto by mělo pro své klienty představovat jistotu před ohrožujícími vlivy z okolí. Instituce/ústav jako budova může, nebo by měla, vzbuzovat pocity bezpečí. A jak píše Matoušek, už dávno v historii bychom našli spojení lidského obydlí s pocity jistoty. Instituce/ústav v tomto přeneseném významu nahrazuje rodinu a tím i symbol jistoty.¹⁷³

Zabezpečení dětí, které z nějakého důvodu nemohou být vychovávány v rodinném zázemí, je velmi ošemetnou záležitostí. Jak výstižně píše Škoviera: „Pečovat je málo – péče může mít na rozdíl od výchovy neosobní charakter, pouze obslužný charakter. Bez výchovy není člověk člověkem.“¹⁷⁴

Je proto určitě nutné, aby institucionální zařízení funkčně zahrnovala výchovu i péči, protože jedno bez druhého sice může probíhat, ovšem pro správný vývoj jedince jsou obě složky nepostradatelné. Především pro jeho úspěšnou socializaci. Ve funkční

¹⁷² [Vocilka 1996: 6 – 7]

¹⁷³ [Matoušek 1999: 19]

¹⁷⁴ [Škoviera 2007: 23]

rodině by měly být zastoupeny jak péče, tak výchova, takže o to více by neměla ani jedna složka chybět u institucí starajících se o děti a mladistvé.

Rozdíl mezi výchovou a péčí je takový, že výchova je spojená s odpovědností v tom smyslu, že v ní spatřujeme snahu o předávání informací, hodnot, norem a postojů dané společnosti a nalezneme v ní také snahu o rozvoj schopností jedince. Naproti tomu pojem péče v sobě zahrnuje především potřebu hmotného zajištění. Měla by „nastoupit“ v takové chvíli, kdy se dotyčný ocitne v situaci, v níž nemá zabezpečeny základní životní podmínky.¹⁷⁵ Je tedy zřejmé, že oba způsoby péče jsou pro správný vývoj jedince nezbytné.

Každý člověk však má kromě potřeby výchovy a hmotného zabezpečení i jiné další potřeby, které rozhodně nejsou o nic méně důležité, Zdeněk Matějček uvádí tento přehled potřeb:

- Potřeba určitého množství, proměnlivosti a kvality vnějších podmětů.
- Potřeba smysluplnosti světa, určité stálosti, pořádku a smyslu v podnětech.
- Potřeba jedinečných sociálních a emocionálních vztahů.
- Potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty.
- Potřeba otevřené budoucnosti, životních perspektiv.¹⁷⁶

V tématu institucionální výchovy se protínají dva postoje, přičemž oba mají mnoho zastánců i odpůrců. Jedni zastávají názor, v laické veřejnosti dosti rozšířený, že jakákoli forma institucionální výchovy je v podstatě nepřijatelná vzhledem k jejím dopadům na vývoj jedince. Druzí naopak říkají, že pokud rodina nefunguje tak jak má, potom je velmi žádoucí dítě z této rodiny odebrat, vzhledem k tomu, že nezdravé vztahy by si dotyčný jedinec s sebou nesl celý život a předával by je dál.¹⁷⁷

Problém ústavní výchovy jako takové obsahuje mnoho dalších otázek: zda nechat dítě v původní rodině nebo jej umístit do náhradní rodiny (popřípadě do jaké), nebo by raději mělo být umístěno do nějakého zařízení, do jakého a na jak dlouho.¹⁷⁸ Nebo zda svou formou tato zařízení nejsou příliš volná a nedokáží dítě „uchránit“ před špatnými vlivy z „okolí“ a na druhou stranu dostatečně „nechrání“ blízké okolí těchto

¹⁷⁵ [tamtéž: 25 - 27]

¹⁷⁶ [tamtéž: 27]

¹⁷⁷ [tamtéž: 31 - 38]

¹⁷⁸ [tamtéž: 40]

institucí. Nebo jsou problémová proto, že nabízejí svým klientům nereálné prostředí, bez návaznosti na běžný život, takže je zde vyšší pravděpodobnost, že uvnitř mohou vznikat „patologické subkultury“.¹⁷⁹ Další velká témata otevírá názor, se kterým přišel již Erving Goffman a sice, že činnost institucí se neubírá směrem k navrácení klientů do běžného života, ale izolace, která by měla být nástrojem se přeměňuje v samotný cíl.¹⁸⁰

Otázek je mnoho, odpovědi často nejsou tak jednoznačné. Existují vypracované různé projekty, mezi nimi např. „Rámcová koncepce“ Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, která se zabývá proměnou celé oblasti náhradní výchovné péče a ústavní výchovy. Jejím cílem je zkoordinovat celý systém, snížit počet klientů těchto zařízení, alespoň těch, kteří jsou v nich umístěni na delší dobu, a vytvořit funkční komplexní soustavu zařízení, která by vzájemně spolupracovala v rámci zajištění co nejkvalitnější péče a výchovy pro potřebné.¹⁸¹

Snahy o zlepšení funkce ústavní výchovy směřují tím směrem, aby se tato péče stala: „časově omezeným podpůrným opatřením na pomoc dítěti a rodině při selhávání jejich funkcí [...]“.¹⁸² Snahou je, aby se dítě mohlo po napravení problémů v rodině vrátit zpět.

5.1 Ústavní výchova a její rozdělení

Ústavní výchova je u nás rozdělena do kompetencí tří ministerstev, což bývá častým bodem kritiky. Především proto, že zatím neexistuje společná koncepce, která by určovala jednotné směřování všech zařízení ústavní výchovy.

- Ministerstvo zdravotnictví České republiky spravuje výchovná zařízení pro nejmenší děti. Jedná se o instituce kojeneckých ústavů, kam se dostávají děti od narození od jednoho roku života. Druhým typem pečujícím o starší děti ve věku od jednoho roku do tří let je dětský domov.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky má dohled nad dětskými domovy od věku tří let, nad diagnostickými ústavami, dětskými domovy se školou a nad výchovnými ústavami pro děti a mládež.

¹⁷⁹ [tamtéž : 85]

¹⁸⁰ Op. cit.

¹⁸¹ Porubský, Peter. *Transformace institucionální výchovy* [online]. c2006. 2009 [cit. 20.února 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/transformace-institucionalni-vychovy>.

¹⁸² [Vocilka 1996: 9]

- Pod Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky spadají ústavy sociální péče pro výkon ústavní a ochranné výchovy handicapovaných dětí (tělesně nebo mentálně postižených).¹⁸³

Toto je členění z hlediska kompetencí jednotlivých zřizovatelů, v následujícím textu chci dále pro ucelení představy uvést, jaká je situace v počtech jednotlivých zařízení, nejen z hlediska jejich zřizovatelů, ale i rozdělení dle krajů či typu zařízení.

5.2 Statistické údaje o počtech ústavních zařízení

Existují různé studie, které se snaží brojit proti ústavní výchově a které vycházejí z nepřesných čísel, mnohdy jsou sčítány dohromady zařízení, která spolu navzájem nesouvisí. Z porovnání dostupných dat z posledních dvou let nám vyplývá, že počet ústavů i počet dětí umístěných do ústavní a ochranné výchovy se příliš nemění. Tradičně nejvyšší počet dětí umístěných v zařízení je v dětských domovech. Je zajímavé, že počet dětí v dětských domovech se příliš neliší ani od situace v roce 2004, kdy v dětských domovech bylo evidováno 4867 klientů (viz příloha č. 4), ovšem na druhou stranu byli klienti umístěni v téměř polovičním počtu zařízení (148), což rozhodně bylo důvodem ke kritice, protože z tohoto faktu vyplývá, že dětské domovy musely být velmi plné.¹⁸⁴ Zlepšující se trend v této oblasti je však patrný, protože ještě o tři roky dříve, v roce 2001, při téměř stejném počtu klientů, existovalo pouze 129 dětských domovů (viz příloha č. 5).¹⁸⁵

Za zmínku stojí také údaj o tom, zda klienti mají rodiče nebo jsou sirotky. Pokud srovnáme data z let 2009 a 2008, tak čísla hovoří v tom smyslu, že počet sirotků umístěných v zařízení pro ústavní výchovu se během jednoho roku zvýšil téměř o polovinu (z počtu 80 sirotků na 116).¹⁸⁶

¹⁸³ Šulová, Lenka. *Náhradní rodinná péče a její úskalí* [online]. c2002-2010 [cit. 10.ledna 2010].

Dostupné na WWW: <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1211>.

¹⁸⁴ Český statistický úřad. *Dětské domovy v České republice-celkový přehled, kraje stav k 15.10.2004* [online]. 2004 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<[http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/5F002FAAE4/\\$File/3301rr30.pdf](http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/5F002FAAE4/$File/3301rr30.pdf)>.

¹⁸⁵ Český statistický úřad. *Dětské domovy v České republice-celkový přehled, kraje Český statistický úřad. Dětské domovy v České republice stav k 15.10.2001* [online]. 2002 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW: <[http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/t/64002B7E09/\\$File/33010228.pdf](http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/t/64002B7E09/$File/33010228.pdf)>.

¹⁸⁶ Ústav pro informace ve vzdělávání. *Výkonové ukazatele 2008/09 - kapitola H : H. Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy* [online]. 2009. [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<<http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>>.

Tabulka č. 1 - Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v roce 2009¹⁸⁷

typ zařízení	ústavy	počet lůžek	děti celkem	počet sirotků
celkem	230	8277	7 427	116
dětský domov	155	5356	4618	41
dětský domov se školou	28	949	674	6
výchovný ústav	33	1424	1430	32
diagnostický ústav	14	548	705	37

Tabulka č. 2 Počty dětí v dětských domovech v polovině 70. – polovina 80. let¹⁸⁸

Rok	Počet dětí
1973	4955
1974	4806
1975	4676
1976	4524
1977	4504
1978	4485
1979	4335
1980	4231
1981	4089
1982	4025
1983	4057

Zajímavé srovnání může poskytnout tabulka č. 2, která mapuje vývoj deseti let v hlediska počtu dětí umístěných do dětských domovů v ČSR. Je zde vidět nepatrná sestupná tendence, kdy se během deseti let snížil počet dětí jen o jednu pětinu. Zajímavé je ale i to, že dnešní situace v počtu dětí v domovech je shodná se situací v roce 1975. Nenalezneme zde tedy výrazný skok ani ke snížení ani zvýšení počtu dětí v zařízeních.

¹⁸⁷ Český statistický úřad. *Statistická ročenka 2009* [online]. 2009 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<<http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/kapitola/0001-09-2009-2100>>.

¹⁸⁸ [Švancar, Buriánová 1988: 170]

Tabulka č. 3 Dětské domovy v roce 2008 podle krajů a podle počtu dětí¹⁸⁹

Území	Počet dětí celkem	po ukončení povinné školní docházky		
		SŠ v zařízení / mimo	VŠ, VOŠ	v pracovním poměru
celkem	4739	105/1152	40	9
Hlavní město Praha	84	13/16	0	0
Středočeský kraj	513	0/139	1	1
Jihočeský kraj	303	19/87	1	1
Plzeňský kraj	267	0/67	2	1
Karlovarský kraj	261	6/59	2	0
Ústecký kraj	772	11/140	3	3
Liberecký kraj	234	0/65	3	0
Královéhradecký kraj	268	0/72	2	1
Pardubický kraj	160	0/36	2	0
Vysočina	253	0/61	3	0
Jihomoravský kraj	339	15/66	4	0
Olomoucký kraj	340	0/110	2	0
Zlínský kraj	272	12/69	6	2
Moravskoslezský kraj	673	29/165	9	0

Tabulka č. 3 zobrazující data o počtech dětí v dětských domovech podle krajů vykazuje zajímavé údaje. Nalezneme zde zajímavé číselné výkyvy. Nejvyšší hodnoty počtu dětí jsou v krajích Ústeckém, Moravskoslezském a Středočeském. Hodnoty ostatních krajů nevykazují přílišné odchylky z intervalu 200 – 300 dětí na kraj. Takto vykrytalizované hodnoty můžeme interpretovat z hlediska nezaměstnanosti, kdy kraje s tradičně nejvyšší mírou nezaměstnanosti vykazují také nejvyšší počty klientů dětských domovů.¹⁹⁰ Nejedná se primárně o přímou návaznost nezaměstnanosti a umístování dětí z rodin do zařízení ústavní výchovy, ale jde o to, že fenomén nezaměstnanosti s sebou nese další rizika např. sociální deprivaci a s tím spojené problémy s alkoholismem či krádežemi apod. Pokud se tedy v rodině objeví některé z těchto problémů, je zde větší pravděpodobnost, že děti budou odebrány z rodiny a budou umístěny do ústavní

¹⁸⁹ Ústav pro informace ve vzdělávání. *Výkonové ukazatele 2008/09 - kapitola H : H. Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy* [online]. 2009. [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<<http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>>.

¹⁹⁰ Kadlecová, Iva. *Vývoj nezaměstnanosti od července 2004* [databáze online]. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné z URL <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/vyvoj_od_072004>.

výchovy. Sociální pracovníci umožní návrat dítěte do původní rodiny (je-li zájem) až poté, co budou napraveny podmínky pro zajištění výchovy dítěte.

V krajích s vysokou nezaměstnaností je tedy pravděpodobnost umístění dětí do domovů vyšší. Tato interpretace by se dala aplikovat na případ Ústeckého a Moravskoslezského kraje, nikoli však na kraj Středočeský, protože se hodnoty průměrných procent nezaměstnaných v roce 2008 pohybovaly v rozmezí 2,5 % - 4,99 %, což jsou hodnoty spíše podprůměrné až průměrné.¹⁹¹

Vysoké číslo klientů dětských domovů by mohlo být v tomto případě odůvodnitelné tím, že Středočeský kraj patří svou rozlohou mezi nejrozlehlejší kraje¹⁹², druhým faktem je, že se zde nachází třetí nejvyšší počet zařízení ústavní výchovy v naší republice (viz tabulka č. 4).

Zajímavostí je kraj Pardubický, který má řádově druhý nejnižší počet klientů dětských domovů. Přestože se řadí svou rozlohou i počtem obyvatel na svém území spíše do průměru. Na jeho území je však nejnižší počet zařízení pro výkon ústavní výchovy.

Tabulka dále ukazuje údaje o vzdělávání dětí. Překvapující může být počet středoškoláků, kteří nastoupili do školy po ukončení povinné školní docházky. Těch je zhruba 1/3 z celkového počtu klientů. Z tohoto počtu klientů, kteří mají odpovídající věk studiu na střední škole, nastoupilo na střední školu celkem 93,5 % dětí v ústavní výchově.

Překvapivé může být také procentuální zobrazení studentů vysokých a vyšších odborných škol (přibližně 3 %). Z tohoto čísla vypovídajícího o studiu na vysoké škole můžeme odvodit, že pokud má bývalý klient schopnosti, vůli a ambice, je možné i přes část života stráveném v ústavní výchově studovat na vysoké škole. (více viz příloha č. 6)

¹⁹¹ Kadlecová, Iva. *Statistiky nezaměstnanosti z územního hlediska* [databáze online]. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné z URL <<http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/uzem>>.

¹⁹² Do počtu obyvatel je po hlavním městě druhým nejlidnatějším celkem republiky – žije zde přes 1 mil. obyvatel. [Český statistický úřad. *Statistická ročenka Středočeského kraje 2009* [databáze online]. Praha : Český statistický úřad, 2009 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupné z URL <<http://www.czso.cz/xs/edicniplan.nsf/kapitola/201011-09-2009-02>>.]

Tabulka č. 4 Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v roce 2008 rozložení podle krajů¹⁹³

zařízení	dětský domov	dětský domov se školou	výchovný ústav	diagnostický ústav
Hlavní město Praha	3	2	2	4
Středočeský kraj	18	5	2	1
Jihočeský kraj	9	1	1	1
Plzeňský kraj	7	2	2	1
Karlovarský kraj	8	1	2	0
Ústecký kraj	17	3	6	0
Liberecký kraj	7	2	1	1
Královéhradecký kraj	8	3	2	1
Pardubický kraj	7	2	1	0
Vysočina	10	2	3	0
Jihomoravský kraj	14	1	4	2
Olomoucký kraj	13	3	4	1
Zlínský kraj	12	1	2	0
Moravskoslezský kraj	22	1	2	2

Z tabulky č. 4, která je členěna podle krajů, vyplývají podobné údaje jako z již zmíněné tabulky o počtech dětí v zařízeních. Nejvyšší počet je dětských domovů, následují výchovné ústavy a dětské domovy se školou, nejméně je diagnostických ústavů.

Zaujalo mne poměrně vysoké číslo výchovných ústavů v Ústeckém kraji, protože je nejvyšší napříč všemi kraji. Toto vysoké číslo může být odůvodněno zvýšenou potřebou tohoto typů zařízení, protože pokud porovnáme obecnou míru kriminality v jednotlivých krajích, zjistíme, že Ústecký kraj je krajem s třetí nejvyšší mírou zjištěných trestných činů v České republice.¹⁹⁴ Z těchto údajů lze usuzovat, že vysoká míra kriminality se může vyskytovat také u dětí a mládeže.

¹⁹³ Ústav pro informace ve vzdělávání. *Výkonové ukazatele 2008/09 - kapitola H : H. Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy* [online]. 2009. [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<<http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>>.

¹⁹⁴ Český statistický úřad. *Statistická ročenka Středočeského kraje 2009* [online]. 2009 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<<http://www.czso.cz/xs/edicniplan.nsf/kapitola/201011-09-2009-12>>.

Tabulka č. 5 Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v roce 2008 podle zřizovatele¹⁹⁵

zřizovatel	MŠMT	Kraj	Církev	Soukromník
dětský domov	3	142	3	7
dětský domov se školou	29	0	0	0
výchovný ústav	33	0	0	1
diagnostický ústav	14	0	0	0

Zajímavé jsou údaje o počtu zařízení z hlediska zřizovatele. Z tabulky č. 5 jasně vyplývá, že soukromá sféra se v této oblasti zatím příliš nerozvinula. Církevních zařízení zabezpečujících ústavní výchovu je velice málo, v loňském roce církev spravovala pouze tři dětské domovy v celé republice. Nejvyšší počet výše vyjmenovaných ústavních zařízení spravuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

V roce 2008 fungovalo celkem v naší republice 33 kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let. Jediným krajem, kde bychom tato zařízení našli, je Jihočeský kraj.¹⁹⁶

V celé republice bylo za rok 2008 přijato do těchto zařízení 1981 dětí. K tabulce č. 6 jsem pro srovnání připojila také údaj vypovídající o důvodu přijetí do těchto zařízení, která spravuje Ministerstvo zdravotnictví České republiky. Zajímavé je, že z celkového počtu přijatých byla zhruba polovina (52,5 %) přijata na základě sociálních důvodů. 30 % klientů bylo přijato z důvodu zdravotního a 17,5 % byly důvody kombinované z předešlých dvou variant.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Ústav pro informace ve vzdělávání. *Výkonové ukazatele 2008/09 - kapitola H : H. Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy* [online]. 2009. [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<
<http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>>.

¹⁹⁶ Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. *Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2008. Aktuální informace* [online]. 2009, č. 15 [cit. 7.prosince 2009]. Dostupné na WWW:
http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck®ion=100&kind=21&mmu_id=6200.

¹⁹⁷ [tamtéž]

Tabulka č. 6 Počet přijatých dětí do kojeneckých ústavů a dětských domovů do 3 let, údaje za rok 2008, podle krajů¹⁹⁸

kraj	počet dětí přijatých celkem	z toho ze sociálních důvodů
celá republika	1981	1039
Hlavní město Praha	208	43
Středočeský kraj	213	122
Jihočeský kraj	0	0
Plzeňský kraj	130	77
Karlovarský kraj	91	88
Ústecký kraj	155	146
Liberecký kraj	56	15
Královéhradecký kraj	39	36
Pardubický kraj	149	49
Vysočina	94	30
Jihomoravský kraj	177	89
Olomoucký kraj	278	101
Zlínský kraj	91	46
Moravskoslezský kraj	300	197

Vysoká čísla ve druhém sloupci se týkají především krajů, o nichž jsem se zmínila v souvislosti s počty dětí umístěných v dětských domovech v tabulce č. 4 (dělené podle krajů). Nabízí se zde souvislost, že děti umístěné do kojeneckých ústavů a dětských domovů do tří let bývají zařazené do následné péče dětských domovů. Tuto souvislost však lze vyvrátit, pokud porovnáme následující údaje. V roce 2008 bylo z celkového počtu 1948 propuštěných klientů kojeneckých ústavů a dětských domovů do 3 let (viz příloha č. 7) přijato zpět do původní rodiny 52,5 %, kdežto do dětských domovů pro děti starší 3. let bylo přijato pouze 8,2 % z těchto propuštěných dětí. I z údajů o rok starších (z roku 2007) jasně vyplývá, že do dětských domovů bylo z těchto ústavů přemístěno pouze necelých 7 % klientů. Nejvyšší procento umístění nalezneme u odchodu do biologické rodiny (54 %). 23 % propuštěných dětí je adoptováno a přibližně 9 % dětí je umístěno do jiné formy náhradní rodinné péče.¹⁹⁹

Podobné závěry vyvozuje také MUDr. Z. Novotný ze svého výzkumu, kdy (hovoří o průměrných hodnotách za delší časové období) uvádí, že průměrně (z 1800

¹⁹⁸ [tamtéž]

¹⁹⁹ [tamtéž]

klientů) se z kojeneckých ústavů 2/3 až 3/4 klientů vrací do původní biologické rodiny. Ostatním (průměrně 600 klientů), kteří se nevrátí do původní rodiny, přibližně 80 % klientů se podaří umístit do náhradní rodiny, ve zbylých 20 % jsou zařazeni ti, kteří musejí z důvodu špatného zdravotního stavu zůstat ve zdravotnickém zařízení, dále určité procento odchází do školských zařízení pro ústavní výchovu (necelých 6 % odchází do dětských domovů apod.) a nepatrné procento klientů zemře.²⁰⁰

5.3 Institucionální výchova

Primární funkcí ústavní výchovy/péče je snaha, aby se klient co nejdříve – pokud je to možné – vrátil do své rodiny. Jsou-li zde překážky, je zde snaha o nalezení a umístění klienta do náhradní rodiny. Pokud se ani toto nepodaří, následuje výchova a péče o klienta v ústavních zařízeních. Tento sled procesů je podložen také statistickými údaji.

Pokud tedy dítě v ústavní výchově zůstane, pak by měla zařízení ústavní výchovy poskytovat nejen materiální zabezpečení, ale měla by také působit na psychický vývoj svých klientů.²⁰¹

Pokud si položíme otázku: „V jakém stavu se děti do zařízení institucionální výchovy dostávají?“, odpoví je to, že tito klienti často mívají problémy na psychologické úrovni, kdy nejsou zcela emočně či sociálně v pořádku, často není úroveň na takové míře, na jaké by měla být.²⁰² Proto by měla zařízení mít různé funkce. Matoušek uvádí tyto funkce institucionálních/ústavních zařízení:

- podpora a péče
- léčba, výchova, resocializace
- omezení, vyloučení a represe, ochrana společnosti.²⁰³

Podle Labátha:

- poskytují pomoc, útočiště, podporu, léčbu jedince a případně jeho rodiny
- chrání společnost před nebezpečnými jedinci nebo skupinami.²⁰⁴

²⁰⁰ Vavřík, Jan. Kapsa Klokánku hřeje více? Přestaňte dál lhát o ústavní péči v České republice! In *Bulletin č. 68* [online]. 2009 [cit. 7. února 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

²⁰¹ [Matoušek 1999: 22 – 23]

²⁰² [Škoviera 2007: 47, 49]

²⁰³ [Matoušek 1999: 22]

²⁰⁴ [Škoviera 2007: 84]

Institucionální výchova by se měla snažit o dodržení práv dítěte, jak je tomu uvedeno v úmluvě o právech dítěte, popřípadě o jeho ochranu, pokud rodina v tomto ohledu selhala, před zneužíváním, vykořisťováním, zanedbáváním, různými druhy násilí či špatným zacházením atd.²⁰⁵

5.4 Institucionální zařízení

Činnost jednotlivých zařízení se v průběhu let měnila, a to jak formou péče, tak obsahem. Změny souvisely především se společenskými změnami a s jejich požadavky. Je tedy zřejmé, že tyto změny měly dlouhodobějšího charakter. Pokud vezmeme situaci v naší republice po druhé světové válce, zjistíme, že počet zařízení kolísal tak, že se nakonec z velkého množství různých druhů zařízení pro ústavní výchovu (v 70. letech) postupnou redukcí snížil počet jeho druhů poměrně razantně. V padesátých letech byly dětské domovy rozděleny do čtyř skupin (skupina A²⁰⁶ a skupina C, plus jejich vnitřní členění dle věku dětí, dále zde existovaly výchovny dorostu buď zřizované při závodech, nebo s vlastními dílnami, potom v této době existovaly záchyty pro děti a pro mládež).²⁰⁷

O dvacet let později se systém ústavní a ochranné výchovy více diferencoval a z původních 4 typů se navýšil počet na 12 základní typů zařízení.²⁰⁸

Dnes se situace změnila a můžeme hovořit o zařízeních trojího typu, které se liší podle způsobu výchovy:

- Speciálně-výchovná s ambulantní výchovou a poradenskou péčí – v tomto případě se jedná o zařízení zaměřená terapeuticky.
- Speciálně-výchovná s internátní výchovou – tato zařízení jsou specializována spíše na vzdělávací a reedukační činnost. Sem spadá většina dětských domovů.

²⁰⁵ Informační centrum OSN v Praze. *Dokumenty OSN* [online]. c2005 [cit. 10.října 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>.

²⁰⁶ Dětské domovy typu A byl určen pro děti nenarušené, typ B byl později zrušen, v něm byly umístěny děti méně narušené, v typu C se nacházely děti s obtížnou vychovatelností. [Švancar, Buriánová 1988: 154]

²⁰⁷ [Švancar, Buriánová 1988: 156 – 157]

²⁰⁸ V 70. letech existovala tato zařízení: dětský domov (internátního nebo rodinného typu), dětský výchovný ústav, dětský výchovný ústav se zvýšenou péčí, Výchovný ústav pro děti s výchovným léčebným režimem, výchovný ústav pro mentálně postižené (dětí nebo mládež), výchovný ústav pro děti a mládež, výchovný ústav pro mládež, výchovný ústav pro mládež se zvýšenou výchovnou péčí, výchovný ústav pro mládež s ochranným režimem, výchovný ústav pro mládež s výchovným léčebným režimem, dále dětský diagnostický ústav a diagnostický ústav pro mládež. [Švancar, Buriánová 1988: 157]

- Střediska smíšeného typu

Nebo můžeme zařízení dělit podle charakteru zřizovatele:

§ Státní instituce

§ Soukromé instituce²⁰⁹

Nehledě na typ zařízení či jeho zřizovatele, v každém zařízení se vyskytuje určitý počet jeho zaměstnanců podle odbornosti, přičemž vždy musí být tato odbornost dodržena. Na druhou stranu, počty jednotlivých zaměstnanců mohou být různé, záleží na typu a velikosti zařízení. V zařízení jsou vždy tito zaměstnanci:

- ▼ Vedoucí střediska
- ▼ Psycholog
- ▼ Speciální pedagog – etoped
- ▼ Sociální pracovník – vychovatel²¹⁰

Pozice vedoucího zařízení a psychologa se téměř nemění (v návaznosti na typ zařízení), pozice a množství činnosti speciálního pedagoga závisí především na tom, kolik dětí v daném zařízení vyžaduje zvláštní odbornou péči. Ze sociologického i psychologického hlediska je zřejmě nejzajímavější pozice sociálního pracovníka, vychovatele.²¹¹

Pozice vychovatele je velmi důležitá, zároveň v sobě skrývá možné nástrahy. Na jedné straně totiž může být osoba vychovatele vnímána klienty jednak jako odborný pedagogický dohled, na druhé straně ale také mohou vychovatelé svým způsobem nahrazovat funkci rodičů (důvěrníků). Toto jsou dvě dosti obtížně slučitelné role, které vychovateli mohou být připsány. Škoviera k tomuto problému uvádí, že připsanou roli „rodiče“ by vychovatelé hrát neměli, protože jejich prací je především zajištění chodu zařízení, tedy organizovat skupinový život. Dále by měli zastávat funkci terapeutickou, v případě, že se dítě potřebuje vyrovnat s nějakými skutečnostmi nebo potřebuje pomoc při řešení problému, měli by také umět pomoci, pokud má dítě problém s vytyčením vlastní budoucnosti, což se týká především situace těsně před opuštěním zařízení).²¹²

²⁰⁹ [Vocilka 1996: 25]

²¹⁰ [tamtéž: 26]

²¹¹ Stráská, Helena. Kdo vychovává v dětských domovech? *Učitelské noviny* [online]. 2005. č. 46 [cit. 21.května 2010]. Dostupné na WWW:

http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=05&rok=06&odkaz=kdo.htm&PHPSESSID=086bfe.

²¹² [Škoviera 2007: 103, 109]

Z mého pohledu je Škovierův požadavek na to, aby vychovatelé nehráli roli rodiče, problematický. Pokud si představíme situaci, za jaké je klient umístěn do zařízení, z jakého prostředí byl vzat do ústavní výchovy, potom se mi zdá požadavek citové neangažovanosti (protože tu role rodiče obsahuje) nepřiměřený. Je důležité, aby klienti i zaměstnanci dodržovali daná pravidla během interakce a aby měli na paměti hierarchii pozic. Musíme si ale uvědomit, že pro každého jedince, nejen pro klienta ústavní výchovy, je důležité stabilní citové prostředí. V případě ústavní výchovy jde o stabilní vztah mezi klientem a vychovatelem,²¹³ proto se domnívám, že je tento vztah žádoucí.

I přes tuto různorodost v zařízeních různého typu můžeme hovořit o jednotném směřování v jedné oblasti. A sice, že lze dnes hovořit o velmi patrném posunu k určité otevřenosti, čímž je samozřejmě mnohem usnadněná následná socializace klientů.²¹⁴ Pokud si představíme typ zařízení, o kterém hovoří Goffman, tedy „totální instituce“, v níž nešlo primárně o pomoc, ale o pobyt v uzavřené sociální skupině odloučené od okolí, pak je jasné, že dnes se ve většině zařízení s tímto přístupem nesetkáme, pokud k tomu není obhajitelný důvod. Setkáváme se tedy se zlepšením v oblasti zájmu o potřeby klienta a se zlepšením vztahu mezi personálem a klientem. Z roviny direktivní se posunul na úroveň partnerství.

Pokud porovnáme dochované záznamy o dětských sirotčincích, například z konce devatenáctého století i ze začátku dvacátého století, nenalezneme v nich zmínky nebo náznaky izolace ani znaky Goffmanovy „totální instituce“, chovanci navštěvovali městské veřejné školy, měli vycházky apod.

Ani dnes, pokud se seznámíme s chodem např. dětského domova, o izolaci nelze hovořit. Děti navštěvují veřejné školy, účastní se různých zájmových činností pořádaných uvnitř i vně zařízení. Tento posun přímo nařizuje zákon a jeho plnění je důsledně kontrolováno. A ačkoli v zákonech je uvedeno pouhé minimum, které by mělo být dodržováno, většina těchto zařízení se snaží podle své povahy, schopností a možností o zapojení do různých programů, akcí, snaží se i sama organizovat projekty, které mají za cíl především zrušit bariéru mezi ústavními zařízeními a „vnějším světem“ a sblížit oba světy. Takže klienti získávají více zkušeností i kontaktů s okolím, do kterého se mají vrátit.

²¹³ [Hrdličková, Pávková 1987: 9]

²¹⁴ [Vocilka 1996: 16]

Pokud se podíváme na oblasti činností, které jsou v zařízeních vykonávány, zjistíme, že jsou zde zabezpečovány jak metody práce diagnostické, terapeutické, výchovné, sociální či vzdělávací.²¹⁵ Důležitou oblastí je kromě výuky také oblast volnočasových aktivit. Ty mají v rámci výchovy velmi důležitou úlohu. Nejenže jsou zdrojem zážitků, podnětů či emocí, mají i svou výchovnou náplň v procesu sociálního učení a emočního vývoje jedince. V neposlední řadě, jak píše Vocilka, mohou také značně ovlivnit budoucí profesní dráhu dotyčného.²¹⁶ Typ aktivit ve volném čase se liší, tedy jejich provozování, podle druhu zařízení. Pokud jde o výchovné zařízení ambulantního typu, v těch jsou volnočasové aktivity provozovány minimálně jednou týdně (skupinově). Pokud se jedná o výchovná zařízení internátního typu, potom je volný čas součástí denního režimu. Volný čas může být plně v režii zařízení nebo, což je běžné, se mohou klienti účastnit akcí, které pořádají zařízení či organizace na tuto činnost orientované: sportovní oddíly, vzdělávací agentury, domy dětí a mládeže apod. Vocilka k tomuto tématu uvádí závěry ze svého šetření v oblasti trávení volného času: nejvíce dětí sportuje, druhá pozice patří vzdělávacím aktivitám a kulturnímu vyžití.²¹⁷ Určitým pokrokem v oblasti trávení volného času je fakt, že dnes je poměrně běžné, že např. dětské domovy samy budují jako součást svého pozemku hřiště či jiné prostory určené pro aktivní trávení volného času.

Proces zapojování klientů zařízení do co nejčastějšího kontaktu s okolím je velmi důležitý, protože i jakkoli „polidštěný“ či přizpůsobený režim v těchto institucích nemůže už svou povahou nahradit rodinné prostředí. V případech, kdy se klienti dostali do zařízení z patologické rodiny je tomu vlastně i lépe, protože pobytem v zařízení dostávají šanci na „nový“ a lepší vstup do života, než jaký by je byl čekal v jejich vlastní rodině. Z toho důvodu můžeme chápat ústavní výchovu jako způsob pomoci a ochrany před tím, aby si děti, které vyrůstají v prostředí nevhodném pro jejich výchovu, nezvnitřnily nesprávné hodnoty, normy a typ chování, se kterými by ve společnosti těžko uspěli. Společnou mají tato zařízení snahu naučit děti tomu, co rodina nedokázala. Nyní se budu věnovat společným zásadám, kterými se řídí všechna zařízení a které jsou pro naučení základním návykům důležité.

²¹⁵ Ministerstvo vnitra. *Sbírka zákonů Česká republika : Zákon o výkonu ústavní výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*. [HTML dokument]. Praha : Tiskárna ministerstva vnitra, p. o., 2002 [cit. 15. října 2009]. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.msmt.cz/PDF/sb048-02.pdf>>.

²¹⁶ [Vocilka 1996: 20]

²¹⁷ [Vocilka 1996: 21 - 23]

5.5 Společné znaky zařízení ústavní výchovy

Kromě složení pracovníků, které jsem uvedla výše, je to bezpochyby ústavní řád, pravidla chování a povinnosti. Tento požadavek rozhodně není novinkou, jen jeho obsah se přizpůsobuje požadavkům doby, v dnešní době typu zařízení. Každá instituce si může svá pravidla upravovat. Nicméně obecné zásady týkající se toho, co by nemělo v tomto dokumentu chybět, jsou tyto:

- V jaké době a pro koho je ústav nebo jeho části přístupný
- Harmonogram probíhání programů, a jestli se na nich klienti musí povinně účastnit
- Časové rozvržení volného času klientů
- Jaký je režim nočního klidu
- Jak se v zařízení udržuje a kontroluje hygiena a pořádek
- Jaká jsou pravidla vzájemného navštěvování klientů uvnitř ústavu
- Jaká jsou pravidla styku klientů s personálem
- Jakým způsobem je hodnocen klient a jeho chování (hodnocení však není povinné a záleží na ústavu, zda toto zavede)
- Kdy a jak se projednávají záležitosti týkající se provozu ústavu
- Kdy klienti mohou odejít z ústavu a za jakých podmínek
- Také jsou zavedeny normy týkající se kouření, alkoholu a jiných drog
- Dále bývají určena pravidla návštěv z neústavního prostředí – tedy přijímání návštěv, korespondence, telefony
- Také je určena odpovědnost klienta za provoz ústavu (jaké má funkce či služby)
- Jak řešit onemocnění a na jakou léčbu mají klienti nárok
- Pravidla k používání věcí a zařízení, které je klientům k dispozici
- Jakým způsobem je řešeno případné uhrazení za způsobenou škodu na ústavním zařízení

- Jaké jsou tresty za porušení řádu, případně okolnosti, za nichž může být klient opětovně přijat do ústavní péče, pokud byl za závažné porušení řádu propuštěn z ústavního zařízení.²¹⁸

Matoušek upozorňuje na další zajímavou věc a to je, že budovy, ve kterých jsou zřizovány tyto instituce, mají shodný určitý typ nedostatku. Jde o to, že většinou jsou tato zařízení umístěná do budov, jejichž původní účel byl jiný, jak píše Matoušek, většinou se jedná buď o bývalé obytné domy (vily) nebo také budovy spadající pod památkovou ochranu, či jiné specifické budovy. Z povahy této věci vyplývá řada problémů. Asi nejdůležitějším je ztížená možnost provádění stavebních úprav²¹⁹, které jsou potřeba pro provozování takových zařízení (vytvoření ložnic, společných prostor apod.).²²⁰ Dalším problémem, který vyvstává u budov původně vystavěných pro jiný účel, je případná prostorová izolace. Pokud je zařízení umístěno např. do původní zámecké budovy²²¹, která často bývá lokalizována buď na okraji nebo stranou obce, ke které patří, může mít tato izolace negativní vliv např. na chod zařízení. Tento aspekt se však většiny dnešních dětských domovů netýká, protože jsou lokalizovány uvnitř obytné zástavby.

5.6 Odchod z ústavní péče

V následujícím textu chci ukázat na příkladu dětských domovů, jakým způsobem je ošetřena pomoc při zřejmě nejdůležitějším okamžiku ústavní výchovy, při přípravě k odchodu dítěte a jeho začátků v novém životě. Většina pomoci nespadá do kompetence zařízení pro ústavní výchovu, ale je záležitostí spíše různých organizací či nadací a jejich projektů.

²¹⁸ [Matoušek 1999: 94]

²¹⁹ Například Dětský domov v Kralupech nad Vltavou, byl nucen zvýšit vilu, ve které se toto zařízení nachází, o další patro, aby jeho prostorová kapacita umožňovala jeho transformaci na rodinný typ dětského domova. I tak ovšem jsou jeho činnosti omezovány prostorovými kapacitami (nelze zde například praktikovat společné vaření dětí jako běžnou součást každého dne – nicméně tento nedostatek ošetřili „pracovními pátky“, kdy se jednotlivé rodinné buňky střídají v domácích pracích různého druhu, včetně úklidu či společného vaření).

²²⁰ [Matoušek cit. dílo, str. 87]

²²¹ Např. zámek Nový Berštein, který po druhé světové válce sloužil jako okresní dům zdraví a později jako zvláštní škola internátního typu a také jako dětský domov. [Nový Berštein. In Wikipedie : otevřená encyklopedie [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikimedia Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 29.dubna 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: <
[http://cs.wikipedia.org/wiki/Nov%C3%BD_Ber%C5%A1tejn_%28z%C3%A1mek%2>.](http://cs.wikipedia.org/wiki/Nov%C3%BD_Ber%C5%A1tejn_%28z%C3%A1mek%2>)]

Podstatnou součástí úspěšného života po opuštění ústavní péče je také zajišťování tzv. postpenitenciární péče²²² (následující po ukončení výchovy v zařízení). Touto péčí je myšleno zabezpečování pomoci během učení se zvládat běžné životní situace, protože jak jsem již uvedla, sociální realita ústavního prostředí se velmi odlišuje od reality mimoústavní.²²³

Odchod z ústavního zařízení vždy představuje velkou životní změnu. Státem a kraji zřizovaná zařízení nemají zákonem přesně určenou míru aktivit, které by vedly k systematické a jednotné přípravě na budoucí život. Možností, které se nabízejí při odchodu ze zařízení, je několik. Pokud se klient soustavně připravuje na své povolání, může v zařízení pobývat až do věku 26 let, tito klienti mohou mít samostatné bydlení (v rámci zařízení i mimo něj).²²⁴

Další možností je, že v zařízení funguje jedna i více výchovných jednotek pro samostatné bydlení nebo pro skupinu nejvýše 3 klientů. V této skupině mohou být klienti starší 16 let, náplní těchto jednotek je příprava na odchod ze zařízení. Umístění do takové jednotky je upravováno ve vnitřním řádu zařízení.²²⁵

Záleží v podstatě na samotném zařízení, do jaké míry, a v jakém rozsahu pokud vůbec, aktivity zaměřené na přiblížení běžného života zapojí do svého denního řádu. U dětských domovů rodinného typu můžeme tyto aktivity nalézt ve větší míře.

5.7 Příprava na samostatný život

Nejen dětské domovy, ale také ostatní zařízení určená pro výchovu dětí, kterým tuto péči nemůže zabezpečit jejich rodina, se potýkají se stejným problémem. Asi se shodneme na tom, že nejdůležitějším okamžikem během celého pobytu je odchod klientů ze zařízení do „normálního mimoústavního světa“. Problém v tomto případě tkví v tom, že tato zařízení jsou provozována na bázi pomoci, zabezpečení, ochrany, ovšem na to nejdůležitější, na přípravu na samostatný život, není v zařízeních přílišný prostor. Vzhledem k velmi přísným normám (zdravotnickým, hygienickým apod.) není ani dost dobře možné tuto přípravu začlenit do programu péče o klienty. Pokud si pročteme

²²² *Postpenitenciární*. In ABZ slovník cizích slov [online]. c2005-2006 [cit 20.listopadu 2009]. Dostupný z WWW: <<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/postpenitenciarni>>

²²³ [Vocilka 1996: 15]

²²⁴ Folda, Jan (ed.). *Systém náhradní péče o děti a mladistvé & následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice : Situační analýza*. [HTML dokument]. Praha : Sdružení SOS dětských vesniček, 2009 [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupný z WWW: <<http://www.sos-vesnicky.cz/res/data/002/000503.pdf>>. ISBN 978-80-254-4799-4.

²²⁵ [tamtéž]

zákon, zjistíme, že vlastně žádné aktivity ohledně přípravy na budoucí život mimo ústav nepřikazuje ani nedoporučuje. Záleží tedy na každém zařízení, jak uzná za vhodné, pokud vůbec, tuto situaci nějak řešit. Často zařízení nabízí z mého pohledu „komfortní služby“. To znamená, že děti v zařízení mívají zabezpečené stravování, úklid, nezapojují se do běžných situací jako nákup jídla či vaření. Na první pohled se může zdát, že toto jsou maličkosti, ovšem jsou nedílnou součástí každodenního života. A pokud dotyčný neví jak se v těchto základních situacích chovat, jak má uspět v obtížnějších situacích?

Zákon na tuto důležitou skutečnost nepamatuje, jediné, co se v jeho znění týká odchodu klientů ze zařízení, je jednorázový finanční příspěvek 15 000 Kč (maximálně). Ovšem ani toto není bezproblémové, protože nenařizuje povinnou výši, jakou má klient při svém odchodu dostat. Tato částka je pouze doporučením (= horní hranicí), jak pomoci do začátku. Obnos může být ve formě finanční nebo hmotné, to závisí na každém zařízení.

Miroslava Němcová v rozhovoru pro časopis *Zámeček*, financovaný nadací a z projektů, do kterého přispívají především děti z dětských domovů, uvedla k otázce přípravy na běžný život: „(Děti, J.Š.)... měly by umět nakupovat, samy si uklízet. Naprosto nechápu a nerozumím všem těm normám – hygienicko-pracovně právním, protože děti v normálních rodinách chodí nakupovat, uklízejí doma, vaří s maminkou. V těch domovech, kde toto navzdory všem nesmyslným předpisům dělají, ty děti připravují na reálný život o mnoho lépe“.²²⁶

Navzdory omezením se snaží zařízení dnes alespoň přiblížit dětem běžné činnosti: vaření, úklid, práce v domě apod. Řeší tuto situaci tak, že i když mají jídelnu, mohou v rodinných skupinách děti vařit pod dohledem vychovatele. Taková praxe funguje např. v Dětském domově v Kralupech nad Vltavou. Kapacitně nemohou mít klasické zařízení pro rodinné buňky, takže tuto situaci řeší akcí „pracovních pátků“, kdy se skupiny týdně střídají v práci v domově a v přípravě jídla.

Dalším příkladem je dětský domov v Žatci²²⁷, kde zajišťují svým klientům praktické zkušenosti: „... poskytujeme výchovu, vzdělání, náklonnost a trénink

²²⁶ Nguyen, Miloš. Místopředsdkyně parlamentu Miroslava Němcová pro *Zámeček*: 15 000? Můžeme částku zvýšit, ale *Zámeček*. [online]. 2007, č. 74 [cit. 18.prosince 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.zamecek.net/zamecek/soubor/74.pdf>.

²²⁷ Dětský domov v Žatci, p. o., je svou formou péče také ojedinělou organizací. Od svého vzniku těsně po druhé světové válce prošel mnoha změnami jak v oblasti služeb, které nabízí, tak z hlediska počtu dětí, o které se stará. Nejenže zabezpečuje již zmíněné učení se dovednostem, ale jedinečný je v tom, že

praktických dovedností pro každodenní realitu samostatného bydlení – umí si nakoupit, uvařit, vyprat, vyžehlit, vědí, co stojí potraviny, hygienické potřeby a základní oblečení. Protože bydlí v bytech, kde nejsou uklízečky a kuchařky, mají tyto praktické věci dobře zvládnuté“.²²⁸

Dětský domov v Dolních Počernicích, se také snaží o jiný přístup v ústavní péči. Fungují zde skupiny rodinek, které se učí hospodařit. Každý měsíc dostává každá rodinka peníze, ze kterých společně zabezpečují její členové chod své skupiny (vaření, nakupování, získávají povědomí o spotřebičích apod.). Tento přístup se zdá být správnou cestou, protože jak říká tamní ředitel Lněnička, nezáleží ani tak na komfortním vybavení pokojů, ale záleží především na vybavení zážitky a zkušenostmi a uměním vzájemné interakce v rámci skupiny.²²⁹

Jako příklad dětského domova a školní jídelny, který není rodinného typu, přesto však svým klientům umožňuje poznat součásti běžného života, je i např. Dětský domov a Školní jídelna Přerov. I zde se aktivně účastní klienti domácích prací, učí se hodnotě peněz, učí se umění komunikace, základní pravidlům slušného chování či tomu, jak komunikovat s úřadem.²³⁰

Všechny zmíněné dovednosti by měly být všude těmi nejzákladnější, které si klienti ústavní výchovy osvojí během svého pobytu. Nejenže se ovšem podmínky vstupu do života různí, hlavně mírou připravenosti (v závislosti na míře aktivit v zařízení a podle zapojení zařízení do různých programů). Ovšem ani věcná pomoc, hmotná či finanční, nemusí být zaručena ve stejné míře všem. Kritéria pro výši částky jsou různá, může záležet i na chování klienta. A jak píše paní Halšková: „... ať už se

provozuje 11 bytových jednotek, ve kterých dohromady žije s vychovateli 87 klientů, kteří touto formou získávají také velmi cenné zkušenosti v oblasti soužití s ostatními lidmi (vychovatelé zde skutečně bydlí v těchto bytech, není zde střídání vychovatelů). Rodinné skupiny (první rodinná skupina vznikla v r. 2000) jsou sestavovány především podle sourozeneckých vztahů (pokud jsou), což také není pravidlem v každém zařízení. 6 z těchto bytů (4 + 1) je umístěno na sídlištích, mezi ostatními obyvateli, takže klienti dětského domova poznávají běžný život z úplně jiného úhlu, který jim však zaručí nenahraditelné zkušenosti do života. [Dětský domov Žatec. *O nás* [online]. [cit. 3.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.ddzatec.wm.cz/detsky-domov-zatec/vychova-v-rodinnych-skupinach/>.]

²²⁸ [tamtéž]

²²⁹ Nguyen, Miloš. Bez kuchařek a nočních tet – a přece se mají dobře. Zámeček. [online]. 2007, č. 73 [cit. 18.prosince 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.zamecek.net/zamecek/soubor/73.pdf>.

²³⁰ Pavlas, Jan. Vyhodnocení účasti dětských domovů Olomouckého kraje v projektu sdružení CEPAC - Morava „Vzdělávání pro budoucnost“. In *Bulletin č. 68, Olomouc, 20. května 2008* [online]. 2009 [cit. 3.března 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

dítě v domově chová jakkoli, 'venku' mají téměř všechny děti stejně tvrdé podmínky, tak proč jim to ještě ztěžovat?²³¹

Odchod ze zařízení není samozřejmě jen o této finanční stránce, ale o realistických představách o světě „venku“. Bylo by tedy vhodné zvýšit míru spolupráce na projektech, které alespoň formou víkendových školení přibližují klientům realistické problémy, se kterými se setkají.

Svou roli v této přípravě má zajisté také již zmíněný časopis *Zámeček*. Většinovými autory jsou samy děti z domovů. Kromě soutěží, příběhů zde nalezneme informace ohledně různých projektů, nadací, soutěží zaměřených na vzdělávání o životě mimo ústav a mnoho důležitých kontaktů.

Většina pomoci, kterou využívají bývalí klienti zařízení bezprostředně po odchodu ze zařízení, je poskytována neziskovými organizacemi. Problémem je to, že síť těchto zařízení není nijak koordinována, takže v rámci celé republiky jsou tato zařízení zřizována náhodně, v některých oblastech dokonce nejsou žádná. Organizace jsou to různé, nabízejí především odbornou pomoc v oblastech zajištění si bydlení, pomoci s hledáním zaměstnáním a budováním kariéry nebo poradenství v mezilidských vztazích. Nabídka služeb je různorodá: odborná pomoc má charakter osobních konzultací, formu elektronických služeb, ale existují i různé infolinky, poradny nebo webové stránky, či nadace.²³²

Webová stránka <http://odchazim.cz/> je zaměřena přímo na pomoc klientům dětských domovů. Nabízí nejen řadu užitečných kontaktů a odkazů a rad, ale především realizuje projekt „Start do života – peníze pro život“.²³³ Tento projekt pořádá kurzy pro klienty z dětských domovů, kteří se připravují na brzký odchod. Kurz je zajišťován Střediskem náhradní rodinné péče a jeho náplní je seznámit klienty s běžnými (pro nás) situacemi mimoústavního života. Tímto kurzem prošlo již 480 klientů z 57 dětských domovů. Součástí kurzu je také lekce anglického jazyka.²³⁴ Důležitou činností je pomoc

²³¹ Nguyen, Miloš. Místopředsedkyně parlamentu Miroslava Němcová pro Zámeček: 15 000? Můžeme částku zvýšit, ale *Zámeček*. [online]. 2007, č. 74 [cit. 18. prosince 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.zamecek.net/zamecek/soubor/74.pdf>.

²³² Scheuflerová, Kateřina. *ČR má v otázkách náhradní a následné péče stále co zlepšovat* [online]. 2009 [cit. 9. ledna 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/odpovednaspolecnost/lide/zprava/599772>.

²³³ Projekt je realizován z prostředků státních dotací Ministerstva práce a sociálních věcí a Ministerstva vnitra, z grantu Nadace Táta a máma, z charitativního projektu Citibank, z darů Státního podniku tiskárny cenin a jiných dalších drobných dárců.

²³⁴ Bubleová, Věduna; Janíčková, Renata. *Co je to e-learning a komu je určen* [online]. 2009 [cit. 22. listopadu 2009]. Dostupné z WWW: <http://www.odchazim.cz/elearning/>.

při řešení záležitostí na úřadech nebo finanční pomoc, která je poskytována individuálně.²³⁵

Podobnou webovou stránkou je portál zaměřený především na problematiku bydlení po odchodu z ústavní péče: <http://www.mujsbyt.org/>. Lze tu nalézt nejen užitečné odkazy, ale velmi zajímavá je rubrika „Hurá do života – na vlastní kůži“. Zde se totiž setkáváme s příběhy mladých lidí, kteří se svými zkušenostmi snaží poradit nebo poučit ty, kteří se blíží okamžiku odchodu z ústavní výchovy: iniciativně se zajímat o svou finanční budoucnost, aktivně si ještě před odchodem hledat práci i bydlení apod.²³⁶

Jednotlivé příspěvky jsou psané formou měsíčního deníčku, někdy mají příspěvky výchovný charakter, kde autoři popisují své úspěchy nebo i nezdary nejen v oblasti bydlení: výhody/nevýhody společného bydlení více lidí v bytě, problematika nájemních bytů, včetně toho, jak řešit jakékoli havárie, ale také práce či finanční stránky samostatného života, jak a kdy se platí různé účty, dočteme se o zkušenostech ze zaměstnání apod. Z toho všeho je znát, že se jednotliví autoři snaží svými zkušenostmi pomoci v oblastech, které jsou pro ústavní klienty většinou neznámé, ale pro většinu jedinců vyrůstajících mimo ústavní výchovu jsou samozřejmostí. Zaujaly mě tyto momenty nebo postřehy, které leccos vypovídají o názoru bývalých klientů na ústavní péči.²³⁷

Asi nejvíce mě překvapil fakt, že všichni autoři se snažili jako první krok do samostatného života zabezpečit si bydlení a v návaznosti k tomu také finanční příjem. Chtěli si co nejdříve zabezpečit co nejlepší existenci.

Problematika bydlení může být řešena různě: nájemní bydlení, byty od obce, o které mohou žádat. Existují také přechodná řešení: dočasné dotované bydlení zajišťované různými organizacemi, ovšem všichni autoři se snažili tuto poslední variantu využít pouze v nouzi. Zajímavým postřehem je, že si samostatného bydlení více váží, protože ho nevyužívají jako samozřejmost, ale musí si ho sami zabezpečit.²³⁸

²³⁵ Scheuflerová, Kateřina. *ČR má v otázkách náhradní a následné péče stále co zlepšovat* [online]. 2009 [cit. 9.ledna 2010]. Dostupné z WWW:

<<http://www.rozhlas.cz/odpovednaspolecnost/lide/zprava/599772>>.

²³⁶ Nguyen, Miloš. *Miloš - únor 2009* [online]. [cit. 27.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=10&menu1=11&menu2=78>.

²³⁷ Lucka. *Na vlastní kůži* [online]. [cit. 27.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=10&menu1=11>.

²³⁸ [tamtéž]

Překvapující může být i to, že se automaticky nesnaží ani žít na dluh ani pobírat různé dávky: sociální či v nezaměstnanosti. Dokonce se někteří snaží zabezpečit si budoucnost spořením. Všichni svou situaci řeší hledáním zaměstnání nebo brigád.

Někteří z autorů dokonce studují vysokou školu, nebo alespoň navštěvují různé kurzy, takže buď si vydělávají alespoň brigádami, nebo studují a zároveň pracují. Taková míra odhodlání může být překvapující.

Ze sociologického hlediska můžeme z obsahu příspěvků vyvodit, že se tito klienti nepotýkají s pocity psychické nebo sociální deprivace, o nichž píše Škoviera, na druhou stranu je třeba si uvědomit, že toto jsou příběhy těch, kteří v samostatném životě uspěli, snaží se co nejlépe zorientovat v novém prostředí, zabezpečit si pro sebe co nejlepší životní podmínky. Shodně hodnotí ústavní prostředí jako bezstarostné a komfortní, které je však nepřipravilo na různé situace. Miloš píše: „V domově bylo všechno jasné, o ničem co se týkalo hospodaření domova, jsme nerozhodovaly my děti, ale tety, strejdové a paní ředitelka (resp. ekonomka a hospodářka). Tudíž moje představy byly dost zkreslené, ale to všechno vyplynulo z „virtuálního života“ v domově, tedy ze systému, který nebyl ideální. Sám jsem si, jako dítě, neuměl nic zařídit. Necítil jsem potřebu zajímat se o nákup potravin, ceny vodného a stočného, elektřiny, nájmu, vyplňování složenek a jiných věcí.“²³⁹

Na otázku, jaké měl představy o svém budoucím bydlení, když opouštěl svůj dětský domov: „Pokud jde o bydlení, [...] náš byt v domově byl velký (5+1), měli jsme plovoucí podlahy, velkou televizi, moderní nábytek, elektrické rolety na oknech? V životě si asi málokdo může dovolit pořídit tak velký byt a ponořit ho do luxusu, navíc při dnešních cenách! V roli dítěte jsem měl idealistickou, až naivní představu, že budu bydlet minimálně stejně tak dobře, jako v domově. Dnes jsem více 'při zemi'.“²⁴⁰

„Tety u nás v domově také rozdávaly cenné rady, kterým jsem nevěřil. Až život venku ukáže, jak to vlastně opravdu bylo a že jsme se vůbec neměli špatně. Jistě, najdeme u domovů spoustu chyb, ale stejně tak i kladů a výhod s tím spojených.“²⁴¹

Objevila se zmínka také o tom, že i v dětských zařízeních kladou důraz na to, aby si klienti zabezpečili co nejlepší vzdělání, protože bez něj v životě jen těžko uspějí.

²³⁹ Nguyen, Miloš. *Miloš - únor 2008* [online]. [cit. 27.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=10&menu1=11&menu2=66>.

²⁴⁰ [tamtéž]

²⁴¹ Nguyen, Miloš. *Miloš - listopad 2008* [online]. [cit. 27.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=10&menu1=11&menu2=75>.

K tomu ještě Miloš dodává, že pouze díky výchově v dětském domově je dnes úspěšným.²⁴²

Nebýt organizací a nadací, které zprostředkovávají přípravu na život „venku“ nebo zajišťují následnou pomoc, byl by jejich vstup do nového prostředí o mnoho těžší. V tom se shodují.

5.8 Pomoc po odchodu z ústavní výchovy

SOS dětské vesničky

Sdružení SOS dětské vesničky nabízejí svým klientům vícero služeb. Asi nejdůležitější je péče o ty děti, které nemohou vyrůstat ve své biologické rodině. Službami jsou poskytovány náhradní rodinné péče: domy s pěstounskou péčí, dále tato zařízení nabízejí poradenskou činnost a podporu mladistvým, nejen s adaptací v novém životě, dětem i rodinám, které jsou v tíživé situaci.²⁴³ Program přípravy na odchod pro klienty, kteří se blíží věkové hranici 18 let, se jmenuje SOS Komunita mládeže. Také je poskytována služba následné péče (program polo-závislé bydlení). Do programu jsou zapojeni jak klienti náhradní péče, tak také různé organizace poskytující tuto péči. Snahou je, aby do projektu byly zapojeny pokud možno všechny organizace, soukromé či veřejné, regionální či celostátní.²⁴⁴

Azylové domy

Jsou určeny pro všechny osoby v tíživé sociální situaci a bez přístřešku, pobyt je možný pouze na dobu maximálně 2 let. Je zde zabezpečena strava, ubytování, popř. jiné aktivity: pracovní terapie, či aktivity zaměřené na vzdělání nebo východu. Pobyt v azylových domech je placen.²⁴⁵

Ubytování má minimalistickou podobu. Specifikem těchto domů je i to, že některé azylové domy mají svůj denní řád, který se musí dodržovat. Azylové domy jsou

²⁴² Nguyen, Miloš. *Miloš - leden 2009* [online]. [cit. 27.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=10&menu1=11&menu2=77>.

²⁴³ SOS dětské vesničky. *O sdružení* [online]. c2010. [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sos-vesnicky.cz/o-sdruzeni/>.

²⁴⁴ SOS dětské vesničky. *Odcházení z náhradní péče* [online]. c2010. [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sos-vesnicky.cz/projekty/odchazeni-z-nahradni-pece/>.

²⁴⁵ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Sociální služby* [online]. poslední revize 15. května 2010 [cit. 16.května 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/9>>.

různých kategorií, podle toho, kdo se v nich může ubytovat. Azylové domovy pouze pro muže nebo např. pro matky s dětmi.²⁴⁶

Domy na půl cesty

Domy na půl cesty bývají zřizovány neziskovými organizacemi. Jejich hlavní náplní je především sociální pomoc.²⁴⁷ Jsou to zařízení, která jsou určena osobám do 26 let, jednotlivé věkové hranice směrem dolů se liší dle zařízení, které opustily různé typy zařízení ústavní výchovy. Pobyt v nich je placen. Maximální délka pobytu je 1 rok.²⁴⁸

Zaměřují se především na pomoc klientům v oblasti uvědomování si zodpovědnosti za sebe a za své činy, naučit své klienty samostatně hospodařit a jiné sociální dovednosti, pomáhají při hledání práce, nabízejí také sociálně-právní poradenství apod.²⁴⁹ Předpokladem pobytu je aktivní spolupráce v samostatném hledání zaměstnání či bydlení. Některá zařízení nabízejí také přechodné zaměstnání: jedná se o provoz chráněných dílen.²⁵⁰

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež

Tato zařízení s ambulantními službami (služby v terénu i v klubech) pro děti a mládež ve věku 6 – 26 let nabízí pomoc těm, kterým hrozí sociální vyloučení ze společnosti. Klienti jsou především ti, kteří mohou být ohroženi sociálně patologickými jevy nebo pokud je jejich životní styl neakceptován okolní společností.²⁵¹

²⁴⁶ Flossmannová, Eva. *Azylový dům* [online]. [cit. 28.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujbyt.org/clanek.php?menu=13&menu1=20&menu2=17>.

²⁴⁷ Scheuflerová, Kateřina. *ČR má v otázkách náhradní a následné péče stále co zlepšovat* [online]. 2009 [cit. 9.ledna 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.rozhlas.cz/odpovednaspolecnost/lide/zprava/599772>.

²⁴⁸ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Sociální služby* [online]. poslední revize 15. května 2010 [cit. 16.května 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/9>.

²⁴⁹ Németh, Jan. *Co je naším cílem* [online]. 2008 [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupné z WWW: <http://www.hermanek2.karvina.info/?menu=287>.

²⁵⁰ Flossmannová, Eva. *Dům na půli cesty* [online]. [cit. 28.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujbyt.org/clanek.php?menu=13&menu1=20&menu2=16>.

²⁵¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Sociální služby* [online]. poslední revize 15. května 2010 [cit. 16.května 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/9>.

5.9 Podpora dětí z dětských domovů

Nadační fond manželů Klausových

Fond je zaměřen na pomoc dětem z dětských domovů (a také seniorům). Pro klienty dětských domovů, pěstounských rodin či sociálně slabých rodin, zabezpečuje různé aktivity. Jazykové dvoutýdenní kurzy v cizině, možnost zdarma absolvování a získání řidičského průkazu. Projekt „Startovné do života“ má za cíl naučit klienty zacházet s penězi. Tento projekt je určen pro děti ve věku 14 – 18 let, kdy si samy šetří a k tomu dostávají od fondu pevné finanční příspěvky a případně zvláštní motivační finanční bonusy.²⁵²

Projekt SOS 18

Je zaměřen na pomoc při přípravě klientů z dětských domovů, kteří se blíží odchodu ze zařízení. Projekt probíhá formou setkání, během kterých jsou členové seznámeni se situacemi, které je potkají v mimoústavním prostředí. Je zde také kladen na praktické zvládnání modelových činností. Cíle projektu jsou tyto:

- „Získat praktické dovednosti potřebné při hledání zaměstnání, zajišťování vlastního bydlení a domácím hospodaření.
- vést k samostatnému a odpovědnému jednání.
- Posílit sebevědomí postavené na znalostech svých silných stránek, které mohou být rozvíjeny.
- Seznámit se s variantami řešení konfliktních situací a s možnostmi jejich předcházení.
- Osvojit si základní pravidla etiky a společenského chování.
- Poznat svá lidská práva a učit se s nimi zacházet.“²⁵³

Zajímavostí je, že absolvent tohoto projektu dostane jako pomoc při startu v novém životě částku 10 000 Kč od koordinátorů projektu (občanské sdružení Vhled). Zároveň toto sdružení realizuje projekt Startovacího bydlení v Centru „Sámovka“, které

²⁵² Nadační fond manželů Livie a Václava Klausových. *Projekty a nadační příspěvky* [online]. c2004-2008. [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.nadacnifondklausovych.cz/projekty-a-nadacni-prispevky>.

²⁵³Centrum Sámovka. *Projekt SOS 18* [online]. [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sos18.cz/>.

je určeno především bývalým klientům z dětských domovů. Toto sdružení nabízí různé typy bydlení: byty na půli cesty (bydlení po dvou, za nízký nájem, sami si zařizují veškeré služby), startovací byt (především pro ty, kteří již samostatně žili, z finančních důvodů si však nemohou dovolit bydlet v tržním podnájmu), posledním typem pomoci je „byt-satelit“, který však mohou využívat jen ti, kteří po určitou dobu bydleli v bytech na půli cesty a kteří plnili podmínky tohoto programu. Omezení v tomto případě jsou přísná z toho důvodu, že se již nejedná o získání místa v bytu přímo spravovaném sdružením, ale jde o získání vlastního bydlení až na 3 roky. Dále mohou získat také částečné vybavení bytu. Jediným záporným článkem těchto programů je, že tyto veškeré služby jsou nabízeny jen na území hlavního města Prahy.²⁵⁴

Webové stránky sdružením však jsou přístupné všem, zájemci zde naleznou řadu podrobných návodů: jak si hledat práci, jak se připravit na pracovní pohovor, jak by měla vypadat pracovní smlouva; rad: jak zacházet se sociálními dávkami, jak se naučit šetřit, jaké jsou možnosti doplnění vzdělání, jak se starat o své zdraví, prevence pohlavních chorob apod.); odkazů a kontaktů: na úřady, poradny, inzerce práce a bydlení – obecní bydlení, ubytovny, podnájem, vlastní bydlení).²⁵⁵

Webové stránky představují komplexní pomoc včetně poradenských služeb a fóra, které mohou mladí lidé využívat a naleznou zde nejen vše potřebné, ale také řadu zajímavostí.

Existují samozřejmě mnohé další projekty, nadace či agentury, které se zaměřují na tuto problematiku. Jejich výčet by byl zdouhavý a možná také zbytečný, protože služby, které poskytují jsou velice podobné.

6. LEGISLATIVNÍ VYMEZENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

Problematice ústavní výchovy se věnují dva zákony, o kterých bych chtěla psát v této kapitole. Prvním je zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, druhým je zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Účelem kapitoly není důkladná právní analýza, ale chtěla bych uvést základní informace, které jsou podstatné pro bližší pochopení problematiky funkce ústavních zařízení. Toho, jaká práva by měla být

²⁵⁴ [tamtéž]

²⁵⁵ [tamtéž]

v zařízeních ústavní výchovy garantována a dodržována, a také toho, jaké povinnosti ze zákona vyplývají pro všechny zúčastněné v zařízeních ústavní výchovy.

6.1 Zákon č. 109 ze dne 5. února 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákon číslo 109, který vešel v platnost dne 5. února 2002 a jehož obsah se zabývá výkonem ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovnou péčí ve školských, popisuje typy ústavní výchovy, dále jaká mají jednotlivá zařízení práva, povinnosti a možnosti, a v neposlední řadě jsou zde uvedena práva klientů, kteří jsou v takovýchto zařízeních umístěni.²⁵⁶

Část první pojednává o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Na začátku je v úvodním ustanovení vysvětlen a popsán účel a působnost jednotlivých zařízení:

„(1) Ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy [...] a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného a harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku.

(2) Účelem zařízení je zajišťovat nezletilé osobě, a to zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let [...], na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péčí v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání“.²⁵⁷

Dále zde nalezneme rozdělení jednotlivých zařízení a níže jsou ke každému uvedeny charakteristiky, pole působnosti a povinnosti, které jsou dané zákonem. Mezi zařízení, která jsou řazena do ústavní či ochranné výchovy patří diagnostický ústav,

²⁵⁶ Následující text není plné znění zákona, jde o výtah vybraný s ohledem na téma mé práce.

²⁵⁷ Ministerstvo vnitra. *Sbírka zákonů Česká republika : Zákon o výkonu ústavní výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*. [HTML dokument]. Praha : Tiskárna ministerstva vnitra, p. o., 2002 [cit. 15.října 2009]. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.msmt.cz/PDF/sb048-02.pdf>>.

dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav. Rozdíly mezi jednotlivými typy zařízení jsou následující.

Diagnostický ústav

Do tohoto zařízení jsou umísťováni klienti: „... na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí“.²⁵⁸ Komplexní vyšetření je složeno z diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které jsou součástí komplexního vyšetření. Na základě výsledků z vyšetření má každý klient vlastní zprávu, na jejímž základě a podle doporučení, která obsahuje, je umístěn podle svých potřeb do odpovídajícího zařízení.²⁵⁹

Toto zařízení tedy není určeno primárně pro dlouhodobý pobyt klientů, ale na základě zjištění z vyšetření a na základě volných míst jsou klienti následně rozmístěni do různých typů zařízení, ve výjimečném případě do smluvní rodiny.²⁶⁰

Dětský domov se školou

V tomto typu výchovného zařízení jsou umístěny děti, které mají ústavní výchovu nařízenou, dále děti s vážnými poruchami chování a také děti: „... které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči“.²⁶¹

Do těchto zařízení bývají umístěny i ty děti, které mají podstoupit ochrannou výchovu. V tomto typu zařízení se můžeme setkat také s nezletilými matkami a s jejich dětmi. Obecně však lze říci, že jsou zde umístěni takoví klienti (ve věku od 6 let - do konce povinné školní docházky), kteří z nějakého důvodu nemohou navštěvovat školu běžného typu.²⁶²

Výchovný ústav

Zabezpečuje klienty ve věku od 15 let, kteří mají vážné poruchy chování a u nichž byla doporučena ústavní nebo ochranná výchova. Mezi základní činnosti tohoto zařízení patří dohled nad klienty v oblasti výchovy, vzdělání či sociálního zabezpečení.

²⁵⁸ [tamtéž]

²⁵⁹ [tamtéž]

²⁶⁰ [tamtéž]

²⁶¹ [tamtéž]

²⁶² [tamtéž]

Podobně jako dětský domov se školou, i tento typ ústavního zařízení má zpravidla vlastní školu potřebného typu: základní, střední, speciální.²⁶³

Dětský domov

Do dětských domovů jsou umístěni takoví klienti, kteří nevyžadují speciální péči, netrpí žádnou formou poruch chování, kteří ovšem mají nařízenou ústavní výchovu. Základní funkcí takového zařízení je zabezpečení svých klientů v oblasti výchovy, vzdělání a na sociální úrovni. Věková hranice se pohybuje od 3 let po hranici zletilosti, tj. do 18 let. Stejně jako v dětském domově se školou, i zde mohou být umístěny nezletilé matky se svými dětmi.

Klienti tohoto typu ústavního zařízení navštěvují běžná školní zařízení. Důležitou funkcí dětských domovů je, že by ke klientům mělo být přistupováno individuálně, což samozřejmě má kladný vliv na celkové působení této instituce na klienta.²⁶⁴

Obecné zákonem garantované služby v ústavních zařízeních

Klientům zařízení jsou v rámci jejich pobytu zabezpečeny základní služby: stravování, ubytování, ošacení, učební potřeby a pomůcky, jsou jim finančně hrazeny základní náklady související se vzděláním (školní pomůcky, doprava do školního zařízení), dále je hrazena zdravotní péče, léčiva a zdravotnické prostředky. Důležitou součástí je také hrazení kapesného, různých darů nebo také finanční dar od zařízení tomu, kdo opouští zařízení z důvodu nabytí zletilosti. Další případné úhrady nad rámec výše uvedeného (např. náklady spojené s trávením volného času, nákladů na soutěžní akce, či za dopravu k osobám odpovědným za výchovu), jsou v kompetenci ředitelů jednotlivých zařízení.²⁶⁵

Jistou zajímavostí je, že pokud je uzavřena smlouva mezi nezaopatřeným klientem starším 18 let, který se připravuje na povolání, a zařízením, může v tomto zařízení zůstat až do věku 26 let.²⁶⁶

Zákon umožňuje klientům zařízení dostupnost služeb specifické výchovy a vzdělání, které by mělo být vykonáváno s ohledem na klientovy schopnosti. Např. je

²⁶³ [tamtéž]

²⁶⁴ [tamtéž]

²⁶⁵ [tamtéž]

²⁶⁶ [tamtéž]

brán zřetel na jeho schopnost samostatnosti, zda je nutný částečný či plný dozor (toto rozhodování je vykonáváno odborným pracovníkem).

Zákon rozeznává pět odlišných typů osobností klientů:

- a) samostatné přiměřené věku,
- b) samostatné vyžadující občasnou kontrolu,
- c) vyžadující občasně vedení a stálou kontrolu,
- d) nesamostatné vyžadující stálé vedení i kontrolu,
- e) vyžadující soustavnou intenzivní individuální péči²⁶⁷.

V dětském domově i dětském domově se školou je podle zákona zaveden systém tzv. výchovných či rodinných skupin, těch bývá v domově od dvou po šest skupin. Velikost takové skupiny je opět uvedena v zákoně: v dětském domově skupinu tvoří 6 – 8 dětí, v dětském domově se školou jde o skupinu 5 – 8 dětí. Skupinky nejsou homogenní, jsou tvořeny klienty jak rozdílného pohlaví tak také věku. Konkrétní rozdělení v jednotlivých skupinách je prováděno na základě výchovných, vzdělávacích a také zdravotních potřeb jejich členů.²⁶⁸

Práva a povinnosti klientů umístěných v zařízení

Zákon přesně vymezuje práva a povinnosti klientů v mnoha vyjmenovaných bodech. Základní oblasti, které zákon vyjmenovává, jsou: respekt, rozvoj osobnosti (v různých směrech), podpora při vzdělání a s tím související příprava a volba budoucího povolání. Dále mají klienti právo se: „(h) účastnit [...] činností a aktivit zařízení organizovaných v rámci výchovného programu s výjimkou zákazu či omezení v rámci opatření ve výchově, stanovených tímto zákonem“.²⁶⁹

Také se mohou aktivně zapojit do chodu zařízení, ať již stížnostmi či návrhy, dalším podstatným právem klientů je: „(j) vyjádřit svůj názor na zamýšlená a prováděná opatření, která se ho dotýkají; názorům dítěte musí být věnována patřičná pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti“.²⁷⁰

²⁶⁷ [tamtéž]

²⁶⁸ [tamtéž]

²⁶⁹ [tamtéž]

²⁷⁰ [tamtéž]

Klienti mají dále právo být hodnoceni (popřípadě odměňováni), mohou být navštěvováni (se souhlasem zaměstnanců zařízení) i osobami jinými, než které jsou odpovědní za jejich výchovu, mají právo také samostatně opustit zařízení, jsou-li starší než 7 let – pokud jsou klienti mladší, mají vycházky s doprovodem.²⁷¹

Kromě práv mají klienti také jisté povinnosti, které se týkají dodržování vnitřního řádu, dále musí dodržovat bezpečnostní a zdravotní pokyny a pokud neoprávněně opustí zařízení, případné náklady spojené s návratem si hradí sami.²⁷²

Klienti mohou být také sankcionováni za různé prohřešky, a to různými formami trestů. Pokud je vina prokázána, mohou být například snížiti kapesné, mohou jim být omezeny nebo zrušeny možnosti volno-časových aktivit mimo zařízení, nebude povolena účast na zábavních činnostech či akcích, poslední omezení se může týkat zakázání návštěv, kromě návštěv osob odpovědných za výchovu či blízkým osobám.²⁷³

Klienti však nejsou pouze sankcionováni, ale mohou být za řádné plnění povinností také odměněni, např. formou jednorázové peněžní odměny, navýšením kapesného nebo jinou formou výhod.²⁷⁴

Finanční situace

Klienti mají právo podle zákona na finanční prostředky. Paragraf 31 přesně vymezuje jednotlivé částky kapesného, jehož výše je stanovena podle věku klienta. Pohybuje se v rozmezí od 45 Kč pro klienty ve věku do 6 let po sumu 270 Kč pro věkové rozmezí 15 – 26 let. Tyto limity však mohou být překročeny v rámci vnitřního řádu jednotlivých výchovných zařízení.²⁷⁵

Důležitým bodem u finanční stránky pobytu v dětských domovech je příspěvek v hodnotě 15 000 Kč pro ty, kteří nabyli zletilosti a opouštějí dětský domov. Tento příspěvek může mít peněžní či jinou nepeněžní formou. Jeho forma je určena vnitřním řádem každého zařízení. Ohledně této částky se vedou diskuse na různých úrovních. Hlavním tématem je výška sumy, tedy to, zda je odpovídající nebo jestli by měla být navýšena.²⁷⁶

²⁷¹ [tamtéž]

²⁷² [tamtéž]

²⁷³ [tamtéž]

²⁷⁴ [tamtéž]

²⁷⁵ [tamtéž]

²⁷⁶ [tamtéž]

Zajímavým a určitě také velmi užitečným prvkem pomoci klientům, kteří opustili zařízení je pomoc, kdy se: „... děti ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany poskytuje poradenská pomoc se zajištěním bydlení a práce, následující 2 roky po opuštění zařízení je dítěti zajišťována pomoc při řešení tíživých životních situací“.²⁷⁷

Každé zařízení musí podle zákona vést osobní dokumentaci každého klienta. Dále je uložena povinnost seznámit klienta s vnitřním řádem zařízení. Zákon velmi přesně definuje všechny oblasti týkající se provozu těchto zařízení, které se mají starat o nezaopatřené nezletilé děti. Nalezneme v něm popis rozsahu péče, jakou by tato zařízení měla svým klientům poskytovat.

6.2 Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Dalším důležitým dokumentem v ochraně dětí je Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, který stanovuje především ochranu vývoje a výchovy dítěte. Dále stanovuje zájmy dítěte a zahrnuje činnosti pro ozdravení narušených funkcí původní rodiny dítěte.

Ochranu zabezpečuje těm dětem, které jsou sirotky, těm, které mají rodiče, ale ti se o dítě řádně nestarají, nebo dětem, jejichž rodiče zneužívali svou právní odpovědnost. Dále pod ochranu spadají nezletilí, kteří: „... vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití“.²⁷⁸

Pod ochranu spadají ti, kteří utíkají od osob, které jsou odpovědny za jejich výchovu, ti, kteří mohli být oběťmi trestného činu nebo jsou ohrožováni násilím apod. Důležitým faktem je, že o ochranu mohou požádat sami nezletilí.²⁷⁹

²⁷⁷ [tamtéž]

²⁷⁸ Kőkörčený, Michal. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí* [online]. c2006. 2010 [cit. 15.října 2009]. Dostupné na WWW: http://www.pravnipredpisy.cz/predpisy/ZAKONY/1999/359999/Sb_359999 -----

²⁷⁹ [tamtéž]

O ochraně dítěte rozhoduje obecní úřad obce s rozšířenou působností, který může nařídit ústavní výchovu nebo její prodloužení, je-li to nutné. Orgán sociálně-právní ochrany dětí se zaměřuje na kontrolu vývoje duševních a tělesných dovedností dítěte, může také sledovat vývoj vztahů mezi nezletilým a jeho biologickou rodinou.²⁸⁰

7. VLASTNÍ VÝZKUM A JEHO VÝSLEDKY

Výzkum, který je součástí mé diplomové práce, se snaží konfrontovat teoretickou část mé práce s názory zaměstnanců a dětí v dětských domovech, se zpětnou reflexí ústavního života z pohledu těch, kteří toto prostředí již opustili. Volila jsem takové otázky, jejichž odpovědi by mohly objasnit ty aspekty ústavní výchovy, o kterých píše v předešlých kapitolách. Jedná se především o problematiku teorie labellingu, dále vnímání ústavního prostředí z pohledu teorie totálních institucí nebo problematika stigmatizace či deprivace dětí v ústavní výchově.

Cílem výzkumu bylo zjistit názor na ústavní výchovu od dětí umístěných v dětských domovech. U nich jsem se ve výzkumu zaměřila především na hodnocení ústavního prostředí z jejich pozice. Dále jsem zjišťovala názory zaměstnanců na problematiku ústavní výchovy jako celku a také mne zajímal názor na chod jejich dětského domova. Zjišťovala jsem také stanoviska klientů, kteří již toto zařízení opustili, takže mohou prostředí dětského domova zhodnotit s určitým časovým odstupem, a také na základě jejich zkušeností ze života a se socializací v neústavním prostředí.

Výzkum²⁸¹ byl prováděn v dětských domovech na území Čech, zúčastnily se ho dětské domovy, ve kterých jsou umístěny starší děti, výzkum jsem realizovala s dětmi, které jsou starší 15 let, takže mohou zhodnotit prostředí svého dětského domova z pozice těch, kteří se připravují na svůj budoucí odchod do samostatného života a kteří většinou mají delší zkušenost s pobytem v domově. Dětské domovy, které jsem zahrnula do svého výzkumu, lze zařadit do skupiny menších zařízení.

Znění otázek, které jsem pokládala všem třem skupinám dotazovaných, bylo téměř shodné. Společný základ otázek jsem u jednotlivých dotazovaných skupin doplnila o další otázky, které by pro další dvě skupiny dotazovaných nebyly adekvátní. Tento postup výzkumného šetření (společný tematický základ) jsem zvolila proto, aby

²⁸⁰ [tamtéž]

²⁸¹ Výzkum probíhal od 2. 5. 2010 – 15. 5. 2010, byl prováděn formou řízených rozhovorů. Do výzkumu bylo zařazeno 35 dětí (z toho 62 % dívek a 38 % chlapců), dále zaměstnanci domovů a bývalí klienti.

bylo možné porovnat názory všech tří skupin dotazovaných na dané téma. Tím lze jednotlivé výzkumné otázky zhodnotit z pohledu většiny zainteresovaných stran. Většiny proto, že názory od bývalých klientů ústavní výchovy pocházejí pouze od těch, kteří úspěšně zvládli vstup do samostatného života. Problém s kontaktováním těch, kteří v tomto životním kroku k samostatnosti nebyli příliš úspěšní, spočívá především v tom, že ani zaměstnanci dětských domovů, odkud odešli, o nich často nemají žádné zprávy ani kontakty.

Výsledky svého šetření jsem na závěr doplnila o informace z ankety časopisu *Zámeček*²⁸². Výsledky ankety totiž doplňují pohled na reálnou situaci v dětských domovech a doplňují otázky mého výzkumu.

Teoretické přístupy zabývající se různými aspekty života v institucích ústavní výchovy pracují především s názory, že děti z těchto zařízení jsou deprimované sociálně i psychicky, protože tamní prostředí tyto pocity podporují. Jedná se především o deprivaci pramenic z faktu, že děti vyrůstají mimo vlastní rodinu. Stejně tak by se u nich měla projevat stigmatizace, která je způsobená především tím, že nevyrostají ve vlastní rodině, ale v cizím prostředí. Také mne zajímala problematika přisuzování etiket od okolního světa, zda děti v dětských domovech někdy pocítily negativní reakce od okolí vůči své osobě.

Na základě získaných odpovědí bych chtěla potvrdit nebo vyvrátit zmíněné hypotézy. Výsledky ze šetření však nelze zcela zobecnit, k tomuto kroku by bylo zapotřebí získat názory od těch, kteří prožili ústavní výchovu, ovšem jejich socializace v novém životě neproběhla příliš úspěšně. Pro ucelený pohled by bylo nutné zjistit také názory širší veřejnosti.

Otázky, které jsem pokládala, byly zaměřeny především na kritickou reflexi ústavní výchovy, pobytu dětí v jejich zařízení a na to, jaké aktivity nabízí jejich dětský domov dětem v oblasti přípravy na budoucí život. Získané odpovědi na jednotlivé otázky uvádím v následujícím textu. Odpovědi na otázky, které jsem pokládala všem zúčastněným stranám, jsou řazeny nejprve z pohledu zaměstnanců, následuje názor dětí žijících v domovech. Jako poslední jsem zařadila názory bývalých klientů.

²⁸² Anketa probíhala v únoru 2008, zúčastnilo se jí 113 respondentů z 12 dětských domovů z celé republiky.

Odpovědi na otázku²⁸³, zda si dotazovaní myslí, že je pro děti, které jsou v tomto zařízení, vhodnější jejich umístění do ústavní výchovy, se shodují. Postoj zaměstnanců k tomuto tématu je takový, že pro většinu dětí, které do dětských domovů přicházejí, je lepší toto prostředí. Pokud biologická rodina selhává ve svých (nejen) výchovných funkcích, je pro dítě lepší, aby vyrůstalo v prostředí, kde je: „materiálně zabezpečeno, má svůj denní režim, vytváří si hygienické a pracovní návyky, vzdělává se“, „učí se žít v kolektivu, připravuje se na život“. Všechny tyto vyjmenované funkce dětské domovy zabezpečují. Děti umístěné do dětských domovů většinou tyto možnosti ve své rodině neměly. V tom má podle nich ústavní prostředí samozřejmě velký přínos.

Odpovědi dětí se poměrně dost shodují s názorem jejich vychovatelů – tři čtvrtiny z nich považují svůj pobyt v domově za vhodnější, jedna čtvrtina je přesvědčena o opaku.

Podobně vyznívají také odpovědi, které jsem získala od těch, kteří dětský domov opustili. Odpovědi těchto mladých lidí samozřejmě vyzdvihují přednosti rodinného zázemí, z jejich pohledu však byla jejich životní situace, za jaké byli z rodiny odebráni, natolik špatná, že spatřují svůj pobyt v dětském domově za spíše pozitivní. „Ovšem v mém případě bych se spíše, ale čistě jen teoreticky, přiklonil k ústavu, protože poměry v mé rodině byly tak neúnosné, že naše (všech sourozenců) umístění do domova byla vlastně záchrana.“ Jiná odpověď podobného znění: „... dětský domov pro mě byl nejlepším možným východiskem ze situace, která nastala v mé rodině“ nebo „Rozhodně v dětském domově, doma bych určitě neměl takové zázemí a kdo ví, co by ze mě bylo“.

Odpovědi zaměstnanců na otázku, „Jak vnímají, z Vašeho pohledu děti svůj život v dětském domově?“, se také příliš neliší. Především záleží na důvodech, kvůli kterým je dítě do zařízení umístěno, některé děti dětský domov vnímají jako nutné zlo, většinou ale z pohledu zaměstnanců vnímají svůj pobyt jako náhradu: „za něco, co předtím nefungovalo“. Rozdíl ve vnímání domova je podmíněn i věkem dítěte: „mladší děti do puberty chtějí spíše domů“, takže život v domově je pro ně nutné zlo, často si také své rodiče idealizují. Oproti tomu starší děti vnímají své rodiče kriticky a se svým životem v domově, jsou podle zaměstnanců, smířené.

Odpovědi samotných dětí lze zhodnotit tak, že polovina z nich vnímá svůj pobyt v domově kladně („tady máme své jistoty a není to tu 'takový' jak si někteří myslí“).

²⁸³ Otázka: „Myslíte si, že je pro děti, o které se staráte a pečujete, vhodnější vyrůst v dětském domově (než případně v jejich vlastní rodině)? Pokud ano, v čem a proč“

Život v dětském domově považuje za normální součást svého života 34 % dětí. Ostatní odpovědi byly nejasné: „, jak kdy“.

O kladných aspektech ve výchově v dětském domově se dozvídáme také z následujícího příspěvku ankety časopisu Zámeček. Zajímavý je názor, že ústavní výchova může být v některých ohledech i lepší a kvalitnější než život v rodině: „Někteří mi záviděli, že s námi tety dělají úkoly a máme všechny pomůcky a každý den jsme vykoupaní a čistí, na ně doma nikdo nedohlíží“ (dívka 14 let, DD Lipová).

Odpovědi z předešlých dvou otázek bych z hlediska socializace dětí a jejich přípravy do života ohodnotila takto: z odpovědí vyplývá, že ústavní prostředí jako vhodnější pro život vnímá jak většina zaměstnanců, tak většina dětí tam žijících. Pokud si vzpomeneme na statistické údaje (ze 70 % procent původní rodiny nezabývaly ani základní péči, ve zhruba 20 % byly děti fyzicky napadány), je tento názor všech zúčastněných stran pochopitelný. Na druhou stranu, ani toto prostředí není zcela vhodné pro výchovu, protože i přes zlepšující se služby a péči v domovech, stále jsou to jen výchovné instituce, které rodinu plně nahradit v žádném případě nemohou. I toto si uvědomují všechny zúčastněné strany.

Odpovědi na zhodnocení prostředí dětského domova, jakožto prostředí pro rozvoj osobnosti dětí, můžeme rozdělit do dvou tematických okruhů. Prvním je okolnost dobrého materiálního zabezpečení. Odpovědi shodně vyznívají v tom smyslu, že z tohoto hlediska jsou děti ve zkoumaných zařízeních velmi dobře zabezpečeny („mají tu luxus, zrekonstruovaný dům, bazén, altán s grilem, ...“). Druhou oblastí je citové zázemí. Zaměstnanci se podle svého mínění snaží svěřeným dětem být oporou, ovšem rodinné zázemí nemohou samozřejmě nahradit. Někteří zaměstnanci ve svých odpovědích vyzvedávají činnosti svého zařízení v oblasti aktivit volného času, a nebo činnosti dětského domova v oblasti spolupráce s jinými domovy či účasti na různých projektech.

Děti vnímají prostředí domova v tomto ohledu ve třech čtvrtinách pozitivně, druhou nejčastější odpovědí bylo, že velmi záleží na kolektivu (dětí i vychovatelů) v dětském domově (17 % odpovědí).

Další otázkou, která mne zajímala, byla čeho si zaměstnanci cení na fungování jejich dětského domova. Vzhledem k tomu, že všechny oslovené domovy jsou malými zařízeními, většinou rodinného typu, nejčastějšími odpověďmi byly: rodinná atmosféra,

spolupráce zaměstnanců, ale také umístění jejich domova („klidná městská čtvrť“, „hodně zeleně“).

Děti na tuto otázku nejčastěji odpovídaly tak, že nejvíce si cení hmotného zabezpečení: mají co jíst, kde spát apod.; shodně 27 % dětí odpovědělo, že si cení vychovatelů (jejich trpělivosti, starosti apod.), další nejčastější odpovědí bylo, že si cení především výchovy a starosti o ně (20 %) a také toho, že pobytem v dětských domovech mají šanci na lepší život: „že i my máme šanci na dobrý život, že mám šanci dostudovat. Možná ze mě bude lepší člověk“ (také 20 %).

Bývalí klienti na prostředí dětského domova hodnotili kladně především snahu vychovatelů připravit je na budoucnost a zdůrazňování nutnosti vzdělání pro jejich budoucí život. Pozitivně také hodnotili prostředí (mezilidské vztahy i hmotnou vybavenost domova).

Odpovědi na tuto otázku lze shrnout tak, že kromě hmotného zabezpečení děti vnímají kladně především vztah vychovatelů k jejich výchově a péči, což podporuje již zmíněné tendence zkvalitňování přístupu v ústavní výchově a větší důraz na individuální přístup k dětem.

Problematiku negativní reflexe, co vadí dětem na životě v dětském domově, jsem zařadila záměrně. Zajímalo mě, v jaké oblasti jsou děti nejméně spokojeny. Nejčastěji děti zmiňovaly nespokojenost s nedostatkem volného času na vycházky a osobní volno (40 % odpovědí), překvapivě něco málo přes jednu čtvrtinu dětí odpovědělo, že jim vadí přístup vychovatelů. Režim v dětském domově vadí 13 % dětem. Stejně množství dětí však odpovědělo, že jim naopak nevadí nic.

Odpovědi bývalých klientů na tuto otázku se poměrně rozcházely, nejčastěji se objevuje hlavně téma nízké důvěry vychovatelů směrem k dětem, někomu vadilo malé nebo žádné soukromí nebo problematika charakteru dětského domova jakožto „zařízení pro kolektivní výchovu“: „... z mého pohledu děti nemají možnost samy si vybírat, jakou školu budou studovat“, problém se týká rozhodování, které je v kompetenci vychovatelů.

To, že se negativní pohled dětí zaměřuje především na záležitosti vnitřního řádu a ne například na samotný fakt, že vyrůstají v domově, ne ve své rodině, jen potvrzuje to, že samy děti pobyt v ústavním zařízení vnímají vcelku pozitivně.

Problematiku režimu, tedy možnost jeho ovlivňování ze strany dětí zkoumala další otázka. Nadpoloviční většina uvedla, že mohou zasahovat do svého denního

režimu, pouze 36 % dětí hovořilo o opaku. U této problematiky si však musíme uvědomit, že „výsada“ částečného vlivu na svůj denní režim je podmíněna buď dobrým chováním nebo splněním svých povinností atd. Stejnou situaci potvrzují také výsledky ankety: „I já mohu chodit ven, tak jak si skoro sama řeknu. Samozřejmě musím dodržovat některá pravidla, co platí pro můj dětský domov, ale žít se s tím dá“ (dívka 18 let).²⁸⁴

Odpovědi tedy nelze zobecňovat na problematiku řádu jako celku. Odpovědi vypovídají o liberálnějším přístupu jednotlivých zařízení k dětem.

Zajímá mne také názor zaměstnanců na oblast přípravy dětí pro jejich budoucí život mimo dětský domov²⁸⁵ a to, jaké kroky v této oblasti podniká jejich zařízení²⁸⁶. Nejčastěji opakující se odpovědí bylo, že nejdůležitější je teoretická i praktická příprava právě v oblasti osamostatnění se každého dítěte, o což se podle odpovědí v zařízeních, která se mého šetření zúčastnila, snaží různými způsoby. Jednak výchovou a radami nebo praktickými psychologickými nácviky: „jakým způsobem mají řešit konflikty“, „jak si stanovit osobní cíle a priority“, co a kde zařizovat, tak se také angažují v „... pořádné exkurze do různých zařízení: dům napůl cesty aj.“ (tato odpověď byla velmi častá), nebo „zapojením dětského domova do různých projektů zaměřujících se na přípravu do života“. Některé odpovědi vyznívaly v tom smyslu, že se snaží dětem: „... dávat příklad, že vidí (svůj budoucí, J.Š.) život růžovými brýlemi“.

Překvapivě velké procento vnímá pomoc od vychovatelů tak, že se jim snaží ve všech oblastech pomáhat, aby uspěli v samostatném životě (37 %). Dalších 7 % dětí odpovědělo v podobném smyslu, že zaměstnanci: „nechtějí abychom byli jako naši rodiče, aby naše děti nezažily to, co my. Za to velkej dík“. Děti dále hodnotí tamní situaci v tom smyslu, že jsou připravovány také na praktickou stránku života nebo že je jejich dětský domov podporuje z finančního hlediska.

Odpovědi na tuto otázku jsou ovlivněny především konkrétními podmínkami dětského domova. Některé domovy vykazují v této oblasti podle dotazovaných více činnosti a snahy, jiné méně. Pozitivní názory vyzdvihovaly především zapojení do domácích prací, poskytnutí prostoru pro hledání si bydlení, některé odpovědi se týkaly finanční stránky pomoci: finanční pomoc nebo seznámení s možností spoření atd.

²⁸⁴ Máte Kámoše „venku“? Stydíte se za děčák? *Zámeček* [online]. 2008, č. 76 [cit. 18. prosince 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.zamecek.net/zamecek/soubor/76.pdf>.

²⁸⁵ Otázka: „Co je podle Vás nejdůležitější zabezpečit ve výchově a v přípravě dětí z dětského domova na jejich samostatný život?“

²⁸⁶ Otázka: „Jakým způsobem pomáhá Váš dětský domov v přípravě na samostatný život?“

Negativní odpovědi se vztahovaly především na málo vstřícný přístup v pomoci se zajišťováním samostatné budoucnosti. To, že se situace velmi liší domov od domova, uvádějí i sami dotazovaní. V některých zařízeních je naprostou samozřejmostí plná podpora a pomoc s hledáním a zajišťováním bydlení, práce apod. Otázku tedy nelze jednoznačně vyhodnotit.

Zajímalo mne také, v jaké oblasti spatřují nedostatky v pomoci připravit děti na budoucí život²⁸⁷. V této otázce se odpovědi zaměstnanců rozcházely. Někteří se klonili k názoru, že dětský domov ze své pozice zajišťuje maximum (např. odpověď na předchozí otázku: „možností jsou, ale moc to děti nechtějí“ ... navazuje odpovědí na tuto otázku: „když nechtějí, tak nechtějí, my děláme dost“ apod.).

Velmi zajímavé je, že stejně tak dostatek péče v této oblasti vnímá nadpoloviční většina dětí (66 %) tedy, že jejich dětský domov pro ně dělá maximum a nenapadá je nic, co by se dalo zlepšit. O opaku je přesvědčeno 34 % dětí, častým dodatkem k tomuto negativnímu postoji bylo, že by chtěly, aby se přístup vychovatelů k nim změnil.

Kritika těch, kteří mají zkušenost odchodu z domova za sebou, se vztahuje především na legislativní ošetření, respektive neošetření tohoto okamžiku ústavní výchovy. Vzhledem k tomu, že legislativně nejsou vymezeny žádné oblasti pomoci kromě již zmíněné maximální finanční částky, vše je plně v kompetenci jednotlivých zařízení. Podle této skutečnosti se samozřejmě zkušenosti dotazovaných liší. Někteří jsou spokojeni, někteří méně. Je zřejmé, že by v této oblasti měly být jasně vymezené hranice pomoci, na druhou stranu nelze odůvodňovat zhoršenými podmínkami všechny nezdary: „... jsou osoby, kterým se to může vysvětlovat, ukazovat, pomáhat a stejně to nepomůže“.

Otázka zaměřená na bývalé klienty a na to, čeho si oni sami váží na samostatném životě, měla za cíl zjistit, co jim v domově chybělo, s čím byli nespokojeni. Dvě třetiny dotazovaných shodně uvedlo, že si nyní váží především možnosti samostatného rozhodování o vlastním životě a jeho směřování.

V souvislosti s odchodem z dětských domovů jsem se položila otázku ohledně očekávání, jaká mají děti od budoucnosti. Odpovědi na tuto otázku mě velmi překvapily. Poměrně vysoké procento odpovědí bylo negativní: děti uváděly strach, obavy z budoucnosti, strach z toho, že život venku nebude jednoduchý (38 %). Stejně

²⁸⁷ Otázka: „Myslíte si, že je v této oblasti (pomoc při přípravě na samostatný život) prostor k vylepšování?“

procento dětí uvedlo, že v budoucnu chtějí mít práci, vlastní rodinu a vést normální život. Poměrně překvapivou odpovědí bylo v 8 % případů přání, aby byly svým dětem lepšími rodiči, než byli jim jejich vlastní rodiče.

Mladí lidé naopak uváděli, že většina jejich očekávání se vyplnila, druhým dechem však doplňují, že některá očekávání (oblast kvalitnějšího bydlení, otázka finančního zabezpečení apod.) nebyla realistická. Jedna třetina dotázaných naopak očekávala mnohem horší životní situaci, než jaká nakonec nastala.

Následující otázka, kterou jsem dětem položila, se týkala jejich cílů v životě. „Čeho chtějí ve svém budoucím životě dosáhnout“. Nejvíce dětí by chtělo mít vlastní rodinu (33 %), dalších 30 % dotazovaných chce mít práci (dalších 7 % výslovně zmínilo, že chtějí být finančně zajištěni), 12 % touží mít vlastní bydlení a v 7 % jsou rozhodnuti být lepšími rodiči, než byli jejich rodiče.

Dětem a bývalým klientům jsem položila otázku, zda se stydí nebo styděli za to, že vyrůstají (vyrůstali) v dětském domově. Převážná většina dětí 81 % se nestydí za život v dětském domově (opak pocítuje 19 % dětí).

Odpovědi těch, kdo v domově již nežijí, se v této otázce liší. Převažuje však názor, že kvůli životu v dětském domově není důvod se stydět. Jedna odpověď dokonce končila slovy: „stydím se za svou rodinu, kvůli které jsem v dětském domově skončila“.

Podobné závěry můžeme podpořit také výsledky ankety časopisu. Anketa byla zveřejněna v čísle 76 a její téma se týkalo kamarádství vně ústavního prostředí a toho, zda se děti umístěné v dětských domovech stydí za to, že vyrůstají v těchto zařízeních. Dalším tématem je skutečnost, jak přijímá jejich okolí fakt, že jsou klienty dětských domovů. Anketa se skládala z těchto dvou otázek:

„Kolik máš kamarádů mimo dětský domov a jak s nimi trávíš volný čas?“

„Vědí (děti) ve škole, že jsi z DD? Jak na to ostatní koukají? A pokud nevědí – tak proč? Stydíš se?“²⁸⁸

Ze zveřejněných výsledků vyplývá, že kamarády mimo dětský domov má drtivá většina dotazovaných (94 %), překvapující jsou také údaje o tom, že pouze 11 % respondentů se setkalo s tím, že by se jim ostatní děti ve škole posmívaly kvůli tomu, že nevrůstají ve své rodině. Z analýzy zveřejněných odpovědí respondentů dále vyplývá, že pobyt v ústavní výchově není většinou překážkou pro kamarádství s jinými dětmi ze

²⁸⁸ Máte Kámoše „venku“? Stydíte se za děcák? *Zámeček* [online]. 2008, č. 76 [cit. 18. prosince 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.zamecek.net/zamecek/soubor/76.pdf>.

školy, přestože okolí ví, že vyrůstají v ústavní výchově, děti se nestydí za to, že vyrůstají v dětských domovech.²⁸⁹

Ze sociologického hlediska bychom zde mohli konfrontovat etiketizační teorii přisuzování nálepek s odpověďmi dětí. V tomto případě výsledky mého šetření, i ankety jasně hovoří v tom smyslu, že tato teorie v praxi není příliš častá. Závěr lze ověřit ve většině odpovědí i příspěvků, kdy většina respondentů říká, že je okolí bere takové, jací jsou: „Jééé, mám jich (kamarádů, J.Š) hodně. Ve škole to vědí, že žiju v domově. Koukají na mě jako na jiný normální dítě. Nestydím se za to, kde vyrůstám (kluk 12 let, DD Hodonín).“²⁹⁰

Podobné závěry můžeme vyvozovat také u stigmatizační teorie, kterou zmiňuje Goffman, konkrétně hovoří o strategii možného klamání. Jedná se o případ, kdy stigmatizovaný raději skrývá za pomoci různých metod své stigma. Z tohoto pohledu lze říci, že dotazovaní většinou nemají potřebu něco skrývat, přiznávají kde vyrůstají a v neposlední řadě se za tuto skutečnost nestydí.

Další otázka ankety se týkala toho, zda mají děti kamarády mimo dětský domov. Mít kamarády mimo domov je pro děti z dětských domovů přínosem (především v tom ohledu, že mohou udržovat více kontaktů s mimoústavním prostředím), s kamarády se setkávají nejen venku, ale ničím neobvyklým není ani vzájemné navštěvování. Tato skutečnost opět dokazuje, že ve vzájemné interakci stigma ústavní výchovy nemá své místo: „Mimo domov mám plno kamarádů, se kterými trávím veškerý volný čas. Většinou si chodíme někde sednout a pokecat, [...] Občas se zase sejdem u někoho doma, když nejsou zrovna rodiče doma, tak se díváme na DVD nebo surfujeme na internetu (dívka 16 let, DD Hodonín).“²⁹¹ Nebo jiná odpověď: „Mám kamarádů hodně, to nejde spočítat. Píšu si s nimi e-maily, chodím s nimi ven bez problémů (dívka 15 let, Hodonín).“²⁹²

Nejen z těchto úryvků odpovědí lze mezi řádky vyčíst, že z pohledu okolí nejsou děti z dětských domovů ve velké většině nahlíženy jako stigmatizované. Okolí respektuje to, kde vyrůstají, většinou nedělá žádné rozdíly. Na druhé straně ani děti z dětských domovů se nestydí za to, kde vyrůstají, necítí se být sociálně deprimované, nemají problém s interakcí s okolím, zapojují se do běžných aktivit svých vrstevníků.

²⁸⁹ [tamtéž]

²⁹⁰ [tamtéž]

²⁹¹ [tamtéž]

²⁹² [tamtéž]

Zajímavou výpovědí o dětském domově je dopis od bývalého klienta Dětského domova a Školní jídelny v Hoře Sv. Kateřiny. Děkuje zde za výchovu, kterou dostal během svého sedmiletého pobytu v tomto zařízení. Z dopisu je zřejmé, že po odchodu se mu podařilo díky pomoci z dětského domova dobře přizpůsobit novým podmínkám. Vystudoval vysokou školu a má vlastní rodinu. Pracuje v terénu pro neziskovou organizaci a tomuto píše: „V terénu se setkáváme také s tím, že je mnoho nefunkčních rodin, kdy si skutečně upřímně říkám, že by bylo pro děti těchto rodin lepší, aby vyrůstaly v dětském domově. Vím, že žádný dětský domov nenahradí lásku pokrevních rodičů. Jsou velmi smutné situace, kdy je skutečně lepší pro děti, aby jejich výchova byla svěřena do rukou podobných dětských domovů jako je Váš“.²⁹³ (celé znění dopisu viz příloha č. 14)

Na druhou stranu si musíme uvědomit, že tyto výpovědi pocházejí od bývalých klientů, kteří dokázali uspět v samostatném životě, např. studují školy, mají práci i vlastní rodinu. Na druhém pólu je velká část těch, kteří nejsou úspěšní, o čemž vypovídají statistiky kriminalistických činů.

Je tedy zřejmé, že ať už výsledky z mého šetření, tak také data z jiných výzkumů vypovídají v tom smyslu, že situace v různých zařízeních ústavní výchovy se poměrně liší. Přesto můžeme z odpovědí vyvodit, že situace v dětských domovech není z pohledu dětí, které tam žijí vnímána negativně, můžeme hovořit spíše o opaku. Toto zjištění je poměrně překvapivé, nicméně ho lze s největší pravděpodobností odůvodnit skutečností, že se služby zařízení ústavní výchovy zlepšují.

²⁹³ Dětský domov Hora Svaté Kateřiny. *Úspěchy DD* [online]. [cit. 28.března 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.ddhsk.wm.cz/index.php?page=uspechy>.

8. ZÁVĚR

Ve své práci jsem se snažila o přiblížení problematiky ústavní výchovy ze sociologického aspektu. O prostředí ústavní výchovy jsem psala z různých úhlů pohledu. Z hlediska členění ústavní výchovy v České republice, dále z pohledu jejích společných znaků nebo o statistických datech týkajících se jednotlivých institucí ústavní výchovy. Sociologické přístupy jsem doplnila o konfrontaci s reálnou situací v ústavní výchově – ať už z dat získaných vlastním výzkumem nebo prostřednictvím jiných zveřejněných výsledků či výpovědí.

9. RESUMÉ

Tato práce měla za cíl porovnat různé sociologické aspekty, které lze odhalit v problematice institucionální výchovy dětí, se situací v jednotlivých zařízeních. Teoretické přístupy pojednávají o problematice zhoršené možnosti socializace. Na základě informací, které se mi podařilo získat, se však nezdá, že by prostředí ústavní výchovy mělo na toto primárně vliv. Úspěšný vstup do samostatného života je ovlivněn i mnoha jinými okolnostmi, patří mezi ně samozřejmě i možnosti, jaké konkrétní zařízení nabízejí. V této oblasti lze hovořit o pokroku ve zlepšování podmínek v zařízeních a ve způsobu jejich péče a výchovy. Zákon vymezuje pouze nejnutnější minimum v oblasti přípravy dětí do samostatného života, nejvíce tedy záleží na přístupu jednotlivých zařízení.

Zajímavým zjištěním je fakt, že děti samy si váží poskytnuté pomoci během celého jejich pobytu a svůj život v dětském domově vnímají často jako samozřejmost nebo dokonce jako možnost pro nový a lepší začátek ve svém životě. Prostředí svého dětského domova hodnotí vcelku kladně. Dalším překvapivým zjištěním je, že problematika deprivace dětí žijících v ústavní výchově není v praxi příliš častou. Stejně tak otázka stigmatizace ústavním prostředím. Ani s tímto se podle výpovědí klienti dnes nepotýkají. Málo dotazovaných odpovědělo, že mělo nebo má špatné zkušenosti s přístupem okolí, ačkoli vyrůstají ústavní výchově. Negativní nálepka institucionální výchovy, podle teorie labellingu, není podle odpovědí dnes samozřejmostí.

Výsledky sice nelze zobecňovat na celkovou situaci v rámci ústavní výchovy, přesto vypovídají o směřování v jednotlivých zařízeních, která se snaží o to, aby děti po odchodu ze zařízení mohly vést běžný život.

10. SUMMARY

This study was designed to compare various sociological aspects which can be detected in upbringing in childcare institutions with the situation in individual facilities. Theoretical approaches deal with the issue of impaired socialization opportunities. Based on the information that I managed to get, it seems that an environment of institutional care has no primary influence on this. Successful entry into independent life is influenced by many other circumstances, among which, of course, belong the opportunities offered by specific institutions. In this area we can talk about progress in improving of conditions in institutions and in their care and upbringing. The law specifies only the minimum which is necessary for preparing children for independent life, thus much depends on an individual approach.

An interesting finding is that children themselves appreciate the assistance provided during their entire stay, and their life in foster homes are often perceived as common place, or even as an option for new and better start in life. The environment of children's homes is evaluated as positive. Another surprising finding is that the issue of deprivation of children living in institutions is not too common in practice. Likewise, the issue of stigma of institutions environment, according to clients today, is not common either. Few respondents said that they had a bad experience with the approach of other people, although growing up in children's homes. Negative label on upbringing in childcare institutions, according to labelling theory, is not common according to the answers nowadays.

While the results cannot be generalized to the overall situation in education and care provided by institutions, yet they reveal trends in each of the facilities, which seeks to ensure that children leaving the facility could lead a normal life.

11. SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK

Obrázek č. 1 – Stav a funkce původní rodiny

Obrázek č. 2 – Ukázka zápisu o chovanci Antonínu Převrátilovi

Tabulka č. 1 - Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v roce 2009

Tabulka č. 2 Počty dětí v dětských domovech v polovině 70. – polovina 80. Let

Tabulka č. 3 Dětské domovy v roce 2008 podle krajů a podle počtu dětí

Tabulka č. 4 Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v roce 2008 rozložení podle krajů

Tabulka č. 5 Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v roce 2008 podle zřizovatele

Tabulka č. 6 Počet přijatých dětí do kojeneckých ústavů a dětských domovů do 3 let, údaje za rok 2008, podle krajů

12. POUŽITÉ ZDROJE

Astride. *Metody sociální práce* [online]. 2009. [cit. 20.listopadu 2010]. Dostupné z: <<http://www.astride.estranky.cz/clanky/metody-socialni-prace/metody-socialni-prace>>.

Brož, V. *Městská útulna pro děti žebravé, toulavé neb bez přístřeší : Zpráva o činnosti za čas od 17. října 1903 do 21. prosince 1904*. [HTML dokument]. Praha : Důchody královského hlavního města Prahy, 1906 [cit. 25.října 2009]. Dostupný z: <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=1081>>.

Bubleová, Věduna; Janíčková, Renata. *Co je to e-learning a komu je určen* [online]. 2009 [cit. 22.listopadu 2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.odchazim.cz/elearning/>>.

Centrum Sámovka. *Projekt SOS 18* [online]. [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupné na WWW: <<http://www.sos18.cz/>>.

Čechurová, Jana. Ukázka z matriky chovanců Domova pro děti opuštěné a osiřelé. In Čechurová, Jana (a kol.). *Antologie studijních textů k novověkým sociálním dějinám V./2*. 1. Vyd. Praha : Karolinum, 2003, s. 19-33. ISBN 80-246-0461-2.

Český statistický úřad. *Dětské domovy v České republice-celkový přehled, kraje* [online]. 2002 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<[http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/t/64002B7E09/\\$File/33010228.pdf](http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/t/64002B7E09/$File/33010228.pdf)>.

Český statistický úřad. *Dětské domovy v České republice-celkový přehled, kraje stav k 15.10.2004* [online]. 2005 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<[http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/5F002FAAE4/\\$File/3301rr30.pdf](http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/5F002FAAE4/$File/3301rr30.pdf)>.

Český statistický úřad. *Statistická ročenka 2009* [online]. 2009 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<<http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/kapitola/0001-09-2009-2100>>.

Český statistický úřad. *Statistická ročenka Středočeského kraje 2009* [databáze online]. Praha : Český statistický úřad, 2009 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupné z URL <<http://www.czso.cz/xs/edicniplan.nsf/kapitola/201011-09-2009-02>>.

Deprivace. In Wikipedie : otevřená encyklopedie [online]. St. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2010-04-20 [cit. 3.května 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Deprivace>>.

Dětský domov Hora Svaté Kateřiny. *Úspěchy DD* [online]. [cit. 28.března 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.ddhsk.wm.cz/index.php?page=uspechy>.

Dětský domov Žatec. *O nás* [online]. [cit. 3.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.ddzatec.wm.cz/detsky-domov-zatec/o-nas/>.

Dětský domov Žatec. *Výchova v rodinných skupinách* [online]. [cit. 3.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.ddzatec.wm.cz/detsky-domov-zatec/vychova-v-rodinnych-skupinach/>.

Erikson, Erik, H. *Dětství a společnost*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002. 387 s. ISBN 80-7203-380-8.

Etopedie [online]. 2010 [cit. 3.března 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.cmsps.cz/~predmety/SpP/>.

Fakultní nemocnice v Motole. *Nalezinec „U Apolináře“* [online]. c2008 [cit. 2.února 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.fnmotol.cz/nalezinec-quot-u-apolinare-quot.html>.

Fakultní nemocnice v Motole. *Nalezinec „Vlašský špitál“* [online]. c2008 [cit. 2.února 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.fnmotol.cz/nalezinec-quot-vlassky-spital-quot.html>.

Flossmannová, Eva. *Azylový dům* [online]. [cit. 28.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=13&menu1=20&menu2=17>.

Flossmannová, Eva. *Dům na půli cesty* [online]. [cit. 28.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=13&menu1=20&menu2=16>.

Folda, Jan (ed.). *Systém náhradní péče o děti a mladistvé & následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice : Situační analýza*. [HTML dokument]. Praha : Sdružení SOS dětských vesniček, 2009 [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupný z WWW: <http://www.sos-vesnicky.cz/res/data/002/000503.pdf>. ISBN 978-80-254-4799-4.

Foucault, Michael. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. 427 s. ISBN 80-86019-96-9.

Goffman, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 167 s. ISBN 80-86429-21-0.

Hrdličková, Vlasta; Pávková, J. *Výchovně vzdělávací práce v dětských domovech*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 219 s. ISN 8910924.

Informační centrum OSN v Praze. *Dokumenty OSN* [online]. c2005 [cit. 10.října 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/>.

Janský, Pavel. Práva a povinnosti dětí v zařízeních ústavní výchovy. In *Bulletin č. 65* [online]. 2004 [cit. 4.března 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

Kadlecová, Iva. *Statistiky nezaměstnanosti z územního hlediska* [databáze online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné z URL <<http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/uzem>>.

Kadlecová, Iva. *Vývoj nezaměstnanosti od července 2004* [databáze online]. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí. Dostupné z URL <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/vyvoj_od_072004>.

Keller, Jan. *Sociologie byrokracie a organizace*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. 191 s. ISBN 80-85850-15-X.

Keller, Jan. *Úvod do sociologie*. 4., rozšířené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 204 s. ISBN 80-85850-25-7.

Kökörčený, Michal. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí* [online]. c2006. 2010 [cit. 15.října 2009]. Dostupné na WWW: http://www.pravnipredpisy.cz/predpisy/ZAKONY/1999/359999/Sb_359999_-----_.php.

Krejčí, Robert. *Denní řád* [online]. 2009 [cit. 7.února 2010]. Dostupný z WWW: <<http://klaster-vyssibrod.webdesignum.cz/Zivot-v-klastere/Denni-rad>>.

Křepský, Dalibor. Dětské domovy pod mediální tlakem. In *Bulletin č. 67*, Velké Bílovice, 30. – 31. května 2007 [online]. 2007 [cit. 7.února 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

Křepský, Dalibor. Kritika ombudsmana nebyla v případě dětských domovů na místě. In *Bulletin č. 68* [online]. 2009 [cit. 8.února 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

Lucka. *Na vlastní kůži* [online]. [cit. 27.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=10&menu1=11>.

Magistrát města Mladá Boleslav. *Jak žili* [online]. 2003. [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<<http://www.is.mb-net.cz/mb-pravek-novovek/JT0204002.htm>>.

Martin Bucer. In *Wikipedie : The free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida): Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2010-05-13 [cit. 19.května 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Martin_Bucer#cite_note-0>.

Máte Kámoše „venku“? Stydíte se za děčák? *Zámeček*. [online]. 2008, č. 76 [cit. 18.prosince 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.zamecek.net/zamecek/soubor/76.pdf>.

Matoušek, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Vyd. 3., rozšířené a přepracované. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.

Matoušek, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 2., rozšířené a přepracované. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 159 s. ISBN 80-85850-76-1.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Sociální služby* [online]. poslední revize 15. května 2010 [cit. 16.května 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/9>>.

Ministerstvo vnitra. *Sbírka zákonů Česká republika: Zákon o výkonu ústavní výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*. [HTML dokument]. Praha: Tiskárna ministerstva vnitra, p. o., 2002 [cit. 15.října 2009]. Dostupný z WWW: <<http://aplikace.msmt.cz/PDF/sb048-02.pdf>>.

Možný, Ivo. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. Vyd. 1. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8

Možný, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2, upravené. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. 250 s. ISBN 80-86429-05-9.

Nadační fond manželů Livie a Václava Klausových. *Projekty a nadační příspěvky* [online]. c2004-2008. [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.nadacnifondklausovych.cz/projekty-a-nadacni-prispevky>.

Németh, Jan. *Co je naším cílem* [online]. 2008 [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupné z WWW: <<http://www.bermanek2.karvina.info/?menu=287>>.

Nguyen, Miloš. *Miloš – listopad 2008* [online]. [cit. 27.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=10&menu1=11&menu2=75>.

Nguyen, Miloš. *Bez kuchařek a nočních tet – a přece se mají dobře. Zámeček*. [online]. 2007, č. 73 [cit. 18.prosince 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.zamecek.net/zamecek/soubor/73.pdf>.

Nguyen, Miloš. *Miloš - leden 2009* [online]. [cit. 27.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=10&menu1=11&menu2=77>.

Nguyen, Miloš. *Miloš - únor 2008* [online]. [cit. 27.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=10&menu1=11&menu2=66>.

Nguyen, Miloš. *Miloš - únor 2009* [online]. [cit. 27.března 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mujsbyt.org/clanek.php?menu=10&menu1=11&menu2=78>.

Nguyen, Miloš. Místopředsedkyně parlamentu Miroslava Němcová pro Zámeček: 15 000? Můžeme částku zvýšit, ale *Zámeček*. [online]. 2007, č. 74 [cit. 18.prosince 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.zamecek.net/zamecek/soubor/74.pdf>.

Nová, Vlasta a kol. Stížnost k neobjektivnosti zprávy týkající se zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, tj. „Zprávy z návštěv zařízení, v nichž se vykonává ústavní výchova a ochranná výchova“ veřejného ochránce práv JUDr. Otakara Motejla. In *Bulletin č. 67, Plzeň, 26. března 2007* [online]. 2007 [cit. 7.února 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

Novotná, Eliška. *Sociologie organizace*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, a.s., 2008. 112 s. ISBN 978-80-247-2428-7.

Nový Berštein. In *Wikipedie : otevřená encyklopedie* [online]. St. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 29.dubna 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: http://cs.wikipedia.org/wiki/Nov%C3%BD_Ber%C5%A1tejn_%28z%C3%A1mek%2>.

Pavlas, Jan. Vyhodnocení účasti dětských domovů Olomouckého kraje v projektu sdružení CEPAC - Morava „Vzdělávání pro budoucnost“. In *Bulletin č. 68, Olomouc, 20. května 2008* [online]. 2009 [cit. 3.března 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

Petrusek, Miloslav. *Základy sociologie*. Praha: Akademie veřejné správy o. p. s., 2009. 189 s. ISBN 978-80-87207-02-4.

Picek, Miloš. Soukromé dětské domovy. In *Bulletin č. 67, Mikulov, 19. října 2006* [online]. 2007 [cit. 3.března 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

Porubský, Peter. *Transformace institucionální výchovy* [online]. c2006. 2009 [cit. 20.února 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/transformace-institucionalni-vychovy>.

Postpenitenciární. In *ABZ slovník cizích slov* [online]. c2005-2006 [cit 20.listopadu 2009]. Dostupný z WWW: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/postpenitenciarni>.

Příhoda, Václav. *Ontogeneze lidské psychiky III : vývoj člověka od třiceti do čtyřiceti pěti let*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977. 307 s.

Rážová, Eva; Králová, Jarmila. *Ústavní sociální péče : komentář k právním předpisům (podle právního stavu k 1.5. 2000)*. 3. vyd., upravené. Praha : Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, 2000. 250 s. ISBN 80-85529-76-9.

Rheinheimer, Martin. *Chudáci, žebráci a vaganti: lidé na okraji společnosti 1450 – 1850*. 1.vyd. Praha : Vyšehrad, 2003. 187 s. ISBN 80-7021-579-8.

Rydlo, Josef; Švardala, Libor. *Přehled institucí* [online]. 2008 [cit. 10.října 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sos-ub.cz/prevence/institu1.pdf>.

Secký, Rudolf. *Dobročinné spolky a ústavy soukromé v král. Hlavním městě Praze a předměstích : Péče o děti osiřelé, opuštěné, zanedbané a zmrzačené.* [HTML dokument]. Praha : Pelcl, 1905 [cit. 15.října 2009]. Dostupný z: <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=114&author=>>.

Scheuflerová, Kateřina. *ČR má v otázkách náhradní a následné péče stále co zlepšovat* [online]. 2009 [cit. 9.ledna 2010]. Dostupné z WWW: <<http://www.rozhlas.cz/odpovednaspolecnost/lide/zprava/599772>>.

Sirotčinec. In Wikipedie : otevřená encyklopedie [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikimedia Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2009-11-21 [cit. 13.ledna 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Sirot%C4%8Dinec>>.

Skramlík, Em. *Domácí a kázeňský řád pražského městského sirotčince Její Výsosti paní arcivévodkyně Gisely.* [HTML dokument]. Praha : Knihotiskárna "Politiky" vl. n., 1880 [cit. 15.října 2009]. Dostupný z: <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=52>>.

SOS dětské vesničky. *O sdružení* [online]. c2010. [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sos-vesnicky.cz/o-sdruzeni/>.

SOS dětské vesničky. *Odcházení z náhradní péče* [online]. c2010. [cit. 20.listopadu 2009]. Dostupné na WWW: <http://www.sos-vesnicky.cz/projekty/odchazeni-z-nahradni-pecel/>.

Starověký Řím. In Wikipedie : otevřená encyklopedie [online]. St. Petersburg (Florida): Wikimedia Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2010-05-18 [cit. 19.května 2010]. Česká verze. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Antick%C3%BD_%C5%98%C3%ADm>.

Stráská, Helena. *Kdo vychovává v dětských domovech? Učitelské noviny* [online]. 2005. č. 46 [cit. 21.května 2010]. Dostupné na WWW: http://www.ucitelskenoviny.cz/obsah_clanku.php?vydani=05&rok=06&odkaz=kdo.htm&PHPSESSID=086bfe.

Škoviera, Albín. *Dilemata náhradní výchovy*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-318-5.

Šulová, Lenka. *Náhradní rodinná péče a její úskalí* [online]. c2002-2010 [cit. 10.ledna 2010]. Dostupné na WWW: <http://www.dobromysl.cz/scripts/detail.php?id=1211>.

Švancar, Zdeněk; Buriánová, Jana. *Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 216 s.

Tarpeian Rock. In Wikipedie : The free encyclopedia [online]. St. Petersburg (Florida): Foundation, 2001 - , strana naposledy edit. 2010 -05-8 [cit. 19.května 2010]. Anglická verze. Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Tarpeian_Rock>.

Tománková, Lenka. *Právní a etické kodexy v neonatologii od starověku po současnost*. [HTML dokument]. Brno: Fakultní nemocnice Brno [cit. 13.ledna 2010]. Dostupný z: <<http://www.fnbrno.cz/Data/files/NO/Pr%C3%A1vn%C3%AD%20a%20etick%C3%A9%20kodexy.ppt>>.

Tvrdoň, Antonín. *Spolky, ústavy a zařízení pro péči o chudé a péči o mládež ochrany potřebnou v republice Československé : Seznam podle stavu v roce 1934*. [HTML dokument]. Praha : Státní úřad statistický úřad, 1936 [cit. 20.října 2009]. Dostupný z: <<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=1169>>.

Urban, Stanislav. *Dětský domov se školou, základní škola a školní jídelna, Sedlec – Prčice, Luční 330 : Vnitřní řád*. [HTML dokument]. Sedlec : 2007 [cit. 15.listopadu 2009]. Dostupný z: <<http://www.ddsedlec.cz/dokumentace.html>>.

Ústav pro informace ve vzdělávání. *Výkonové ukazatele 2008/09 - kapitola H: H. Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy* [online]. 2009. [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:< <http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>>.

Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. *Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2008. Aktuální informace* [online]. 2009, č. 15 [cit. 7.prosince 2009]. Dostupné na WWW: http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck®ion=100&kind=21&mnu_id=6200.

Vavřík, Jan. *Kapsa Klokánku hřeje více? Přestaňte dál lhát o ústavní péči v České republice!* In *Bulletin* č. 68 [online]. 2009 [cit. 7.února 2010]. Dostupné z WWW: <http://www.fddcr.cz/>.

Vocilka, Miroslav. *Náplň činnosti středisek výchovné péče pro děti a mládež: metodický materiál*. 2. vyd. Praha : Tech-market, 1996. 108 s. ISBN 80-902134-5-6.

Vývoj sociální práce. [online]. [cit. 20.listopadu 2010]. Dostupné z: <http://fse1.ujep.cz/materialy/KSP_michelova_vyvojSP.pdf>.

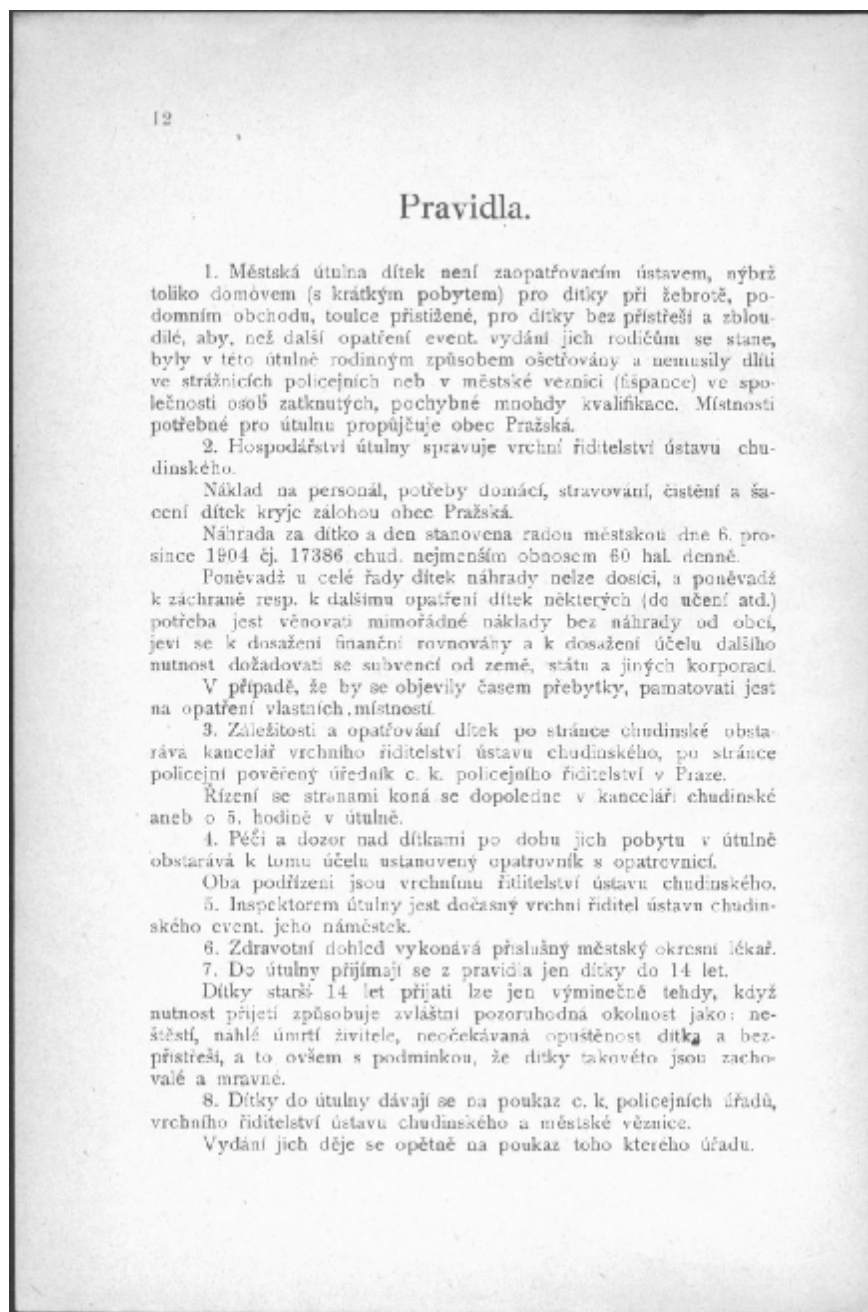
Základy psychologie [online]. 2006 [cit. 2.května 2010]. Dostupné na WWW: <http://najmo.borec.cz/ZPS.pdf>.

13. SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1: Děti v pražském sirotčinci, Český svět 1904 (obrázek)
- Příloha č. 2: Pravidla provozu městské útulny (obrázek)
- Příloha č. 3: Domácí řád městské útulny (obrázek)
- Příloha č. 4: Městská útulna (tabulka)
- Příloha č. 5: Dětské domovy v České republice – celkový přehled, stav k 15.10.2004 (tabulka)
- Příloha č. 6: Dětské domovy v České republice – stav k 15.10.2001 (tabulka)
- Příloha č. 7: Dětské domovy v roce 2008 (tabulka)
- Příloha č. 8: Stav kojeneckých domovů a dětských domovů (tabulka)
- Příloha č. 9: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v roce 2009 (tabulka)
- Příloha č. 10: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy (tabulka)
- Příloha č. 11: Dětské domovy v roce 2008 (tabulka)
- Příloha č. 12: Dětské domovy se školou v roce 2008 (tabulka)
- Příloha č. 13: Výchovné ústavy v roce 2008 (tabulka)
- Příloha č. 14: Diagnostické ústavy v roce 2008 (tabulka)
- Příloha č. 15: Příloha č. 15: Dopis od bývalého svěřence Dětského domova a Školní jídelny v Hoře Sv. Kateřiny (obrázek)

14. PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Pravidla provozu městské útulny (obrázek) 294

294 Brož, V. *Městská útulna pro dítky žebrové, toulavé neb bez přístřeší* : Zpráva o činnosti za čas od 17. října 1903 do 21. prosince 1904. [HTML dokument]. Praha : Důchody královského hlavního města Prahy, 1906 [cit. 25.října 2009]. Dostupný z: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=1081>.

Příloha č. 2: Domácí řád městské útulny (obrázek)295

Domácí řád.	
1. Ráno.	Dítka útlého věku ponechati jest na lůžku do vyspání. Ostatní dítka vstávají v létě o 6., v zimě o 6 ¹ / ₂ hod. Není přípustno, aby se dítka ráno déle nebo ve dne na postelích povalovaly.
2.	Jakmile dítka vstaly, umyjí se, upraví si účes, šat i své lůžko samy, při čemž je opatrovník a opatrovnice poučují a jim pomáhají.
3.	Po úpravě oděvu a lůžek jest modlitba dítek. Opatrovník i opatrovnice modlí se s dítkami; neumí-li dítka se modlit, učí je tomu.
4. Dopoledne.	Po snídani dítka, pokud k tomu schopny jsou, uklidí si své místnosti, čistí neb spravují si oděv, vypomáhají opatrovnici při domácím hospodářství, píšou úkoly neb čtou. Dívky pletou neb háčkují, při čemž je opatrovnice poučuje.
5. Poledne.	Dívky upraví si stůl k obědu; před obědem i po obědě modlí se jako ráno. Opatrovnici dbají toho při obědě, aby dítka slušně a správně jedly. Po obědě dítka uklidí si náčiní, načež mají volno. V době volné hovoří a baví se opatrovník s dítkami, aby jich dobré i vadné vlastnosti poznal.
6. Odpoledne	jest zaměstnání dítek jako dopoledne. S dítkami, které jsou v útulně déle jednoho dne, jde opatrovník neb opatrovnice na procházku.
7. Večer	upraví si dítka stoly, načež jest večere. Po večeri hovoří a baví se opatrovnici s dítkami, při čemž je poučují a napomínají, otcovským způsobem na cit dítek působíce. Dítka jdou spat v zimě o 8. hod., v létě o 9. hod. večer. Před tím jest modlitba.
8. V neděli a ve svátek	jde opatrovník s dítkami do kostela.

Příloha č. 3: Městská útulna (tabulka)296

8. Příčiny, proč dítka do útulny přivedeny.																	
1		2		3		4		5		6		7		8		9	
Žebrota		Obchod podomní		Toulka		Bez přístřeší		Zbloudily		Na zjištěnou		Prozatímní péče		Krádež		Hra na harmoniku v krémě	
hoši	dívky	hoši	dívky	hoši	dívky	hoši	dívky	hoši	dívky	hoši	dívky	hoši	dívky	hoši	dívky	hoši	dívky
168	78	25	20	160	24	21	11	16	12	11	4	34	17	1	—	1	—
246		45		184		32		28		15		51		1		1	

Poznámka. Útulny používá ústav chudinský jen ku prozatímnímu zaopatření dítek do Prahy příslušných (rubrika 7).

295 Brož, V. *Městská útulna pro dítka žebrové, toulavé neb bez přístřeší* : Zpráva o činnosti za čas od 17. října 1903 do 21. prosince 1904. [HTML dokument]. Praha : Důchody královského hlavního města Prahy, 1906 [cit. 25.října 2009]. Dostupný z:

<<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=1081>>.

296 [tamtéž]

Příloha č. 4: Dětské domovy v České republice – celkový přehled, stav k 15.10.2004
(tabulka) 297

Ukazatel	Počet
Celkem zařízení	148
Celkový počet dětí	4 867
z toho děvčata	2 234
V celkovém počtu dětí :	
- děti před zahájením školní docházky	371
- děti plnící povinnou školní docházku	3 262
- děti po skončení povinné školní docházky	1 234
Celkový počet pracovníků dětských domovů 1)	3 543
v tom :	
speciální pedagogové 1)	65
vychovatelé a pomocní vychovatelé 1)	2 188
psychologové a sociální pracovníci 1)	125
zdravotníci a ostatní pracovníci 1)	1 165

Příloha č. 5: Dětské domovy v České republice – stav k 15.10.2001 (tabulka) 298

Ukazatel	Absolutně	%
<i>Celkem zařízení</i>	129	x
<i>Celkový počet sverencu</i>	4 634	100,0
<i>z toho devčata</i>	2 130	46,0
<i>V celkovém počtu sverencu :</i>		
<i>- děti před zahájením školní docházky</i>	430	9,3
<i>- sverenci plnící povinnou školní docházku</i>	3 120	67,3
<i>- sverenci po skončení povinné školní docházky</i>	1 084	23,4
<i>Celkový počet pracovníku dětských domovů 1)</i>	2 788	100,0
<i>v tom :</i>		
<i>speciální pedagogové 1)</i>	53	1,9
<i>vychovatelé a pomocní vychovatelé 1)</i>	1 571	56,3
<i>psychologové a sociální pracovníci 1)</i>	98	3,5
<i>zdravotníci a ostatní pracovníci 1)</i>	1 066	38,2

²⁹⁷ Český statistický úřad. Dětské domovy v České republice-celkový přehled, kraje stav k 15.10.2004 [online]. 2004 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<[http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/5F002FAAE4/\\$File/3301rr30.pdf](http://www.czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/t/5F002FAAE4/$File/3301rr30.pdf)>.

²⁹⁸ Český statistický úřad. Dětské domovy v České republice-celkový přehled, kraje Český statistický úřad. Dětské domovy v České republice stav k 15.10.2001 [online]. 2002 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<[http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/t/64002B7E09/\\$File/33010228.pdf](http://www.czso.cz/csu/2002edicniplan.nsf/t/64002B7E09/$File/33010228.pdf)>.

Příloha č. 6: Dětské domovy v roce 2008 (tabulka)²⁹⁹

Tab. H2.1.2: Dětské domovy – počet dětí a mládeže – podle území a zřizovatele
(podle stavu k: 31. 10. 2008)

Území Zřizovatel	Počet dětí (mládeže) ¹⁾										z celku ve věku					z celku po ukončení povinné školní docházky			
	celkem	z toho			z toho			z celku ve věku		celkem	v SS		v prac. poměru	na nezařazení VOŠ					
		divky	z toho nezletilé matky	úplní sirotci	děti nezletilých matek	děti z toho z EU 27	cizinci	děti na útěku	před zahájením PŠD		po PŠD	celkem			v zařízení	mimo zařízení			
Česká republika	4 739	2 178	8	45	7	33	18	53	409	2 985	1 345	105	1 152	9	39	40			
Praha	84	40	-	2	-	5	1	-	4	51	29	13	16	-	-	-			
Hlavní město Praha	84	40	-	2	-	5	1	-	4	51	29	13	16	-	-	-			
Střední Čechy	513	238	1	7	1	3	3	11	38	323	152	-	139	-	1	11			
Středočeský kraj	513	238	1	7	1	3	3	11	38	323	152	-	139	-	1	11			
Jihozápad	570	253	3	5	3	1	-	6	39	351	180	19	154	2	2	3			
Jihočeský kraj	303	128	-	3	-	-	-	2	21	174	108	19	87	-	1	-			
Plzeňský kraj	267	125	3	2	3	1	-	4	18	177	72	-	67	-	1	2			
Severozápad	1 033	507	3	8	3	5	3	13	141	650	242	17	199	-	3	18			
Karlovarský kraj	261	144	-	4	-	1	-	2	41	144	76	6	59	-	9	2			
Ústecký kraj	772	363	3	4	3	4	3	11	100	506	166	11	140	-	3	9			
Severovýchod	662	301	-	3	-	9	6	7	66	413	183	-	173	-	1	2			
Liberecký kraj	234	106	-	2	-	6	4	5	17	148	69	-	65	-	-	1			
Královéhradecký kraj	268	121	-	-	-	3	2	2	30	162	76	-	72	-	1	1			
Pardubický kraj	160	74	-	1	-	-	-	-	19	103	38	-	36	-	-	2			
Jihovýchod	592	275	-	5	-	4	1	5	35	406	151	15	127	-	-	2			
Vysočina	263	130	-	4	-	2	-	1	12	177	64	-	61	-	-	3			
Jihomoravský kraj	339	145	-	1	-	2	1	4	23	229	87	15	66	-	-	2			
Střední Morava	612	276	-	3	-	1	-	1	31	380	201	12	179	-	2	8			
Olomoucký kraj	340	157	-	2	-	-	-	1	19	209	112	-	110	-	-	2			
Zlínský kraj	272	119	-	1	-	1	-	-	12	171	89	12	69	-	-	6			
Moravskoslezsko	673	288	1	12	-	5	4	10	55	411	207	29	165	-	4	9			
Moravskoslezský kraj	673	288	1	12	-	5	4	10	55	411	207	29	165	-	4	9			
Zřizovatel	77	24	-	2	-	2	2	4	4	54	19	-	19	-	-	-			
MSMT	4 533	2 096	8	42	7	30	16	49	365	2 840	1 298	105	1 105	-	9	39			
Kraj	105	47	-	-	-	1	-	-	8	70	27	-	27	-	-	-			
Soukromník	24	11	-	1	-	-	-	-	2	21	1	-	1	-	-	-			
Činčev	24	11	-	1	-	-	-	-	2	21	1	-	1	-	-	-			

Komentáře:
1) Do dětského domova mohou být umístováni děti ve věku zpřimá od 3 do nejvýše 18 let. Rovněž se zde umísťují nevhodně matky spolu se svými dětmi.
Zdroj: databáze ÚIV

²⁹⁹ Ústav pro informace ve vzdělávání. Výkonové ukazatele 2008/09 - kapitola H : H. Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy [online]. 2009. [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<
<http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>>.

Příloha č. 7: Stav kojeneckých domovů a dětských domovů (tabulka)³⁰⁰

Kojenecké ústavy a dětské domovy - počet propuštěných dětí, rok 2008

Území, kraj	Počet propuštěných dětí během roku									Z celkového počtu propuštěných			Zemřeli
	celkem	v tom								se speciálními potřebami	romských	týraných	
		do vlastní rodiny	pro nezáměr	se souhlasem rodičů	na základě zbavení rodič. práv	do jiné formy náhradní rod. péče	do dětského domova pro děti starší 3 let (resort školství)	do ústavu sociální péče	jinam				
Hl. m. Praha	203	91	16	50	6	11	16	3	10	53	25	3	2
Středočeský	210	109	15	35	7	14	22	3	5	11	54	9	2
Jihočeský	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Plzeňský	112	51	13	15	-	11	13	6	3	28	15	2	1
Karlovarský	96	34	18	19	-	12	8	2	3	8	51	-	-
Ústecký	153	27	32	34	-	21	25	-	14	6	80	8	2
Liberecký	48	16	8	13	-	5	2	3	1	6	18	1	-
Královéhradecký	41	16	6	8	-	6	4	1	-	-	7	-	1
Pardubický	131	66	3	28	-	17	6	9	2	33	28	2	1
Vysočina	88	31	12	24	-	10	11	-	-	11	17	6	1
Jihomoravský	179	100	12	20	-	11	22	12	2	42	46	1	-
Olomoucký	296	226	4	16	4	22	19	-	5	4	34	-	-
Zlínský	92	75	3	6	-	3	1	3	1	18	5	-	-
Moravskoslezský	299	181	11	28	7	42	10	4	16	41	75	18	1
ČR	1 948	1 023	153	296	24	185	159	46	62	261	455	50	11

³⁰⁰ Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do tří let a dalších zařízení pro děti v roce 2008. Aktuální informace [online]. 2009, č. 15 [cit. 7. prosince 2009]. Dostupné na WWW: http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=kojeneck®ion=100&kind=21&mnu_id=6200.

Příloha č. 8: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy v roce 2009 (tabulka)³⁰¹

Typ/Druh zařízení	Ústavy <i>F</i>	Lůžková kapacita	Děti			
			celkem <i>T</i>	z toho		
				ddívky <i>G</i>	úúplní sirotci	umístění na základě soudního rozhodnutí s ústavní výchovou
Školní rok 2007/08						
Celkem	230	8 277	7 427	2 953	116	6 294
v tom:						
dětský domov	155	5 356	4 618	2 123	41	4 207
dětský domov se školou	28	949	674	160	6	571
výchovný ústav	33	1 424	1 430	384	32	1 203
diagnostický ústav	14	548	705	286	37	313
Školní rok 2008/09						
Celkem	232	8 275	7 820	3 146	80	6 497
v tom:						
dětský domov	155	5 262	4 739	2 178	45	4 287
dětský domov se školou	29	981	742	186	2	619
výchovný ústav	34	1 467	1 546	426	29	1 284
diagnostický ústav	14	565	793	356	4	307

³⁰¹ Český statistický úřad. Statistická ročenka 2009. [online]. 2009 [cit. 20.dubna 2010]. Dostupný z WWW:<<http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/kapitola/0001-09-2009-2100>>.

Příloha č. 9: Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy (tabulka)³⁰²

Tab. H1.1: Zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy – počet zařízení, kapacita, děti a mládež – podle zřizovatele a zařízení
(podle stavu k: 31. 10. 2008)

Zřizovatel Zařízení	Počet zařízení	Lůžková kapacita ¹⁾	Počet ložnic		celkem	dívký	z toho nezletilá matky	úplní srovná srovná	dětí nezletilých matek	Počet dětí a mládeže z toho			žádostí rodiců	cizinci		dětí na úřadu úřadu
			celkem	z toho čtyř a více lůžkové						soudního rozhodnutí s. výchovou	umístění na základě			celkem	z toho z EU 27	
											ústavní	ochrannou				
Celkem	232	8 275	2 599	226	7 820	3 146	51	80	43	206	1 007	86	94	35	560	
dětský domov ⁵⁾	155	5 262	1 509	119	4 739	2 178	8	45	7	4 278	6	401	29	33	18	53
dětský domov se školou ³⁾	29	981	318	27	742	185	1	2	1	619	41	62	–	12	4	82
výchovný ústav ²⁾	34	1 467	579	59	1 546	426	34	29	34	1 284	143	111	–	35	9	314
diagnostický ústav ⁴⁾	14	565	193	21	793	355	8	4	6	307	16	413	14	4	111	
MSMT	79	3 089	1 125	104	3 142	992	43	37	41	2 271	200	606	57	63	19	511
dětský domov ⁵⁾	3	92	39	–	77	24	–	2	–	75	1	–	2	–	–	4
dětský domov se školou ³⁾	29	981	318	27	742	185	1	2	1	619	41	82	–	12	4	82
výchovný ústav ²⁾	33	1 451	575	56	1 530	426	34	29	34	1 270	142	110	–	35	9	314
diagnostický ústav ⁴⁾	14	565	193	21	793	355	8	4	6	307	16	413	14	4	111	
Kraj	142	5 027	1 407	116	4 533	2 096	8	42	7	4 087	5	389	29	30	16	49
dětský domov ⁵⁾	142	5 027	1 407	116	4 533	2 096	8	42	7	4 087	5	389	29	30	16	49
Soukromník	8	130	55	6	121	47	–	–	–	110	1	8	–	1	–	–
dětský domov ⁵⁾	7	114	51	3	105	47	–	–	–	96	–	7	–	1	–	–
výchovný ústav ²⁾	1	16	4	3	16	–	–	–	–	14	1	–	–	–	–	–
Církev	3	29	12	–	24	11	–	1	–	20	–	4	–	–	–	–
dětský domov ⁵⁾	3	29	12	–	24	11	–	1	–	20	–	4	–	–	–	–

Zdroj: databáze ÚÚV

Komentáře:

¹⁾ Lůžková kapacita je stanovena podle projektovaného nejvyššího počtu lůžek v jednotlivých lůžkových, příručních podle platných hygienických předpisů, nikoli podle skutečného počtu ubytovaných.

²⁾ Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování. Vyjmečně, v případech závažných poruch chování, lze zde umístit i dítě s našlizenou ústavní výchovou starší 12 let.

³⁾ Při výkoněm ústavu může být jako součásti zřízení střední škola, ve výjimečných případech se zřizuje základní škola nebo škola pro žáky ze SVP.

⁴⁾ Do dětského domova se školou mohou být umístěny děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky.

⁵⁾ Provoz dětského domova má zpravidla 8 lůžek, po dobu nezbytného komplexního vyšetření. Po ukončení vyšetření jsou děti umístěny v zařízeních s dlouhodobějším pobytěm.

⁶⁾ Do dětského domova mohou být umístěny děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 16 let. Rovněž se zde umísťují nezletilé matky spolu se svými dětmi.

³⁰² Ústav pro informace ve vzdělávání. Výkonové ukazatele 2008/09 - kapitola H : H. Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy [online]. 2009. [cit. 20. dubna 2010]. Dostupný z WWW: <<http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>>.

Příloha č. 10: Dětské domovy v roce 2008 (tabulka)³⁰³

Tab. H2.1.1: Dětské domovy – počet zařízení, kapacita – podle území a zřizovatele

(podle stavu k: 31. 10. 2008)

Území Zřizovatel	Počet zařízení celkem	Lůžková kapacita 1)	Počet ložnic pro děti	Skupinové byty 2)	Lůžka pro děti v bytech	Počet skupin 3)
Česká republika CZ0	155	5 262	1 509	241	1 628	632
Praha CZ01	3	118	56	6	6	13
Hlavní město Praha CZ010	3	118	56	6	6	13
Střední Čechy CZ02	18	585	185	12	96	70
Středočeský kraj CZ020	18	585	185	12	96	70
Jihozápad CZ03	16	624	153	46	293	79
Jihočeský kraj CZ031	9	338	80	20	155	42
Plzeňský kraj CZ032	7	286	73	26	138	37
Severozápad CZ04	25	1 106	277	51	393	129
Karlovarský kraj CZ041	8	302	103	8	52	34
Ústecký kraj CZ042	17	804	174	43	341	95
Severovýchod CZ05	22	731	189	35	260	87
Liberecký kraj CZ051	7	240	72	12	89	30
Královéhradecký kraj CZ052	8	304	66	20	144	36
Pardubický kraj CZ053	7	187	51	3	27	21
Jihovýchod CZ06	24	669	159	41	293	80
Vysočina CZ063	10	272	118	2	4	33
Jihomoravský kraj CZ064	14	397	41	39	289	47
Střední Morava CZ07	25	670	217	29	172	84
Olomoucký kraj CZ071	13	378	131	9	72	47
Zlínský kraj CZ072	12	292	86	20	100	37
Moravskoslezsko CZ08	22	759	273	21	115	90
Moravskoslezský kraj CZ080	22	759	273	21	115	90
Zřizovatel						
MŠMT	3	92	39	–	–	12
Kraj	142	5 027	1 407	241	1 628	604
Soukromník	7	114	51	–	–	13
Církev	3	29	12	–	–	3

Komentáře:

Zdroj: databáze UIV

¹⁾ Lůžková kapacita je stanovena podle projektovaného nejvyššího počtu lůžek v jednotlivých ložnicích, přípustného podle platných hygienických předpisů, nikoli podle skutečného počtu ubytovaných.

²⁾ Uvedou se výhradně byty určené pro pobyt dětí umístěných do zařízení, včetně bytů podle § 3 odst. 6 vyhlášky, nepatří sem služební byty zaměstnanců.

³⁾ Výchovné, výchovně-léčebné, pracovní výchovné a rodinné skupiny.

303 [tamtéž]

Příloha č. 11: Dětské domovy se školou v roce 2008 (tabulka)³⁰⁴

Tab. H2.3.1: Dětské domovy se školou – počet zařízení, kapacita, děti a mládež – podle území a zřizovatele
(podle stavu k. 31. 10. 2008)

Území Zřizovatel	Počet zařízení	Lůžková kapacita ¹⁾	Počet skupin ²⁾	Děti (mládež) ³⁾										po ukončení pov. školní doch.			
				celkem		z toho dívků		z toho nezeřístlé srota		z toho dívků		z toho nezeřístlé matek		z toho dívků		z toho celkem	
				dívky	chlapci	z toho nezeřístlé dívků	z toho nezeřístlé chlapců	z toho nezeřístlé dívků	z toho nezeřístlé chlapců	z toho nezeřístlé dívků	z toho nezeřístlé chlapců	z toho nezeřístlé dívků	z toho nezeřístlé chlapců	z toho nezeřístlé dívků	z toho nezeřístlé chlapců	z toho celkem	z toho dívků
Česká republika	29	981	123	742	186	1	2	1	12	4	82	1	1	667	168	74	17
Praha	2	54	7	34	11	-	-	-	9	3	10	-	-	27	8	7	3
Hlavní město Praha	2	54	7	34	11	-	-	-	9	3	10	-	-	27	8	7	3
Střední Čechy	5	214	26	174	45	-	1	-	1	-	28	-	-	139	37	35	8
Středočeský kraj	5	214	26	174	45	-	1	-	1	-	28	-	-	139	37	35	8
Jihozápad	3	113	14	83	17	-	-	-	-	-	1	-	-	82	17	1	-
Jihočeský kraj	1	24	3	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18	-	-	-
Píseňský kraj	2	89	11	65	17	-	-	-	-	-	1	-	-	64	17	1	-
Severozápad	4	121	16	100	25	-	-	-	-	-	7	-	-	100	25	-	-
Karlovarský kraj	1	24	3	25	-	-	-	-	-	-	3	-	-	25	-	-	-
Ústecký kraj	3	97	13	75	25	-	-	-	-	-	4	-	-	75	25	-	-
Severovýchod	7	294	38	197	41	-	1	-	1	1	19	-	-	181	38	16	3
Liberecký kraj	2	70	9	53	10	-	-	-	-	-	8	-	-	50	10	3	-
Královéhradecký kraj	3	104	12	66	16	-	1	-	1	1	4	-	-	51	15	5	1
Paroubcký kraj	2	120	17	88	15	-	-	-	-	-	7	-	-	80	13	8	2
Jihovýchod	3	55	7	52	22	1	-	-	1	1	3	1	1	43	18	8	3
Vysočina	2	39	5	37	11	-	-	-	-	-	3	-	-	29	8	8	3
Jihomoravský kraj	1	15	2	15	11	1	-	-	1	1	-	-	-	14	10	-	-
Střední Morava	4	112	14	96	25	-	-	-	-	-	14	-	-	90	25	6	-
Olomoucký kraj	3	80	10	68	25	-	-	-	-	-	10	-	-	64	25	4	-
Zlínský kraj	1	32	4	28	-	-	-	-	-	-	4	-	-	26	-	2	-
Moravskoslezsko	1	18	1	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	1	-
Moravskoslezský kraj	1	18	1	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-	1	-
MSMT	29	981	123	742	186	1	2	1	12	4	82	1	1	667	168	74	17

Zdroj: databáze ÚÚV

Komentáře:
¹⁾ Lůžková kapacita je stanovena podle projektovaného nejvyššího počtu lůžek v jednotlivých zařízeních, zřizovaných podle platných hygienických předpisů, nikoli podle skutečného počtu užívaných.
²⁾ Do dětského domova se školou mohou být umístováni děti zpravidla od 5 let do ukončení povinné školní docházky.
³⁾ Včetně: výchovně-léčební, pracovní výchovné a rodinné skupiny.

Příloha č. 12: Výchovné ústavy v roce 2008 (tabulka)³⁰⁵

Tab. H2.4.1: Výchovné ústavy – počet zařízení, kapacita, děti a mládež – podle území a zřizovatele
(podle stavu k. 31. 10. 2008)

Území Zřizovatel	Počet zařízení	Lůžko- vá ka- pacita ²⁾	Počet skupin ³⁾	Děti (mládež) ¹⁾										po ukončení povinné školní docházky									
				celkem			z toho			před zaháje- ním PŠD ⁴⁾				cel- kem		z toho							
				divky	z toho nečetlé matky	úplní sirotci	děti nečet- lých matek	z toho EU 27	z toho cizinci celkem	děti na ústku	cel- kem	z toho divky	cel- kem	z toho divky	na SS v mimo- zaříze- ní	na VŠ, VOŠ	v pra- covním poměru	neza- řazení					
				426	34	29	34	35	9	314	34	24	56	10	1 456	392	899	290	8	20	239		
Česká republika	CZ0	34	1 467	184	1 546	426	34	29	34	35	9	314	34	24	56	10	1 456	392	899	290	8	20	239
Praha	CZ01	2	86	13	93	8	-	3	-	27	2	24	-	-	3	1	90	7	33	41	2	-	14
Hlavní město Praha	CZ010	2	86	13	93	8	-	3	-	27	2	24	-	-	3	1	90	7	33	41	2	-	14
Střední Čechy	CZ02	2	82	11	83	-	-	-	-	1	1	6	-	-	-	-	83	-	49	28	-	-	6
Středočeský kraj	CZ020	2	82	11	83	-	-	-	-	1	1	6	-	-	-	-	83	-	49	28	-	-	6
Jihozápad	CZ03	3	184	25	195	43	-	1	-	2	2	49	-	-	-	-	195	43	118	6	-	-	71
Jihočeský kraj	CZ031	1	36	6	43	43	-	-	-	-	-	10	-	-	-	-	43	43	18	6	-	-	19
Píseňský kraj	CZ032	2	148	19	152	-	-	1	-	2	2	39	-	-	-	-	152	-	100	-	-	-	52
Severozápad	CZ04	8	338	40	409	96	-	2	-	-	-	98	-	-	36	5	373	91	221	50	1	17	84
Karlovarský kraj	CZ041	2	52	7	51	38	-	-	-	-	-	15	-	-	-	-	51	38	13	13	1	3	21
Ústecký kraj	CZ042	6	286	33	358	58	-	2	-	-	-	83	-	-	36	5	322	53	208	37	-	14	63
Severovýchod	CZ05	4	141	17	129	24	-	-	-	1	1	29	-	-	1	-	128	24	54	55	2	-	17
Liberecký kraj	CZ051	1	24	3	22	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	22	-	16	1	-	-	5
Královéhradecký kraj	CZ052	2	93	11	83	-	-	-	-	1	1	22	-	-	1	-	82	-	38	37	-	-	7
Pardubický kraj	CZ053	1	24	3	24	24	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	24	24	-	17	2	-	5
Jihovýchod	CZ06	7	318	38	336	225	34	22	34	3	2	37	34	24	4	4	298	197	224	57	3	2	12
Vysočina	CZ063	3	188	21	195	172	24	21	24	2	2	15	24	18	4	4	157	150	120	37	3	-	7
Jihomoravský kraj	CZ064	4	130	17	141	53	10	1	10	1	-	22	10	6	-	-	131	47	104	20	-	2	5
Střední Morava	CZ07	6	208	26	192	23	-	1	-	1	1	49	-	-	11	-	181	23	142	17	-	-	22
Olomoucký kraj	CZ071	4	128	16	112	23	-	1	-	1	1	36	-	-	11	-	101	23	65	15	-	-	21
Zlínský kraj	CZ072	2	80	10	80	-	-	-	-	-	-	13	-	-	-	-	80	-	77	2	-	-	1
Moravskoslezsko	CZ08	2	108	14	109	7	-	-	-	-	-	22	-	-	1	-	108	7	58	36	-	1	13
Moravskoslezský kraj	CZ080	2	108	14	109	7	-	-	-	-	-	22	-	-	1	-	108	7	58	36	-	1	13
MŠMT		33	1 451	182	1 530	426	34	29	34	35	9	314	34	24	56	10	1 440	392	899	279	8	20	234
Soukromník		1	16	2	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	-	-	11	-	-	5

Komentáře:
¹⁾ Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se zdravotními poruchami chování. Výjiměná, v případech zvláště závažných poruch chování, lze zde umístit i děti s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let.
²⁾ Lůžková kapacita je stanovena podle projektovaného nejvyššího počtu lůžek v jednotlivých budovách, případně podle platby hygienických příloh, akcí podle státního počtu ubytovaných.
³⁾ Výchovné, výchovně-léčebné, pracovní výchovné a odborné skupiny.
⁴⁾ Jsou uvedeny děti nečetlých matek.

Zdroj: databáze ÚIV

305 [tamtéž]

Příloha č. 13: Diagnostické ústavy v roce 2008 (tabulka)³⁰⁶

Tab. H2.2.1: Diagnostické ústavy – počet zařízení, kapacita, děti a mládež – podle území a zřizovatele

(podle stavu k: 31. 10. 2008)

Území Zřizovatel	Počet zaříze- ní	Lůžko- vá kapacita 1)	Počet skupin 3)	Počet dětí a mládeže v diagnostických ústavech ²⁾							
				celkem	z toho						
					dívky	z toho nezletilé matky	úplní sirotci	děti nezletilých matek	cizinci		děti na útěku
celkem	z toho z EU 27										
Česká republika CZ0	14	565	76	793	356	8	4	6	14	4	111
Praha CZ01	4	166	23	183	113	6	2	6	12	2	27
Hlavní město Praha CZ010	4	166	23	183	113	6	2	6	12	2	27
Střední Čechy CZ02	1	58	7	224	105	-	-	-	-	-	-
Středočeský kraj CZ020	1	58	7	224	105	-	-	-	-	-	-
Jihozápad CZ03	2	63	8	53	21	-	-	-	-	-	8
Jihočeský kraj CZ031	1	27	3	22	10	-	-	-	-	-	6
Plzeňský kraj CZ032	1	36	5	31	11	-	-	-	-	-	2
Severovýchod CZ05	2	108	15	102	44	-	1	-	-	-	4
Liberecký kraj CZ051	1	60	8	63	24	-	1	-	-	-	3
Královéhradecký kraj CZ052	1	48	7	39	20	-	-	-	-	-	1
Jihovýchod CZ06	2	58	7	71	22	-	-	-	-	-	19
Jihomoravský kraj CZ064	2	58	7	71	22	-	-	-	-	-	19
Střední Morava CZ07	1	24	3	25	10	-	-	-	1	1	4
Olomoucký kraj CZ071	1	24	3	25	10	-	-	-	1	1	4
Moravskoslezsko CZ08	2	88	13	135	41	2	1	-	1	1	49
Moravskoslezský kraj CZ080	2	88	13	135	41	2	1	-	1	1	49
Zřizovatel											
MSMT	14	565	76	793	356	8	4	6	14	4	111

Komentáře:

Zdroj: databáze UIV

¹⁾ Lůžková kapacita je stanovena podle projektovaného nejvyššího počtu lůžek v jednotlivých ložnicích, přípustného podle platných hygienických předpisů, nikoli podle skutečného počtu ubytovaných.

²⁾ Pobyt dětí v diagnostickém ústavu trvá po dobu nezbytného komplexního vyšetření, zpravidla 8 týdnů. Po ukončení vyšetření jsou děti umístovány v zařízeních s dlouhodobějším pobytem.

Z tohoto důvodu je počet dětí k 31. 10. 2008 nižší než počet dětí přijatých do ústavu v období posledních 12 měsíců.

³⁾ Výchovné, výchovně-léčebné, pracovní výchovné a rodinné skupiny.

306 [tamtéž]

Příloha č. 14: Dopis od bývalého svěřence Dětského domova a Školní jídelny v Hoře Sv. Kateřiny (obrázek)³⁰⁷

Vážená paní ředitelko,

na úvod mého e-mailu zdravím všechny zaměstnance dětského domova. Velice jsem mile překvapen, že máte internetovou adresu, aby každý mohl vidět jak se velmi dobře staráte v domově o svěřené děti. Ve Vašem zařízení jsem prožil cca 7 let. Dětský domov v tu dobu nenabízel takové možnosti jako je tomu dnes. Jedná se zejména o rodinné skupiny, vybavení apod. I přesto chci touto cestou poděkovat všem, kteří mi pomohli, abych se zcela standardně začlenil do nelehkého života. Vystudoval jsem dálkově sociálně právní školu v Praze. Chystám se dle možností pokračovat ve studiu na vysoké škole, jedná se o bakalářské studium obor: Sociální práce, nebo Aplikované právo. V současné době pracuji jako terénní sociální pracovník v neziskové organizaci. Při své práci se setkáváme s různými osudy rodin, kterým se snažíme pomáhat v souladu s platnou právní legislativou ČR. V terénu se setkáváme také s tím, že je mnoho nefunkčních rodin, kdy si skutečně upřímně říkám, že by bylo pro děti těchto rodin lepší, aby vyrůstaly v dětském domově. Víím, že žádný dětský domov nenahradí lásku pokrevních rodičů. Jsou velmi smutné situace, kdy je skutečně lepší pro děti, aby jejich výchova byla svěřena do rukou podobných dětských domovů jako je Váš. Vždy si vzpomenu při práci v rodinách, že je nelehké vychovávat děti. Já sám se dosud snažím vychovat své dvě děti (17 a 16 let), aby v životě obstály. Musím říct, že to nebylo a není dosud jednoduché. Musel jsem překonávat různé životní situace, které se vždy nečekaně dostavily. Starší syn studuje střední školu obor: Hotelnictví a turismus. Mladší končí letos ZŠ. Půjde také studovat střední školu s maturitou. Vždy si vzpomenu při špatných chvílích na svůj osud a okamžitě dostanu další motivaci do života. Jsem skutečně rád, že jsem nevyrostal v rodině i přesto, že jsem přišel o rodičovskou lásku, která je nenahraditelná. Dnes bych byl bez vzdělání apod. Závěrem Vám chci poděkovat za výchovu, že jsem takový jaký jsem. Stále si vzpomínám při výchově svých dětí na dětský domov. Zejména, když musím dětem několikrát opakovat stejnou věc jako např. uče se! je to důležité pro váš další život apod. Závěrem Vám přeji, aby se dařilo Vám i všem zaměstnancům při nelehké, ale velmi potřebné práci kterou vykonáváte pro společnost.

Hodně štěstí, zdraví a osobní pohody všem do roku 2006 přeje Ondřej Kocur

³⁰⁷ Dětský domov Hora Svaté Kateřiny. *Úspěchy DD* [online]. [cit. 28.března 2010]. Dostupný z WWW: <http://www.ddhsk.wm.cz/index.php?page=uspechy>.